EDITURA UNIVERS

São Bernardo, lucrare de bază în opera lui Graciliano Ramos, ilustru scriitor brazilian, este un roman dur şi totodată sentimental, o confesiune patetică şi totodată lucidă ; ajuns într-un moment de răscruce al existenţei sale, protagonistul îşi evocă tinereţea irosită pentru acapararea unor mari latifundii, constatînd că aprigul instinct de proprietate căruia i-a slujit tot timpul l-a dezumanizat pînă la caricatură, a tras în jurul lui un fel de cerc blestemat, răpindu-i orice mijloc de înţelegere sau de comunicare cu ceilalţi oameni.

În **São Bernardo** trăieşte aceeaşi lume ciudată şi pitorească din **Vieţi seci**, prima lucrare a lui G. Ramos apărută în limba română (1966), a cărei ecranizare s-a bucurat de un meritat succes.

Lei 4,75

181

1971

GRACILIANO RAMOS • SÃO BERNARDO

GRACILIANO RAMOS

SÃO BERNARDO

COLECŢIA MERIDIANE

Graciliano Ramos

São Bernardo

Traducere de
H. R. Radian

Editura UNIVERS

București, 1971

Coperta de Marina JOSIF

Graciliano Ramos
São Bernardo
Livraria Martins Editôra, São Paulo, 1964

1

Înainte de a începe această carte, m-am gîndit s-o întocmesc prin diviziunea muncii.

M-am adresat cîtorva prieteni și aproape toți au consimțit de bunăvoie să contribuie la propășirea literelor naționale. Părintele Silvestre urma să preia partea morală și citatele latinești; João Nogueira a acceptat punctuația, ortografia și sintaxa; i-am făgăduit lui Arquimedes culesul; pentru forma literară am apelat la Lúcio Gomes de Azevedo Gondim, redactor și director al ziarului *Cruzeiro*. Eu urma să întocmesc planul cărții, să introduc în poveste cîteva elemente de agricultură și de creșterea vitelor, să suport toate cheltuielile și să-mi pun numele pe copertă.

Am avut o săptămînă destul de agitată, petrecută în consfătuiri cu principalii colaboratori; începusem să și văd volumele expuse în vitrinele librăriilor și prima mie de exemplare vîndute, grație elogiilor pe care aveam de gînd să le strecor, în schimbul unui ciubuc, în *Gazeta*, acum atît de ahtiată după bani, de cînd cu moartea lui Costa Brito. Dar am fost prea optimist: pînă la urmă mi-am dat seama că nu ne vom putea înțelege.

João Nogueira vroia ca romanul să fie scris în limba lui Camões, cu perioade cît toate zilele. Închipuiţi-vă !

Părintele Silvestre m-a primit cu răceală. De cînd cu Revoluţia din Octombrie, a devenit fiară : pretinde să se facă anchete severe şi să fie pedepsiţi cei ce n-au purtat cămaşă roşie. Mi-a întors spatele. Şi eram prieteni. Cică-i patriot. Mă rog : fiecare cu bîzdîcul lui.

L-am scos din combinaţie şi mi-am pus toate speranţele în Lúcio Gomes de Azevedo Gondim, ziarist de toată încrederea, care scrie orice i se cere.

Am lucrat împreună cîteva zile. Spre seară, Azevedo Gondim lăsa redacţia pe seama lui Arquimedes, încuia caseta în care ţinea mărunţişul şi bancnotele, îşi lua bicicleta şi, pedalînd o jumătate de oră pe şoseaua la care lucra de cîtăva vreme Casimiro Lopes cu încă doi sau trei oameni ca s-o repare, ajungea la São Bernardo. Comenta telegramele apărute în ziare, înjura guvernul, bea un păhărel de coniac pe care i-l aducea Maria das Dores şi apoi, simţindu-se necesar, poruncea umil :

— Hai la treabă.

Ne duceam în cerdac, ne trînteam în nişte fotolii de nuiele şi puneam ţara la cale, fumînd şi privind juncile de rasă caracu, ieşite la păscut pe pajişte, de vale ; mai în depărtare, lîngă liziera pădurii, se zărea acoperişul roşu al joagărului.

La început, lucrurile au mers strună ; n-au fost divergenţe între noi. Stăteam de vorbă îndelung, dar fiecare era atent la propriile sale

cuvinte, fără să acorde vreo importanţă celor spuse de celălalt. Eu, cel puţin, entuziasmat de subiect, uitasem ce soi de om e Gondim şi ajunsesem să-l socotesc un fel de foaie de hîrtie, menită să primească toate ideile tulburi care îmi treceau prin cap.

Rezultatul a fost catastrofal. La cincisprezece zile după prima noastră întîlnire, redactorul ziarului *Cruzeiro* mi-a prezentat două capitole bătute la maşină, atît de pline de nerozii, că mi-a sărit muştarul :

— Lua-te-ar naiba, Gondim. Ai stricat lucrarea. E pedantă, e sucită, e stupidă. Nimeni nu vorbeşte în felul ăsta !

Azevedo Gondim a încetat să mai zîmbească, a înghiţit în sec, şi-a adunat de pe jos cioburile micii sale mîndrii şi a răspuns îmbufnat că un artist nu poate să scrie aşa cum vorbeşte.

— Nu poate ? am întrebat mirat. De ce ?

Azevedo Gondim a răspuns că nu poate pentru că nu poate.

— Aşa e de cînd lumea şi pămîntul. Literatura e literatură, dom' le Paulo. Oamenii discută, se ceartă, vorbesc de afaceri, în chip firesc, dar să pui cuvinte pe hîrtie e altă mîncare de peşte. Dacă eu aş scrie aşa cum vorbesc, nu m-ar citi nimeni.

M-am sculat în picioare şi m-am rezemat de parapet ca să văd de aproape taurul limozin pe care Marciano îl ducea la grajd. Un greiere a început să ţîrîie. Bătrîna Margarida venea pe zidul stăvilarului, îndoită în două. Pe turla bisericii a ţipat o bufniţă. M-a trecut

un fior; m-am gîndit la Madalena. Apoi am umplut pipa.

— Dă-o naibii, Gondim... S-a subţiat păsatul. De trei ori am încercat şi de trei ori am dat greş într-o singură lună! Ia un coniac, Gondim.

2

M-am lăsat păgubaş, dar zilele trecute am auzit iarăşi bufniţa — şi m-am apucat numaidecît de treabă, folosind propriile mele mijloace, fără să mai cercetez dacă mă aleg cu vreun folos, direct sau indirect.

La urma urmei, am făcut mai bine că m-am lipsit de colaborarea părintelui Silvestre, a lui João Nogueira şi a lui **Gondim.** **Sînt** fapte r care nu le-aş destăinui, pe faţă, nimănui. Am să le povestesc aici, pentru că lucrarea va fi publicată sub pseudonim. Dacă s-ar şti că autorul sînt eu, mi s-ar spune că mă bărbieresc.

Să revenim. Am de gînd să-mi istorisesc viaţa. Treabă anevoioasă. Se prea poate să trec cu vederea unele amănunte folositoare, părîndu-mi-se că nu sînt prea importante şi

că mă pot lipsi de ele. Tot astfel, se poate întîmpla ca, aşa cum sînt eu obişnuit să lucrez cu oameni din topor, să n-am destulă încredere în putinţa de înţelegere a cititorilor şi să repet pasaje fără importanţă. De altfel, după cum se vede, lucrarea o scriu fără nici o ordine. Ei şi? În mintea numeroşilor *caboclos*[1] care-mi slugăresc, toate drumurile duc la cîrciumă.

Stînd aici, la masa din sufragerie, fumînd pipă şi bînd cafea, mă întrerup din cînd în cînd din scris — cu toate că scriu cu tabiet — mă uit la frunzişul portocalilor, pe care noaptea îl înnegreşte, şi-mi spun mie însumi că scrisul ăsta e o treabă plicticoasă. Nu sînt obişnuit să gîndesc. Mă scol de pe scaun şi mă duc la fereastra care dă spre grădina de zarzavat. Casimiro Lopes mă întreb dacă-mi trebuie ceva.

— Nu.

Casimiro Lopes se ghemuieşte pe vine, într-un colţ. Mă aşez din nou la masă şi recitesc frazele scrise, nişte fraze fără cap şi fără coadă.

Uite ce e: dacă eu aş şti măcar pe jumătate atîta carte cîtă ştia Madalena, le-aş închega jucîndu-mă. Îmi dau seama în cele din urmă că toată hîrţogăria asta nu e lipsită de valoare.

---

[1] *Caboclo* (plural: *caboclos*), metis rezultat dintr-un părinte alb şi unul indian (indigen american). Prin extensiune: muncitor agricol.

Un lucru e sigur : că, în ce privește scrisul, mă pricep la statistică, la zootehnie, la agricultură, la contabilitate comercială, — cunoștințe inutile în literatură. Dacă recurg la ele, risc să folosesc expresii tehnice, necunoscute de public, și să trec drept pedant. Dar în afara acestor domenii, sînt clei. Și e limpede că n-am să mă apuc acum, la cincizeci de ani, să învăț noțiuni pe care nu mi le-am însușit în tinerețe.

Nu mi le-am însușit pentru că nu m-au ispitit și pentru că m-am orientat în altă direcție. Țelul meu în viață a fost să pun mîna pe moșia São Bernardo, să-mi clădesc casa asta, să plantez bumbac, să plantez ricin, să-mi fac un joagăr și un egrenor[1], să introduc pe mărăcinișurile astea pomicultura și avicultura, să-mi încropesc o cireadă pe cinste. Toate astea sînt ușor de spus și de scris și încap în două rînduri cînd treaba e gata făcută, dar pentru cel care abia începe și se uită în dreapta și în stînga și nu găsește un punct de pornire, greutățile sînt îngrozitoare. Să nu uit capela, pe care am zidit-o în urma stăruințelor părintelui Silvestre.

Absorbit de toate treburile astea, n-am ajuns nici la știința lui João Nogueira, nici la aiurelile lui Gondim. Așa încît rog persoanele care mă citesc să aibă bunătatea să traducă

---

[1] *Egrenor :* mașină de egrenat (adică de separat semințele de fibrele de bumbac). Aici, prin extensiune, *egrenorul* este clădirea care adăpostește una sau mai multe asemenea mașini.

paginile de față în limba literară, dacă vor. Dacă nu vor, atîta pagubă. Nu am pretenția să trec drept scriitor. E prea tîrziu ca să-mi mai schimb meseria. Iar piciul care plînge colo are nevoie de cineva ca să-i dea o îndrumare și să-l învețe cum să se descurce în viață.

— Atunci pentru ce scrii ?

— Știu și eu ! ?

Partea rea e că am și prăpădit cîteva foi de hîrtie și nici n-am început încă.

— Maria das Dores, mai fă-mi o cafea.

Două capitole pierdute. Poate că n-ar strica să profit de cele ale lui Gondim ; trecute prin ciur, bineînțeles.

3

Încep prin a declara că mă numesc Paulo Honório, cîntăresc optzeci și nouă de kilograme și am împlinit cincizeci de ani la Sînpetru. Vîrsta, greutatea, sprîncenele stufoase și grizonante, fața roșie și păroasă m-au făcut să mă bucur de multă stimă. Dacă mi-ar fi lipsit aceste însușiri, aș fi fost mai puțin stimat.

Ca să vorbesc sincer, numărul de ani atît de precis și data de Sînpetru sînt convenționale: le-am adoptat pentru că așa scrie în registrul de botez al parohiei. Registrul îi menționează pe nași, dar nu menționează nici pe tată și nici pe mamă. Pesemne că părinții mei au avut motive ca să dorească să nu fie cunoscuți. Prin urmare, nu-mi pot sărbători cu precizie ziua de naștere. În orice caz, dacă e vreo diferență, nu poate fi prea mare. O lună în sus sau în jos nu contează; există și evenimente importante cu dată nesigură.

Așadar, sînt întemeietorul unei familii, ceea ce, pe de o parte, îmi pricinuiește oarecare dezamăgire, dar pe de alta mă scutește de plictiseala de a suporta rudele sărace, indivizi obișnuiți să se vîre cu cea mai dezgustătoare nerușinare în intimitatea celor de care se agață.

Dacă aș încerca să-mi povestesc copilăria, ar fi să mint. Bănuiesc că am ajuns pe aici din întîmplare. Îmi aduc aminte de un orb care mă trăgea de urechi și de bătrîna Margarida, care vindea acadele. Orbul nu mai e. Bătrîna Margarida locuiește aici, la São Bernardo, într-o căsuță curățică, și n-o supără nimeni. Mă costă zece *mil-réis*[1] pe săptămînă — destui bani, pentru zaharicalele pe care mi le-a dat. Are o sută de ani și în curînd am să-i cumpăr un giulgiu și am să pun să fie înmormîntată lîngă altarul principal al capelei.

Pînă la optsprezece ani am muncit din greu ca să cîștig cinci *tostões*[1] pentru douăsprezece ore de serviciu. Aici am săvîrșit și prima mea faptă vrednică de a fi pomenită. În timpul unei gărzi, care s-a încheiat cu un chef, am înghesuit-o pe Germana, o mică mulatră roșcovană, a naibii de focoasă, și am ciupit-o zdravăn. Mai tîrziu s-a dat pe brazdă și s-a încurcat cu João Fagundes, unul care și-a schimbat numele ca să fure cai. Ca urmare, am croit-o bine pe Germana și am băgat cuțitul în Fagundes. Atunci polițaiul m-a arestat, am încasat o bătaie soră cu moartea, și am zăcut la pușcărie, fără puteri, putred, trei ani, nouă luni și cincisprezece zile; acolo, Joaquim cizmarul m-a învățat să citesc. Avea o biblie micuță, cum au protestanții.

Joaquim cizmarul a murit. Germana a ajuns rău. Cînd mi-au dat drumul, practica prostituția, la ea acasă, și avea o boală lumească.

În vremea aceea nu mă mai gîndeam la ea; mă gîndeam cum să cîștig bani. Am obținut carte de alegător[2], iar domnu Pereira, cămă-

---

[1] În secolul al XIX-lea, unitatea monetară braziliană se numea *real* (pl. *reais* sau *réis*). În urma unei inflații, realul devalorizîndu-se la cca. a mia parte, mia de reali (*mil réis*), devenită practic unitatea monetară curentă, a fost oficializată sub numele de *mil-réis*, iar fostul real a devenit unitate divizionară (1 *mil-réis* = 1 000 *réis*). *Mil-réis*-ul a fost înlocuit în 1942 prin *cruzeiro* (1 *cruzeiro* = 100 *centavos*).

[1] *Tostão* (pl. : *tostões*) : gologan. Echivala pînă în 1942 cu o zecime de *mil-réis*, deci cu 100 *réis*. Azi, un *tostão* este o zecime de *cruzeiro*, adică 10 *centavos*.

[2] În Brazilia, neștiutorii de carte nu au drept de vot.

tar și șef politic, mi-a împrumutat o sută de *mil-réis* cu o dobîndă de cinci la sută pe lună. I-am plătit cei o sută de *mil-réis* și am obținut două sute cu o dobîndă redusă: trei și jumătate la sută. Mai jos n-am coborît; tot atunci m-am apucat să învăț aritmetica, pentru ca să nu fiu jefuit mai rău decît se cuvine.

Afundîndu-mă tot mai adînc în rahat (ca să vorbesc fără ocolișuri), am căzut în ghearele lui Pereira, care a luat și pielea de pe mine, ticălosul. La urmă m-am răzbunat: el mi-a ipotecat pămîntul și eu i-am luat totul; l-am lăsat în sapă de lemn. Dar asta a fost mult mai tîrziu.

La început, capitalul fugea de mine; eu îl urmăream fără răgaz, călătorind prin *sertão* [1], făcînd negoț cu hamacuri, vite, icoane, mătănii, mărunțișuri, ba cîștigînd la una, ba pierzînd la alta, dînd pe credit, iscălind polițe, făcînd operații din cele mai încîlcite. Am răbdat de foame și de sete, am dormit în nisipul din albiile rîurilor secate, m-am certat cu oameni care vorbesc țipînd[2] și am încheiat tranzacții comerciale cu mîna pe armă. Iată un exemplu. Doctorul[3] Sampaio a cumpărat de la mine o cireadă de vite, dar cînd să-mi achite marfa, mi-a rînjit și mi-a arătat cotul. M-am sucit, m-am învîrtit, m-am agitat, am

[1] Zonă necultivată, în general păduroasă, aproape lipsită de așezări omenești, situată în interiorul țării.
[2] Aluzie la indigenii din jungla braziliană care nu cunosc limba portugheză; propria lor limbă, rudimentară și primitivă, este bogată în interjecții.
[3] În Brazilia cu sensul de titrat.

făcut intervenții — degeaba: a rămas neînduplecat. M-am plîns de necazurile mele: mi-a răspuns că are o groază de obligații, că a făcut o afacere proastă, c-o fi, c-o păți etc. Porcul și escrocul, om voinic, mare cuțitar în orașul lui, îmi trăsese chiulul. Nu m-am descurajat: mi-am ales cîțiva găligani la Cancalancó și, pe cînd doctorul se ducea la moșie, l-am atacat pe neașteptate. L-am legat, l-am suit în căruță, și i-am ciuruit pielea cu ghimpi de *mandacaru* [1], *quipá* [1], *alastrado* [1] și coadă-de-vulpe [1].

— Să vedem care pe care. Am să-ți arăt acuma că una și cu una fac două.

Doctorul, un șmecher fără pereche, a început să-i dea zor cu justiția și cu religia.

— Ce justiție!? Nu există justiție; nici religie. Scoate matale treizeci de *contos*[2], plus dobînda pe șase luni. Dacă nu plătești, pun să-ți ia sînge, picătură cu picătură.

Doctorul Sampaio a scris un bilet familiei și a primit în aceeași zi treizeci și șase de *contos* și trei sute de *mil-réis*. Casimiro Lopes făcuse pe curierul. I-am dat doctorului chitanță, i-am mulțumit și mi-am luat rămas bun de la el:

— Mulțumesc. Domnul să te aibă în pază. Îmi pare foarte rău că te-am necăjit. Cu bine. Și să nu-mi vii cu justiția dumitale, pentru că dacă vii, mă prefac în cîine turbat și mori înjunghiat.

[1] Plante cactacee braziliene.
[2] Un *conto* (pl. *contos*) [*de réis*] echivalează cu 1.000.000 *réis*, deci cu 1 000 *mil-réis*.

Nu m-am mai arătat prin locurile acelea. Dacă m-aş fi arătat, m-aş fi ales la sigur cu un glonte şi cu faţa pocită, ca să nu fiu recunoscut cînd aş fi fost găsit cu dinţii afară din gură, rînjind la soare; mi-aş fi pierdut şi averea, pe care o duceam într-o talangă mare, înfăşurată în frunze şi atîrnată de valtrapul şeii. Acolo era în siguranţă: dacă s-ar fi întîmplat să cadă banii şi frunzele, talanga ar fi sunat.

În cele din urmă, sătul de viaţa de ţigan nomad, m-am înapoiat în codru. Casimiro Lopes, care nu se înhăitează cu fitecine, a venit cu mine. Îmi place omul ăsta. E curajos, mînuieşte bine laso-ul, cunoaşte urmele, adulmecă întocmai ca un cîine şi e credincios ca un cîine.

4

M-am hotărît să mă stabilesc aici, pe meleagurile mele natale, municipiul Viçosa, din statul Alagoas, şi numaidecît am făcut un plan: să pun mîna pe moşia São Bernardo, unde am lucrat, cîndva, cu un salariu de cinci *tostões* pe zi.

Fostul meu patron, Salustiano Padilha, care dusese o viaţă de economii ruşinoase, ca să-l facă pe fiu-său doctor, a sfîrşit murind de stomac şi de foame, fără să vadă intrat în familie titlul pe care îl rîvnea. Am căutat să mă văd cu Padilha junior (Luís), ca din întîmplare. L-am găsit la cafenea, jucînd bacara, beat turtă. Desigur, şi jocul e o meserie, deşi supusă criticilor, dar omul care bea cînd joacă nu mai judecă. Am chibiţat o jumătate de oră şi mi-am dat seama că băiatul e gutuie şi că îl jefuiau fără ruşine.

Am legat prieteşug cu el şi pînă în două luni i-am împrumutat doi *contos de réis*, pe care i-a făcut praf la iuţeală, în chefuri cu peşte sărat şi rachiu, cu tîrfe ordinare, la *Pîinea-fără-Miez*. Urmăream cu destulă satisfacţie aceste beţii, iar cînd, într-o zi, din nou lefter, a venit să mă poftească la moşie de Sfîntul Ioan, l-am înlesnit cu încă cincizeci de *mil-réis*. Cînd am văzut poliţa, m-am prefăcut dezinteresat:

— La ce? Între noi... Ce rost au formalităţile?

Dar am păstrat hîrtia.

Am găsit proprietatea într-o stare de plîns: pretutindeni numai pîrloagă, noroi şi buruieni. Conacul avea pereţii năruiţi, iar drumurile erau aproape impracticabile. Dar ce pămînt grozav!

Seara, în timp ce negrii jucau samba, bătînd un step îndrăcit şi stîrnind praful în sală, iar taraful alcătuit din tobe şi tilinci cînta imnul naţional, Padilha a încins o horă cu un grup

2 — c. 1241

de indigene în jurul unui butoi cu *canjica*[1], în curtea năpădită de bălării. I-am întrerupt această interesantă distracţie :

— De ce nu cultivi moşia São Bernardo ?

— Cum ? m-a întrebat Padilha, frecîndu-şi ochii iritaţi de fum şi rezemîndu-se de un *mamoeiro* ofilit din pricina căldurii dogoritoare.

— Tractoare, pluguri, o agricultură ca lumea. Nu te-ai gîndit niciodată ? Cît crezi că ar produce, dacă ar fi bine îngrijită ?

Luís Padilha a dovedit, cu mîna şi cu buzele, o neştiinţă vrednică de plîns pentru un proprietar de pămînt şi, fără a acorda vreo importanţă problemei, s-a dus înapoi la hora întreruptă şi la indigenele lui. Dar a doua zi de dimineaţă, beat mort, m-a bătut la cap îngrozitor, gemînd cuvinte fără şir. La fiecare hurducătură a carului cu boi, care ne ducea la oraş, ridica puţintel capul :

— Foarte bine, dom Paulo. O să fie o bombă.

S-a agăţat de una din spetezele carului şi a început să verse. Apoi a adormit ; după un timp, s-a trezit din somn aiurind şi rîgîind :

— Plugurile ; nimic nu e mai bun ca plugurile.

A venit la mine în ziua următoare ; nu-i trecuse încă de tot mahmureala :

— Dom'le Paulo Honório, am venit să te consult. Dumneata, ca om practic . . .

— La ordinele dumitale.

[1] Băutură obţinută prin fermentarea porumbului ; se bea cu adaos de zahăr, lapte, scorţişoară.

— Cred că ţi-am mai spus că m-am hotărît să-mi cultiv moşia.

— Mai mult sau mai puţin.

— M-am hotărît. Aşa cum e, nu-mi convine. Produce destul, dar ar putea să producă mult mai mult. Cu pluguri . . . Nu eşti şi dumneata de aceeaşi părere ? M-am gîndit la o plantaţie de manioc şi la o fabrică de făină ; o fabrică modernă. Ce zici ?

Ce prostie ! Să prăpădească bunătate de pămînt, plantînd manioc !

Foarte bine.

Şi n-am mai dat nici o atenţie acestui caz ; l-am lăsat pe Padilha să se entuziasmeze singur şi să discute despre proiectul lui la Gurganema, seara, în sunetele ghitarei. S-a schimbat cu adevărat. Prin speluncile din Paraíba, cu o sticlă de *cachaça*[1] în faţă, îşi pisălogea tovarăşii de chef ţinîndu-le discursuri despre seminţe şi despre îngrăşăminte chimice. A devenit ambiţios, s-a apucat să înveţe agronomia şi în scurt timp tot oraşul ştia de plantaţiile, de maşinile, de fabrica lui de făină.

— Cum mai merg lucrurile la cîmp, Padilha ?

La început răspundea, dar pe urmă şi-a dat seama că e luat în rîs şi a căutat să se ţină mai deoparte ; băşcăliile prietenilor îl usturau.

— Ce sălbatici ! mormăia, în timp ce miza la bacara. Continuăm !

Iar ceilalţi nu ştiau dacă sălbaticii erau partenerii care îl jefuiau, sau prietenii care

[1] Rachiu preparat din melasa trestiei de zahăr.

își băteau joc de el. A venit la mine și mi s-a destăinuit :

— Nişte sălbatici ! E o muncă uriaşă, ştii şi dumneata... Şi măgarii ăia se țin de glume proaste. Aici nimeni n-are habar de nimic, dom'le Paulo ; e un loc nenorocit. Aici lumea se gîndeşte numai la măscări şi la destrăbălare.

Plin de amărăciune, nemaifiind sigur că va putea înfăptui ceea ce hotărîse în primele zile, mi-a mărturisit că încercase să ia bani cu împrumut de la Pereira.

— Dobitocul ! I-am făcut o expunere amănunțită, i-am demonstrat că afacerea e minunată. Nu m-a crezut ; a spus că sînt un aventurier. Şi mi-am zis că, poate, te interesează pe dumneata afacerea. Vrei să pui la bătaie vreo douăzeci de *contos ?*

M-am uitat, zîmbind, la omulețul acela gălbejit, cu buzele subțiri şi cu dinții stricați.

— Dragă Padilha, am glumit eu, dumneata ai răsucit vreodată țigări ?

Padilha cumpăra țigări gata făcute.

— E mai comod, am fost eu de acord, dar e mai scump. Pentru că, Padilha, dacă ai fi răsucit, ai fi ştiut ce greu este să răsuceşti o mie de țigări. Acum închipuie-ți că e mai anevoios să cîştigi zece *tostões* decît să răsuceşti o singură țigară. Iar un *conto de réis* înseamnă o mie de bilete de cîte zece *tostões*. Douăzeci de *contos de réis* sînt douăzeci de mii de bancnote de cîte zece *tostões*. S-ar părea că nu ştii asta. Vorbeşti despre douăzeci de *contos* cu o

mutră, de parcă banii ar fi nişte hîrtii murdare. Banii sînt bani.

Padilha a lăsat capul în jos şi a bombănit în silă că ştie să numere. A plecat şi a revenit de cîteva ori, stăruind.

— Mă crezi capitalist ? Vrei să rîzi de mine ?

Padilha a protestat şi mi-a oferit să-mi ipotecheze moşia São Bernardo.

— Prostii ! São Bernardo nu face nici cît o ceapă degerată. Pereira are dreptate. Tatăl dumitale a nenorocit moşia.

Pînă la urmă, i-am făgăduit în mod vag :

— Bine. Am să mă mai gîndesc.

În ziua următoare, mă mai gîndeam încă :

— O să vedem, Padilha. Banii sînt bani.

Am lungit jocul o săptămînă, culegînd informații despre vîrsta, sănătatea şi averea bătrînului Mendonça. Cînd m-am hotărît, unii oameni cu scaun la cap au jurat că sînt nebun.

Padilha şi-a primit cei douăzeci de *contos* (minus ceea ce îmi datora şi minus dobînzile), a cumpărat o tipografie şi a înființat *Correio de Viçosa*[1], foaie politică, informativă, independentă, din care au apărut numai patru numere şi a fost înlocuită de Societatea Literară şi Recreativă. Azevedo Gondim i-a întocmit statutele, iar la prima şedință a adunării generale, Padilha a fost ales în unanimitate membru fondator şi preşedinte onorific perpetuu.

În ceea ce priveşte agricultura, Luís Padilha a lăsat-o mai moale, în aşteptarea unor cataloage de utilaje, cataloage care n-au sosit ni-

[1] *Curierul Viçosei.*

ciodată. A început să mă ocolească. Cînd mă întîlnea, se ghemuia, se făcea că e distrat, își îndesa pălăria pe ochi. La scadența primei polițe, s-a îmbolnăvit. M-am dus să-l văd și l-am găsit ascuns în sufragerie, jucînd table cu João Nogueira. Văzîndu-mă s-a zăpăcit în așa hal, încît degetele slăbănoage, înnegrite de tutun, cu unghiile roase, au început să-i tremure cînd au aruncat zarurile.

Din ziua aceea a dispărut. Mi s-a spus că se dusese glonț la São Bernardo.

— Ce-o fi făcînd acolo ?

Ultima poliță a avut scadența într-o zi de iarnă. Ploua cu găleata. Dis-de-dimineață i-am poruncit lui Casimiro Lopes să-mi înșeueze calul, mi-am pus mantaua pe mine și am plecat. Două leghe în patru ore. Drumul era o băltoacă fără sfîrșit. Am zărit coșurile cazanului[1] de zahăr al lui Mendonça și fîșia de pămînt care a fost din totdeauna pricină de gîlceavă între el și Salustiano Padilha. Acum, ulucile moșiei Bom-Sucesso mușcau din moșia São Bernardo.

M-am îndreptat spre conac ; sub ploaia torențială părea încă și mai vechi, și mai dărăpănat. Bălăriile nu fuseseră tăiate. Am descălecat și am intrat, bătînd din picioare cu putere și zăngănindu-mi pintenii. Luís Padilha dormea în camera din față, într-un hamac murdar, fără să-i pese de ploaia care izbea în ferestre, nici de firele de apă care se scurgeau pe pardoseală, prin găurile din tavan. Am smucit marginea hamacului. Fostul director al periodicului *Correio de Viçosa* s-a sculat, buimac :

— Dumneata aici ? Ce mai faci ?

— Bine ; mulțumesc.

M-am așezat pe o bancă și i-am arătat polițele. Padilha, cu un fior de scîrbă, a întors capul :

— M-am gîndit la asta. M-am gîndit mult. Mi-a pierit chiar și somnul. Azi-de-dimineață m-am trezit cu intenția fermă să trec pe la dumneata, ca să ne înțelegem. Dar n-am putut. Pe o asemenea ploaie...

— Să lăsăm ploaia.

— Am greutăți serioase. Vroiam să-ți propun o amînare, cu dobîndă compusă. N-am nici o posibilitate.

— Și fabrica ? Și plugurile ?

Luís Padilha mi-a răspuns în doi peri :

— O iarnă ca asta dă totul peste cap. N-am nici o posibilitate, dar afacerea e garantată. Amînarea...

— Nu te mai osteni. Să lichidăm.

— Acum, să lichidăm ?! Păi nu ți-am spus că nu pot ? Afară numai dacă primești tipografia.

— Ce tipografie ?! Faci pe prostul ?

— E tot ce am. Fiecare se ajută cu ce are, Sînt dator, nu tăgăduiesc, dar cum vrei să plătesc așa, cu sula-n coastă ? Azi, chiar dacă mă întorci cu capul în jos, nu-mi cade din buzunar nici un gologan. Sînt lefter.

[1] Zahărul se poate obține din trestie prin procedee rudimentare, utilajul principal fiind un simplu cazan. Aici, *cazanul* este clădirea care adăpostește unul sau mai multe cazane de zahăr.

— Ce fel de vorbe sînt astea, Padilha ? Uite, poliţele au ajuns la scadenţă.

— Dacă n-am ! Să fur ? Nu pot şi s-a isprăvit.

— Cum s-a isprăvit, neruşinatule ? Abia începe. Îţi iau totul, derbedeule ; te las în cămaşă şi izmene.

Preşedintele de onoare perpetuu al Societăţii Literare şi Recreative s-a speriat :

— Ai răbdare, dom'le Paulo. Cu cearta nu se face niciodată treabă. Plătesc. Aşteaptă cîteva zile. Datoriile sînt o pacoste pentru datornici.

— Nu aştept nici un ceas. Eu vorbesc serios şi dumneata umbli cu mofturi ! Să lăsăm prostiile ! Vrei să rezolvăm cazul prieteneşte ? Spune-mi preţul moşiei.

Luís Padilha a deschis gura şi şi-a holbat ochii mici. São Bernardo era pentru el un lucru de prisos, dar ţinea la el : acolo îşi ascundea amărăciunea şi lipsa de bani, acolo omora păsărele, se scălda în gîrlă şi dormea. Dormea mai mult decît avea nevoie, pentru că se temea să nu dea ochi cu Mendonça.

— Spune-mi preţul.

— Fie vorba între noi, a mormăit nenorocitul, am ţinut întotdeauna să păstrez moşia.

— La ce bun ? São Bernardo nu face doi bani. Îţi vorbesc ca prieten. Da, domnule, ca prieten. N-am de gînd să văd un prieten de-al meu cu funia de gît. Dacă-l trimit pe Nogueira să dea foc pădurii, rămîi cu traista-n băţ. Cheltuială multă, Padilha. Spune-mi preţul.

Discuţia cu privire la tranzacţie a ţinut pînă spre seară. Ca început, Padilha a cerut optzeci de *contos*.

— Eşti într-o ureche ? Tatăl dumitale i-a oferit lui Fidélis moşia cu cincizeci. Şi era scump. Azi, cînd cazanul de zahăr s-a dărîmat, cînd vitele vecinilor au rupt gardurile, cînd clădirile s-au dărăpănat, cînd Mendonça îşi întinde ghearele...

Mi-am pierdut respiraţia. Am tras aer în piept şi am oferit treizeci de *contos*. Padilha a lăsat la şaptezeci şi amîndoi am schimbat vorba. Cînd am revenit la chestiune, am urcat la treizeci şi doi. Padilha a coborît la şaizeci şi cinci şi s-a jurat pe toţi sfinţii din cer că e ultimul lui cuvînt. L-am asigurat şi eu că nu dau nici un ban mai mult, pentru că nu face. Dar am aruncat o vorbă : treizeci şi patru. Padilha, din camaraderie, a consimţit să ia numai şaizeci. Am discutat împreună două ore, repetînd aceleaşi argumente, dar fără nici un rezultat.

M-am hotărît să-i vorbesc despre călătoriile mele prin *sertão*. Apoi, cu indiferenţă, i-am spus că rămîn la treizeci şi patru de *contos* şi am obţinut din partea lui o reducere : cincizeci şi cinci. M-am arătat darnic : treizeci şi cinci. Padilha s-a încăpăţînat la cincizeci şi cinci, iar eu l-am înjurat şi i-am declarat că bătrînul Salustiano aruncase banii pe fereastră cheltuindu-i pe învăţătura lui. Am ajuns chiar să-l ameninţ cu mîinile. A coborît la cincizeci. Am urcat la patruzeci şi i-am spus că-mi fur singur căciula. În acest punct al discuţiei, am ră-

mas amîndoi pe poziții. Cu înverșunare. Am adus vorba de Mendonça, care înghițea din pămîntul lui Padilha, de grefier, de expert, de notar. Nenorocitul, îngrozit, a coborît la patruzeci și opt. Mi-a părut rău că am riscat patruzeci ; i-am spus că nu merită, că-mi bagă mîna în buzunar. Padilha a lăsat la patruzeci și cinci. Eu m-am oprit la patruzeci. Apoi a căzut în capcană :

— Prea puțin ; nu mă aleg cu nimic.

Scăzînd ceea ce îmi datora, restul urma să fie împărțit în polițe. Pe Padilha l-au apucat nevricalele ; a început să plîngă, l-a invocat pe Dumnezeu și a retractat tot ceea ce spusese. Să vină avocatul, să vină justiția, să vină poliția, să vină dracu. Să-i ia totul. Dă-o încolo de învoială ! Dă-o încolo de lege !

— Ce-mi pasă mie de lege ? Dă-o încolo !

A spus că știe el ce are de făcut. Da, da, n-are să se lase dus de nas. Știe el ce are de făcut. Are să se ducă la tribuna presei, ca să-și reclame drepturile și să protesteze împotriva jafului. M-am prefăcut milos și i-am făgăduit să-i plătesc cu numerar și cu o casă pe care o aveam pe șosea. Zece *contos*. Padilha a împărțit suma : șapte *contos* casa și patruzeci și trei São Bernardo. I-am mai dat doi *contos* : patruzeci și doi moșia și opt casa. Am mai discutat cu el vreo jumătate de oră și am căzut de acord.

Ca să nu se răzgîndească, l-am dus pe Padilha la oraș și l-am păzit toată noaptea. A doua zi, devreme, și-a călcat pe inimă și a iscălit actul. I-am scăzut datoria, dobînzile,

prețul casei și i-am numărat șapte *contos* și cinci sute cincizeci de *mil-réis*. N-am avut remușcări.

5

— Ai făcut rău că ai cumpărat moșia fără să mă consulți, mi-a strigat Mendonça de după gard.

— De ce ? Fostul proprietar nu era major ?

— Ba da, mi-a răspuns Mendonça, apropiindu-și de gard barba albă și nasul coroiat. Dar ar fi trebuit să te informezi înainte de a cumpăra un pămînt cu sămînță de ceartă.

— Să știi că eu n-am chef de ceartă. Cred c-o să ne înțelegem.

— Depinde de dumneata. Hotarul actual e provizoriu. Știai, nu ? N-ar strica să lămurim situația. Fiecare cu ce-i al lui. N-are nici un rost să mai dregem gardul. Am să-l stric, ca să hotărîm unde să-l punem.

I-am atras atenția bătrînului Mendonça că ciupise destul de mult din teritoriul moșiei São Bernardo. I-am cerut să-mi arate actele. Și i-am spus că dacă nu ne putem înțelege, ar fi mai bine să vină avocatul și hotarnicul.

— Ce tot vorbeşti ! Vrei să te pui bine, pe sub mînă, cu notarii, ca să mă tragi pe sfoară. Dar cu mine nu-ţi merge. Eu stric gardul.

Am numărat repede cîţi *caboclos* avea pe lîngă el, i-am numărat pe ai mei şi i-am pus în vedere să nu strice gardul. Explicaţii, cu vorbă bună, da ; ţipete, nu.

Şi am lăsat-o mai moale ; aproape că-mi părea rău, pentru că nu-mi convenea să mă încaier cu el chiar de la prima întîlnire.

Casimiro Lopes a făcut un pas înainte ; i-am pus mîna pe umăr şi s-a dat înapoi. Mendonça a înţeles situaţia şi a început să se poarte cu mine peste măsură de amabil. I-am plătit cu aceeaşi monedă, şi pentru că avea nevoie de nişte cedri din apropiere de Bom-Sucesso, i-am oferit acei cedri. A refuzat şi mi-a propus să-mi dea în schimb nişte junci zebu. I-am comunicat că n-am de gînd să cresc vite de rasă indiană şi i-am vorbit cu entuziasm despre rasa limozină şi despre cea elveţiană. Mendonça dispreţuia rasele superioare, care mănîncă mult şi au randament mic : el creştea vite de carne.

Am stăruit să primească în dar copacii ; a tresărit. Convorbirea noastră se desfăşura sec, cu cuvinte repezi, cu zîmbete reci. Cei cîţiva *caboclos* stăteau bănuitori, neîncrezători. Eu eram gata să explodez şi cîntăream în gînd urmările posibile ale acestei amabilităţi prefăcute. Mendonça se scărpina în barbă.

— În ce priveşte hotarele, cred că am putea rezolva problema altă dată, mai la rece.

— Foarte bine, a fost de acord Mendonça.

Ne-am despărţit. Am continuat să întind sîrma ghimpată şi să înlocuiesc cîrligele vechi prin altele noi. Mendonça, de departe, s-a mai întors o dată spre mine, zîmbind şi fixîndu-mă cu ochii lui roşii.

După-amiază, cînd m-am înapoiat acasă, Casimiro Lopes a venit cu mine, bombănind. Pentru că eu nu spuneam nimic, a tuşit şi s-a oprit. M-am rezemat de un lămîi şi i-am spus ce gînduri negre mă urmăreau ; apoi i-am poruncit :

— Adu mîine patru oameni şi asanează mlaştina asta. Şi seacă şi gîrla, ca să nu se reverse peste ogor.

— Atîta tot ?

M-am gîndit că în loc să asanez mlaştina, ar fi mai bine să-l chem pe meşterul Caetano, să-mi lucreze la carieră. Dar n-am dat nici un contraordin ; contraordinele sînt dăunătoare pentru reputaţia unui şef.

— Atîta tot ? m-a întrebat din nou Casimiro Lopes.

I-am ghicit gîndul care îi bîntuia sub părul ciufulit, sub fruntea îngustă, pe umerii obrajilor enormi şi pe buzele-i groase. Poate că avea dreptate. Se impunea să mă mişc cu mare băgare de seamă, să evit desişurile, să nu pierd din vedere drumurile. Şi casa aceea dărăpănată, cu pereţii năruiţi...

M-am hotărît să-l chem pe meşterul Caetano, cu săpătorii.

Pe toţi dracii! Am dat violent din cap, ca să gonesc un plan abia schiţat.

— Deocamdată, atîta tot.

6

În al doilea an am luptat cu greutăţi groaznice. Am plantat ricin şi bumbac, dar recolta a fost proastă şi preţurile scăzute; m-am zbătut luni de zile, vînzînd pavele şi dînd din mîini şi din picioare ca să nu mă duc la fund. Munceam pe rupte, dormind puţin, sculîndu-mă la patru dimineaţa, stînd zile întregi în soare, pe ploaie, cu cosorul, cu pistolul şi cu cartuşiera la brîu, mîncînd în orele de odihnă o bucată de batog prăjit şi un pumn de făină. Seara, în hamac, îi dădeam lui Casimiro Lopes instrucţiuni amănunţite cu privire la treaba pe care o avea de făcut. El se ghemuia pe vine pe rogojină şi, în ciuda oboselii, asculta cu atenţie. Uneori, Rechin lătra afară şi atunci noi ciuleam urechile.

O dată am simţit paşi în jurul casei. M-am uitat printr-o crăpătură din perete. Era beznă, dar am zărit un trup de om. Şi paşii au continuat. Cîinele a scheunat şi a mîrîit.

— Asta ne mai lipsea! a şoptit Casimiro Lopes.

A doua zi m-am dus în vizită la Mendonça, care m-a primit neliniştit. Am stat de vorbă despre cîte toate, mai ales despre alegeri. Mi-am îndreptat amabilităţile spre cele două fiice, necăsătorite, şi am deplîns moartea soţiei lui, „o persoană foarte de ispravă, miloasă şi serviabilă, da, domnule". Mendonça, uimit, m-a întrebat unde o văzusem pe dona Alexandrina.

— E mult de-atunci. Am fost argat la bătrînul Salustiano. Am lucrat la cîmp.

Fetele s-au cam jenat, dar tatăl lor a fost de părere că sînt un om cinstit, dacă-mi dau pe faţă, cu toată sinceritatea, obîrşia. Apoi s-a plîns de vecini (nici unul din ei nu ţinea cu el).

— Sînt pe-aici cîţiva măgari care-au început ca şi dumneata, şi-acum fac pe grozavii. Nu e ruşine să munceşti. Păi dacă eu m-aş fi născut în gunoi, aş fi tăgăduit?

A încercat să mă umilească:

— Argat, ai? Dar să nu-ţi pese. Fidélis, care e azi proprietar de cazan de zahăr şi om bine văzut, pe vremuri fura găini.

În timp ce-şi ponegrea aproapele, îl observam. Încet-încet, n-a mai dat semne de nelinişte — vorbesc de neliniştea pe care i-o pricinuise prezenţa mea. Părea că ţine cu tot dinadinsul să scoată în evidenţă cusururile vecinilor şi că uitase de restul lumii, dar nu ştiu dacă nu cumva se prefăcea. Am încercat să mă vîr în sufletul lui, discutînd despre alegeri. Se prea poate, însă, ca eu să nu fi

izbutit să-l îmbrobodesc de-a binelea și ca el să fi jucat față de mine rolul pe care îl jucam eu față de el. În acest caz, cred că l-a jucat bine, pentru că am ajuns să mă conving că nu era neîncrezător. Sau poate că cel care-a jucat bine am fost eu, dacă l-am convins că ar face bine să se ducă la vot. Dacă a crezut asta, era nebun. Cred că n-a crezut. Poate că a crezut, după ce și-a băgat în cap că eu sînt sincer. Așa s-a întîmplat cu mine. Repetînd aceleași cuvinte, aceleași gesturi, și auzind aceleași povești, pînă la urmă proprietarul moșiei Bom-Sucesso a început să-mi fie simpatic.

Am continuat să-l observ, dar îl observam instinctiv. El a revenit la realitate, căscînd și arătîndu-și caninii galbeni și ascuțiți. A bătut din palme și a strivit un țînțar. Un țînțar cît o ghiulea! Petrecuse o noapte îngrozitoare.

I-am răspuns că eu dormisem buștean. Mlaștinile de pe moșia São Bernardo fuseseră asanate și nu mai era pe acolo nici un țînțar, nici de leac. Mi-a părut rău că m-am pripit vorbind. Mendonça m-a cercetat chiorîș; presupun că n-a fost mulțumit. A adus iar vorba despre noaptea lui albă, iar eu i-am repetat că dormisem. Nu prea sigur, făcînd fețe-fețe. Firește, a înțeles că mințeam.

Fiecare din noi mințea prostește. Am adus iar vorba despre viața mea de muncitor agricol. Rezultat mediocru: fetele erau gata să ațipească, iar Mendonça și-a subțiat buzele.

Un *caboclo* cu mutra pocită a intrat în cameră. Mendonça și-a încrețit fruntea. Aș fi

vrut să plec; mi-era frică, însă, că momentul nu e cel potrivit și am rămas pe scaun, nădăjduind să șterg impresia neplăcută pe care le-o făcusem. Se vedea cît de colo că fetele mă găseau plicticos.

— Dacă iarna viitoare o să fie tot ca asta, se duce dracului totul: ogoarele se acoperă de noroi și nu mai răsare nici un fir de manioc.

— Cu siguranță, a fost de acord Mendonça, vădit enervat de acel *caboclo*, care mă privea calm, fără să ridice capul.

— Atunci pe curînd, am exclamat eu deodată. Alegerile duminică, ai? S-a făcut. Tai un... (Era să spun: un bou; dar am lăsat-o mai ieftin: toată lumea știa că n-am decît o jumătate de duzină de alegători.)... un vițel. Un vițel ajunge, nu? Prea bine. Pe duminică.

Și am plecat, nemulțumit. Cred că, mai mult sau mai puțin, așa s-au petrecut lucrurile. Nu-mi aduc aminte precis.

Am străbătut curtea și am luat-o pe scurtătură spre São Bernardo. Ce rușine! Să ia pămîntul altora și să lase pe el asemenea poteci, ca vai de lume, pline de cameleoni și cu desișul în obrazul omului!

Am trecut prin zona cu pricina. Gardul mai era încă în starea în care îl găsisem cu un an înainte. Mendonça ar fi vrut să înainteze, dar se stăpînea; eu încercam să revin la hotarele vechi, dar degeaba. Singura neînțelegere serioasă era aceasta: un negru de la São Bernardo se legase de fata meșterului zaharar al lui Mendonça, iar Mendonça, ca urmare, bă-

3 — c. 1241

gase cleștele în sîrma ghimpată ; dar eu reparasem gardul și pusesem la cale cununia negrului cu micuța mulatră.

Am dat o raită prin plantația de bumbac și m-am îndreptat spre zăgazul iazului. Muncitori puțini.

Am urcat dealul. Fuseseră terminate temeliile casei celei noi ; pereții începuseră să se înalțe. Deodată : o detunătură. M-a trecut un fior. Venea din carieră, pe care meșterul Caetano o escava încet-încet, cu doi săpători. Altă detunătură, și mai puternică : am văzut pietricele zburînd.

Cînd are să se isprăvească acest fel de a lucra, pe tînjală ? Din nenorocire îmi lipseau mijloacele ca să atac lucrările din plin. Chiar așa, folosind personal redus, uneori vinerea nu știam de unde să iau bani ca să plătesc sîmbătă salariile.

I-am pus cîteva întrebări zidarului. Un singur zidar. Pereții aveau un metru înălțime. Dacă aș fi folosit mai mulți muncitori, lucrările mi-ar fi revenit mai ieftin. Zăgazul iazului nu înainta ; dădea înapoi. Iar cariera, unde se mișcau niște omuleți mici de tot, arăta ca și cum timp de șase luni de zile ar fi rămas neatinsă.

Un car cu boi trecea pe-acolo, de vale ; alt car cu boi venea încărcat cu cărămizi.

Pe unde-o fi bătrîna Margarida ? N-ar fi rău să dau de ea și s-o aduc la São Bernardo. O fi avînd aproape un veac, bătrîna negresă.

Am rămas acolo pînă ce salahorii au spălat cancioacele și și-au strîns sculele. Am rămas

singur. Oamenii de la cîmp și cei de la iaz au plecat și ei.

Alte detunături în carieră ; ultimele. M-am gîndit la Mendonça. Ce om de nimic ! De la gard încoace, bumbacul se colora, ricinul creștea pe miriști ; de partea cealaltă a gardului, buruieni și spini. Cîți stînjeni de pămînt nu furase tîlharul acela ! Din fericire, trăiam cu el în bună pace. În aparență. În orice caz, trebuia să merg repede.

Am coborît dealul și m-am dus la masă. În timpul mesei i-am vorbit lui Casimiro Lopes, la început pe ocolite, apoi schițînd un plan. Casimiro Lopes a lăsat deoparte vorbele ocolite și m-a ajutat la întocmirea planului.

Am întrerupt treaba începută, am închis ușile și am scris cîteva scrisori băncilor din capitală și guvernatorului Statului. Băncilor le-am cerut împrumuturi, iar guvernatorului i-am comunicat că voi pune curînd pe picioare numeroase industrii și i-am cerut scutire de impozit pentru utilajele pe care urma să le import. Adevărul este că împrumuturile erau îndoielnice, iar eu habar n-aveam cum am să plătesc utilajele. Dar mă obișnuisem să le socotesc pe jumătate cumpărate.

După aceea am cerut o consultație Ocolului Agricol din Satuba, cu privire la posibilitatea de a achiziționa un taur limozin.

Cînd să termin, am auzit pași în jurul casei. M-am sculat de pe scaun și m-am uitat prin crăpătură. Am văzut un individ care poc-

nea din degete, încercînd să-l liniştească pe Rechin. Uitîndu-mă bine la el, mi s-a părut că-l recunosc pe pocitul care intrase în camera lui Mendonça. Am încetat pînda şi l-am chemat pe Casimiro Lopes, care m-a înlocuit. M-am întins în hamac, gîndindu-mă la meşterul Caetano şi la carieră. Ciocane, răngi, oţel pentru burghie, pulbere, fitil.

— Oameni de dincolo, mi-a şoptit Casimiro Lopes, zgîlţîind marginea hamacului.

— Cu siguranţă.

A doua zi, sîmbătă, am tăiat viţelul pentru alegători. Duminică după-masă, la înapoierea de la alegeri, Mendonça a primit un glonţ în coastă şi şi-a dat suflarea chiar acolo, pe şosea, în apropiere de Bom-Sucesso. În locul acela este astăzi o cruce cu un braţ lipsă.

La ora crimei eu mă aflam la oraş, unde stăteam de vorbă cu vicarul în legătură cu biserica pe care ţinea s-o ridice la São Bernardo. În viitor, dacă treburile vor merge bine.

— Îngrozitor ! a exclamat părintele Silvestre cînd a aflat. Avea duşmani ?

— Dacă avea ? Cum să n-aibă duşmani ? Duşmanii sînt ca păduchii. Dar să vorbim de altele, părinte Silvestre. Cît costă un clopot ?

7

Cam pe vremea aceea, am întîlnit la Maceió, la *Gazeta* lui Brito, un bătrîn înalt, slab, adus de spate, gălbejit, cu favoriţi, pe nume Ribeiro. Se vedea cît de colo c-o ducea greu. Mi-a fost simpatic şi, pentru că oricum aveam nevoie de un contabil, l-am luat la São Bernardo. I-am arătat oarecare încredere şi i-am auzit povestea, pe care o reproduc aici, punînd verbele la persoana a treia şi folosind aproape limbajul lui.

Domnu Ribeiro avea şaptezeci de ani şi era nefericit, dar fusese cîndva tînăr şi fericit. În satul în care locuia, bărbaţii se descopereau cînd îl zăreau, iar femeile lăsau capul în pămînt şi spuneau :

— Lăudat fie Domnul nostru Isus Cristos, domnule maior.

Cînd vreunul primea o scrisoare, se ducea la el să i-o citească. Domnu Ribeiro citea scrisorile, cunoştea secretele, era bine văzut şi era maior.

Cînd doi vecini se luau la ceartă pentru pămînt, domnu Ribeiro îi chema, studia cazul, trasa hotarele şi îi împiedica pe adversari să ajungă la o ciocnire.

Toţi credeau în înţelepciunea maiorului. Într-adevăr, domnu Ribeiro nu era un om simplu : ştia pe dinafară legi, din cele vechi, recitea ziare, tot vechi, şi — la lumina opaiţului cu ulei — îşi pîrlea sprîncenele deasupra unor cărţi în care se ascundeau cuvinte

tainice, greu de pronunțat. Cînd se răspîndea prin sat unul din acele cuvinte ciudate, domnu Ribeiro explica ce înseamnă și făcea astfel să sporească vocabularul satului.

Ceilalți, da, erau oameni simpli.

Se întîmpla uneori ca unul dintre acei oameni simpli să fie găsit mort, de măciucă sau de cuțit. Domnu Ribeiro, care era un om drept, îl căuta pe ucigaș, îl lega și îl ducea la pușcăria de la oraș. Iar familia răposatului rămînea sub ocrotirea maiorului.

Se mai întîmpla cîteodată ca o fată să înceapă a plînge și pînă în cele din urmă să mărturisească familiei că e însărcinată. Domnu Ribeiro îl căuta pe seducător, îl chema pe tată, și cununia se celebra în capela satului. Se năștea un copil, — și domnu Ribeiro îi era naș.

Maiorul hotăra; nimeni nu crîcnea. Hotărîrea maiorului era lege.

Nu existau ostași pe acolo; nici judecător. Și pentru că vicarul locuia departe, soția domnului Ribeiro citea rugăciunile și spunea copiilor povești cu sfinți. Se prea poate ca nu toate acele povești să fi fost adevărate, dar copiii din vremea aceea nu se sinchiseau de adevăr.

Domnu Ribeiro avea familie mică și casă mare. Casa veșnic plină. Plantațiile de bumbac ale maiorului erau și ele mari. La cules, populația venea buluc într-acolo. Iar negrii nu știau că sînt negri, nici albii nu știau că sînt albi.

Pe drept cuvînt, domnu Ribeiro insufla respect. Dacă se isca scandal la vreo petrecere, domnu Ribeiro ridica brațul și striga:

— Cine ține cu mine să mă urmeze.

Și petrecerea se spărgea, scandalul înceta, toată lumea îl urma pe maior, pentru că toată lumea ținea cu maiorul.

În nopțile de Sînt Ion, un rug uriaș ilumina casa domnului Ribeiro. În fața fiecărei case ardea cîte un rug, dar rugul maiorului era făcut din multe care de lemne. Fetele și băieții se învîrteau în jurul focului, braț la braț. Aruncau porumb verde în flăcări și trăgeau focuri zdravene de carabină. Maiorul avea o carabină, dar o scotea numai pentru serbările de Sînt Ion.

Lucrurile acestea se petrecuseră de mult. Toate s-au schimbat. Unii s-au născut, alții au murit, finii maiorului au crescut și au plecat la cătănie, cu trenul.

Satul s-a transformat în tîrg, tîrgul s-a transformat în oraș, cu primar, cu judecător de pace, cu substitut de procuror și cu polițai.

Au fost aduse mașini — și rîșnița de tras bumbac[1] a maiorului s-a oprit.

A venit vicarul, care a închis capela și a construit o biserică frumoasă. Poveștile cu sfinți au murit în amintirea copiilor.

A venit medicul. Nu credea în sfinți. Soția domnului Ribeiro s-a intristat, a slăbit și s-a prăpădit.

---

[1] Egrenor acționat manual.

Avocatul și-a deschis birou de consultații; înțelepciunea maiorului n-a mai avut preț — și au apărut la judecătorie numeroase pricini.

Într-adevăr, orașul a cunoscut un progres rapid. Mulți oameni au început să poarte cravată și s-au apucat de meserii necunoscute pînă atunci. Carele cu boi n-au mai scîrțîit pe drumurile înguste. Automobil, benzină, electricitate, cinema. Și impozite.

Fetele și băieții n-au mai dat ocol, braț la braț, rugurilor de Sînt Ion; acum dansau tango, la bal.

Într-o bună zi, domnu Ribeiro și-a dat seama că locuiește într-o casă prea mare. A vîndut-o și și-a cumpărat alta, mică. Întrucît acum era libertate, autoritatea lui a scăzut, pînă ce a dispărut.

Domnu Ribeiro avea un fiu, care juca fotbal, și o fată, căreia îi plăceau distracțiile. Au găsit că orășelul e înapoiat și au fugit. Domnu Ribeiro s-a ascuns, de rușine. S-a văicărit o săptămînă, apoi și-a vîndut bulendrele și s-a dus să-și caute copiii. Nu i-a găsit: plecaseră în lume, ea prin fabrici, el la cătănie.

Domnu Ribiero s-a stabilit în capitală. A cunoscut spitalele pentru săraci, a dormit pe băncile din parcuri, a vîndut bilete de loterie, a făcut pe agentul unor societăți de deratizare. După zece ani era gestionar și contabil la *Gazeta*, cu un salariu de o sută și cincizeci de *mil-réis* și cerea bani prietenilor.

După ce bătrînul și-a terminat povestea, am exclamat:

— Dom'le Ribeiro, îmi face impresia că te-a călcat o mașină și ți-a rupt picioarele. De ce n-ai luat-o mai repede? Dă-o naibii de treabă.

8

Acel *caboclo* cu mutra pocită pe care l-am văzut într-o zi la Mendonça, a avut și el un sfîrșit nenorocit. S-a curățat. Oamenii aceștia nu mor aproape niciodată de moarte bună. Pe unii îi dă gata cobra, pe alții *cachaça*, alții își fac seama.

La carieră am pierdut și eu unul. Ranga a scăpat de piatră, l-a izbit în piept și l-a achitat. A lăsat o văduvă cu copii mici. S-au prăpădit și ei: unul din copii a căzut în foc, pe al doilea l-au mîncat limbricii, prîslea a avut anghină, iar femeia s-a spînzurat.

Ca să reduc mortalitatea și să sporesc producția, am interzis rachiul.

S-a terminat construcția casei celei noi. După părerea mea, nu e nevoie s-o mai descriu. Despre părțile principale am vorbit sau voi mai vorbi; de amănunte ne putem lipsi și nici nu-i poate interesa decît pe arhitecți, oameni care, probabil, nu vor citi cartea mea.

Casa a ieșit confortabilă și frumoasă. Firește, n-am mai dormit în hamac. Mi-am cumpărat mobilă și tot felul de obiecte, pe care am început să le folosesc, dar cu teamă, precum și altele, pe care nu le folosesc încă, pentru că nu știu la ce servesc.

Aici este un salt de cinci ani — și în cinci ani pămîntul se învîrtește de mii de ori.

Cred că nimeni n-are să-și închipuie că, izbindu-mă de piedicile arătate, am procedat întotdeauna cu toată siguranța și am parcurs, fără să mă opresc, drumuri lipsite de primejdii. Nu, domnilor, nici n-am procedat, nici n-am parcurs. Am avut înfrîngeri, am simțit uneori dorința de-a da înapoi, am ocolit multe greutăți : multe curbe. Socotiți că am făcut rău ? Adevărul este că n-am știut niciodată care au fost faptele mele bune și care au fost cele rele. Am făcut lucruri bune care mi-au pricinuit pagubă ; am făcut lucruri rele care mi-au adus profit. Și cum am avut întotdeauna de gînd să stăpînesc moșia São Bernardo, am considerat că sînt îndreptățite toate acțiunile care m-au ajutat s-o dobîndesc.

Am obținut mai mult decît mă așteptam, slavă Domnului. Mi-au apărut riduri ; au început să se vadă ; dar creditul, care la început mă ocolea, s-a agățat de mine, și dările au scăzut. Iar afacerile s-au dublat, automat. Automat. Treabă grea ? Cîtuși de puțin ! Dacă au apucat să intre pe făgașul lor, merg înainte de ți-e mai mare dragul să le privești. Dacă nu intră, n-ai decît să-ți încrucișezi brațele. Dar dacă vezi că lucrurile stau așa, nu

te lăsa : prostiile pe care le faci se prefac în înțelepciune. Am văzut indivizi care muncesc peste măsură și nu înaintează. Cunosc oameni leneși care au fler : cînd se ivește prilejul, fac o sforțare, deschid gura — și înghit totul.

Eu nu sînt leneș. Am avut baftă în primele mele încercări și am silit norocul să mă ajute în cele următoare.

După moartea lui Mendonça, am stricat gardul, firește, și l-am dus dincolo de locul în care se afla pe vremea lui Salustiano Padilha. Au fost și reclamații.

— Doamnelor, domnul Mendonça a tras spuza pe turta lui, cît a trăit. Dar acum situația e aceasta. Și cui nu-i place, să aibă răbdare și să se adreseze justiției.

Întrucît justiția era scumpă, nu s-au adresat justiției. Iar eu, după ce am netezit drumul, am invadat pămîntul lui Fidélis, paralitic de un braț, și pe cel al fraților Gama, care o țineau într-un chef la Recife, studiind dreptul. Am respectat cazanul de zahăr al doctorului Magalhães, judecătorul.

Unele violențe mărunte au trecut nebăgate în seamă. Pricinile cele mai serioase le-am cîștigat la judecătorie, mulțumită șicanelor lui João Nogueira.

Am încheiat tranzacții riscante, m-am îndatorat, am importat utilaje și n-am dat nici o atenție celor care mă criticau că vreau să cuprind tot pămîntul cu brațele. Am început pomicultura și avicultura. Ca să-mi duc produsele la piață, am început să construiesc o șosea. Azevedo Gondim a scris despre ea două

articole, m-a numit patriot, l-a citat pe Ford și pe Delmiro Gouveia. Costa Brito a publicat și el o notă în *Gazeta*, lăudîndu-mă și lăudîndu-l pe șeful politic local. Ca urmare, mi-a ciupit o sută de *mil-réis*.

În ciuda acestei propagande, greutățile n-au lipsit. Cît timp cultivam numai moșia São Bernardo, totul mergea bine; dar cînd am început să exploatez patru sau cinci moșii, au năvălit peste mine un roi de viespi. Am pierdut doi *caboclos* și am primit un glonț pe la spate. Rană ușoară; mai am și acum cicatricea pe umăr. Scos din pepeni, i-am mai trimis încă o sută de *mil-réis* lui Costa Brito și i-am căutat pe João Nogueira și pe Gondim:

— Scăpați-mă de măgarii ăia. Băgați de seamă că fac operă de interes obștesc și nu încasez impozite. E o rușine. Municipiul ar trebui să mă ajute. Vorbește cu prefectul, doctore Nogueira. Vezi să-mi facă rost de cîteva butoaie cu ciment, pentru podețe.

N-am primit cimentul, dar am construit podețele. Întrucît planurile mele erau vaste și deoarece adoptasem metode ciudate, persoanele comode m-au socotit nebun și m-au lăsat în pace.

Cam pe atunci am primit vizita guvernatorului statului. Iazul era gata de trei ani; o tîmpenie, după părerea lui Fidélis.

— La ce bun un iaz, acolo unde curge o gîrlă care nu seacă niciodată?

Într-adevăr, părea că n-are nici un rost. Dar din iaz a plecat, printr-un canal, apa care a

pus în mișcare mașinile egrenorului și ale joagărului.

Guvernatorului i-a plăcut livada, găinile Orpington, bumbacul și ricinul, a găsit că vitele limosine sînt arătoase, mi-a cerut fotografii și a întrebat unde se află școala. I-am răspuns că școala nu se află nicăieri. La masă, la care s-a băut și șampanie, doctorul Magalhães a gemut un discurs. Excelența-sa a adus iar vorba despre școală. Aveam chef să-i spun ceva la ureche, dar m-am stăpînit.

Școală! Ce-mi păsa mie dacă ceilalți știu sau nu știu carte?

— Oamenii ăștia politici au un bîzdîc. Pun personal cu carte la culesul ricinului. Ar trebui să vadă cum se recoltează.

Cînd s-a sculat de la masă, Padilha, cu ochii sticloși, mi-a cerut pe șoptite cincizeci de *mil-réis*.

— Nici un gologan.

Și m-am dus să-i arăt ilustrului oaspete joagărul, egrenorul și grajdul. I-am explicat pe scurt cum funcționează presa, dinamul, ferăstraiele și baia fungicidă. Deodată, mi-a dat în gînd că școala ar putea determina bunăvoința guvernatorului în legătură cu anumite favoruri pe care aveam de gînd să le cer.

— Desigur, excelență. Cînd veți veni aici data viitoare, veți constata că toți oamenii aceștia învață abecedarul.

Mai tîrziu, în timp ce de pe fundațiile bisericii priveam cu toții peisajul, l-am chemat pe avocat deoparte:

— Ascultă, doctore Nogueira, trimite-mi-l încoace pe Padilha mîine. Am de vorbit cu el, dar nenorocitul nici nu se poate ține pe picioare. Să nu uiți, auzi ? Mîine, cînd îi trece mahmureala.

Excelența-sa și-a luat rămas bun ; data aceea a rămas celebră. Mașinile au pornit în goană pe șosea. Privind norul de praf pe care-l stîrneau, mi-am frecat mîinile :

— Ei, fir-ar să fie ! Vizita asta îmi asigură o groază de avantaje. E un capital. Vreau să văd cît produce.

Adevărul este că, prefăcîndu-mă a fi sigur de mine, mă temeam de creditori. Stăteam bine, fără îndoială ; activul era mai mare decît pasivul, dar dacă ticăloșii aceia ar fi vrut, m-ar fi băgat la apă. Acum, temerile îmi scăzuseră. Școala va fi un capital. Fundațiile bisericii erau și ele un capital.

Am continuat să-mi frec mîinile. Ei, fir-ar să fie !

Și m-am hotărît să le ocrotesc pe fetele lui Mendonça. Prosperitatea mea începuse după moartea tatălui lor. Pe vremea aceea, cîțiva stînjeni valorau mult pentru mine. Ce copilărie !

Mi s-a făcut milă de fetele lui Mendonça. Voi trimite a doua zi să se plivească plantația de bumbac de la Bom-Sucesso, năpădită de bălării. Au ajuns foarte rău, fetele lui Mendonça. Tatăl lor era un neputincios, dar ce vină au bietele fete ? M-am hotărît să fiu cu ochii-n patru, pentru ca vecinii fără scrupule să nu ia în stăpînire ceea ce aparține fetelor. Femeile

nu se apără aproape niciodată. Așa că, dacă vreunul din acei nemernici ar fi încercat să le facă vreun rău, ar fi avut cu mine de furcă.

9

A doua zi, cînd m-am întors de la cîmp, i-am găsit în cerdac pe João Nogueira, Padilha și Azevedo Gondim, care lăudau niște picioare și niște sîni. Și-au continuat convorbirea.

— Femeie cu educație, a afirmat João Nogueira. Și cu carte.

— Și serioasă, a adăugat Azevedo Gondim.

Padilha nu găsea nimic pe lume cu care să se poată compara acele picioare și acei sîni.

— Așa e, a mormăit el, scobindu-și unghiile cu un chibrit.

João Nogueira și-a adus aminte că e om cu răspunderi. Era licențiat, trecut de patruzeci de ani și avea o chelie de toată frumusețea. Uneori făcea chefuri. Dar cu clienții nu vorbea decît de afaceri. Iar cu mine, care îi dădeam patru *contos* și opt sute pe an, ca să mă ajute, cu ajutorul legilor, să-mi întind moșia São Bernardo, era cît se poate de corect și chiar un pic pedant. Eu îi spuneam „doctore" : n-aș fi putut să-l tratez cu familiaritate. Mă soco-

team superior lui, cu toate că aveam mai puţină carte şi mai puţină iscusinţă. Pînă la un anumit punct, mi se părea că şmecheriile lui sînt vrednice de dispreţ. Dar mi-era de folos, — aşa că ne stimam mult unul pe altul.

— L-am petrecut pe prietenul nostru Padilha, mi-a spus Nogueira. Am făcut drumul pe jos. Plimbarea a fost plăcută, pentru că spre seară s-a mai răcorit, aşa că am venit pînă aici ca să ne sfătuim.

L-am poftit, pe tăcute, privind o fereastră prin care se vedeau, deasupra registrelor contabile, favoriţii albi şi ochelarii domnului Ribeiro. Am intrat amîndoi în birou. Eram la început de lună. Am deschis caseta şi i-am predat avocatului două bancnote de cîte două sute. Domnu Ribeiro a pus sugativa cu mare grijă pe ceea ce scrisese şi s-a depărtat, discret. João Nogueira a luat loc, mi-a dat chitanţa, a scos nişte hîrtii din servietă şi mi-a expus stadiul diferitelor procese. Încă de la primul m-am convins că cei patru sute de *mil-réis* fuseseră cheltuiţi cu folos. Celelalte erau şi ele pe drumul cel bun. Notarul nu prea inspira încredere. Nici portărelul. Vroiau bani.

— Am înţeles. Făgăduieşte-le, doctore Nogueira. Nu le avansa nici un gologan. Făgăduieşte-le. Plata la urmă, dacă-şi văd de treabă.

Am întrebat de unele amănunte nu prea interesante, am dat cîteva instrucţiuni domnului Ribeiro şi ne-am întors în cerdac, unde Luís Padilha începuse, împreună cu Azevedo Gondim, să laude din nou picioarele.

— Ale cui sînt picioarele?

— Ale Madalenei, mi-a răspuns Gondim.

— Cine-i aia?

— O profesoară. N-o cunoşti? Nostimă.

— Cu educaţie, a adăugat João Nogueira.

— Nostimă, a spus încă o dată Gondim. O blondină, de vreo treizeci de ani.

— Cîţi? a întrebat João Nogueira.

— Vreo treizeci. Cam pe-aici.

— Douăzeci, cel mult.

— Pentru că n-ai văzut-o de aproape, l-a întrerupt Gondim. Dacă ai fi văzut-o, n-ai fi susţinut o asemenea nerozie.

— Cum n-am văzut-o? Am văzut-o foarte de aproape, acasă la Magalhães, de ziua Marcelei. Are douăzeci.

— Pentru că ai văzut-o seara. Dimineaţa e altfel. Are treizeci.

Padilha, uitîndu-se cu tristeţe la juncile care păşteau pe pajişte, pe malul gîrlei, şi la raţele care înotau în iaz, a oftat şi a propus douăzeci şi cinci:

— Atîta are. Douăzeci şi cinci.

Mi-am întins braţele, obosit; petrecusem o zi întreagă în soare, într-o continuă ciorovăială cu muncitorii.

— Foarte bine, Padilha, douăzeci şi cinci, ca să terminăm. Voi mîncaţi, sau nu mîncaţi? Duceţi-vă înapoi în maşină. Am de vorbit cu dumneata, Padilha.

Luís Padilha primise convocarea şi, încă din ajun, se frămînta curios, neştiind de ce îl chemasem.

— Uite ce e: cred că am să deschid o şcoală.

— Minunat ! a exclamat Azevedo Gondim cu un zîmbet care i-a turtit nasul şi mai mult. Mi-ai ascultat sfatul, ai ? Învăţătura mai presus de toate.

Avocatul şi-a trecut degetele peste frunte şi a prezis, distrat, că şcoala va fi de foarte mare folos.

Am dat din umeri :

— Ştiu şi eu ? Nu prea cred. Pînă una-alta, m-am hotărît să profit de Padilha. Bineînţeles că s-ar putea organiza o bună şcoală rurală, în care să se predea şi ceva noţiuni de agricultură şi de zootehnie. Dar de unde să iau specialişti ? Şi ce de bani ! Deocamdată să predăm cititul, scrisul şi socotitul. Dumneata ai fi în măsură să preiei treaba asta, Padilha ?

Luís Padilha m-a întrebat care ar fi salariul şi mi-a declarat că e foarte ocupat.

Una cîte una, au început să se aprindă lămpile electrice. S-au aprins şi în casele muncitorilor. Nenonorociţii aceia, care se înghesuiau acolo, de vale, pe lîngă gardul moşiei Bom-Sucesso, ar fi visat vreodată că vor avea lumină electrică ? Acuma aveau lumină pînă la miezul nopţii. Confort ! şi mă bătea gîndul să instalez şi telefoane.

Casimiro Lopes s-a apropiat, şchiopătînd.

— Mergem la masă. Am trimis după dumneata pentru că bănuiam că ai nevoie de un serviciu, Padilha. Dar dacă eşti ocupat, gata. Mergem la masă.

În timpul mesei, Azevedo Gondim mi-a comunicat motivul vizitei sale : descoperise adăpostul bătrînei Margarida.

— Ce tot vorbeşti ? Şi taci, Gondim !?

Azevedo Gondim şi-a umplut paharul :

— Locuieşte la Jacaré-dos-Homens.

— Unde-i asta ?

— La Pão-de-Açúcar. Am primit azi o scrisoare. Semnalmentele, vîrsta, culoarea, totul corespunde. Locuieşte cu o familie de brînzari. Am şi oprit anunţul din *Cruzeiro*.

— Foarte bine. Cunoaşteţi pe cineva la Pão-de-Açúcar ? Cunoşti pe cineva la Pão-de-Açúcar, domnule Ribeiro ?

Nimeni nu cunoştea.

— Ascultă, Gondim, dacă tot ai luat problema asta asupra dumitale, roagă-l pe vicar să-i scrie părintelui Soares despre înapoierea negresei. Cred că am să viu cu dumneata, ca să vorbesc cu părintele Silvestre. Ar fi bine ca femeia să fie trimisă cu toată grija, ca să nu păţească ceva pe drum. Şi cînd soseşte, poţi să comanzi marafeturile alea, Gondim. Cum le zice ?

— Clişee. Clişee şi viniete.

— Aşa. Trimite după clişee şi după viniete, după ce vine bătrîna.

— Eu mă gîndeam la şcoală, a mormăit Padilha.

— Şi eu. Mi-ai luat vorba din gură, a adăugat João Nogueira. Invit-o pe Madalena, dom'le Paulo Honório. Ar fi o achiziţie excelentă ; e o femeie cu carte.

— Îţi mai şi înfrumuseţează casa, dom'le Paulo, a exclamat Azevedo Gondim.

— Prostii. Doar nu umblu după bibelouri.

Padilha, pe jumătate dezumflat, a mormăit, atacînd miezul problemei :

— Eu n-am spus că nu accept. Am spus numai că sînt foarte ocupat. Dar am întrebat care ar fi salariul.

Fiind absorbit de o aripă de găină, nu i-am răspuns.

— Am întrebat care ar fi salariul, a repetat Padilha, timid.

Bietul om ! Scund, turtit... Parcă era o pioneză.

— Corespunzător. Nu știu cîte parale faci. Vreo sută de *mil-réis* pe lună. Să zicem o sută și cincizeci, cu titlu de experiență. Casă, masă, distracții, o sută și cincizeci de *mil-réis* pe lună și opt ore de lucru pe zi. Îți convine ? Dar îți spun din capul locului : serviciul e serviciu și aici nu se bea. Aici beau numai musafirii.

— Perfect, a bombănit Padilha, încurcat. Am să mă gîndesc. Cît despre băutură, n-am nevoie de sfaturi, pentru că nu beau. Beau numai la mese, și nu întotdeauna, cîte un păhărel, două, acolo, cînd stăruie prietenii. S-ar putea să accept.

Ne-am terminat masa în tăcere. Maria das Dores a adus cafeaua și a strîns farfuriile. Am oferit țigări, mi-am aprins pipa și ne-am dus cu toții în salon.

Domnu Ribeiro a despăturit *Gazeta*. Instinctiv, m-am ascuns într-un colț, departe de ușile deschise. N-am izbutit să evit o fereastră. Am vrut s-o închid, dar am rămas pe loc : Casimiro Lopes, care păzea casa, s-a așezat pe unul din pereții abia începuți ai bisericii, și-a potrivit arma între picioare și a rămas nemișcat, adulmecînd.

— Va să zică, prietenul nostru Padilha se întoarce la São Bernardo, a spus João Nogueira.

— Și-și termină cartea, a adăugat Azevedo Gondim. Dumneata, dacă te potolești și duci o viață regulată, să tot scrii, Padilha.

— Aș !

Îi era rușine că scrisese niște povestiri pe care le publica în *Cruzeiro*, sub pseudonim, și cînd i se vorbea despre ele, își închipuia că e luat în rîs și se zăpăcea. S-a gîndit, s-a tot gîndit, a aruncat o privire amară spre scaune, spre pardoseală, spre lămpi :

— Leafa e mică, nu ajunge nici pentru cărți. Dar primesc. Primesc pentru că e vorba de învățămînt și am vocație de profesor.

Domnu Ribeiro întorcea foile ziarului, își mișca buzele, uneori gesticula.

Obraznică, *Gazeta* asta. Iar Brito devenise nesuferit : cerea într-una bani.

Azevedo Gondim, obosit de cele două leghe de mers pe jos, a căscat și s-a întins :

— Prin urmare, candidații lui Pereira au fost înfrînți, ai ?

Alegeri municipale.

— Nu mă interesează asemenea mofturi.

Minciuni politice, da : îmi trimiteam alegătorii la urne și primeam în schimb recunoștința partidului. Mici intrigi locale, nu. Dacă Pereira călcase pe-o coajă de banană, cu atît mai rău pentru el : cade și atunci vine altul care pune o firmă nouă.

— Bine faci, a mormăit Padilha, care nu-i ierta lui Pereira că nu avusese încredere în proiectele lui de agricultură. E un bou.

— Ce nedreptate! a urlat João Nogueira, zîmbind. Pînă acum, Pereira a fost un om cu scaun la cap. Toată lumea îi lăuda deșteptăciunea. Azi, Padilha îl face bou.

— Măi, omule, a îndrăznit Azevedo Gondim, scărpinîndu-se în barbă, nu numai Padilha. Și eu. Și dumneata. Într-o clipă ca asta să dea o lovitură de pumnal! Dacă am avea alegeri municipale falsificate, treacă-meargă. Dar cînd guvernul nu face caz de voturi, să vrei să-l scuturi pe părintele Silvestre la prefectură! Padilha are dreptate.

— Dați-mi voie! am adăugat eu. N-ai susținut chiar dumneata în ziar, Gondim, candidatura vicarului?

— Am susținut-o. Am susținut-o din datorie, din solidaritate politică. Dar în sinea mea n-am fost de acord. Nogueira mi-e martor. Și dacă spune cineva că a fost o nerozie, spun și eu: a fost.

Știa că părintele Silvestre avea de gînd să taie subvenția de o sută și cincizeci de *mil-réis* pe lună, pe care municipiul o plătea ziarului *Cruzeiro*. Amenințarea asta îi stătea deasupra capului. Și, plin de mînie, îl apăra totuși pe vicar, exaltîndu-i virtuțile și uitînd restul.

— Un dezastru. E om de treabă. Dar nu-i de ajuns. Foarte credul, se ia după ce aude, are minte cît un pui de curcă, e prost ca noaptea ce mai.

— Așa-s popii! a exclamat Luís Padilha cu dispreț.

Era ateu și evoluționist. După ce îl scăpasem de moșie, manifesta idei sîngeroase și propovăduia, pe șoptite, exterminarea burghezilor.

— Canalia!

Și a început să-și roadă unghiile, cu furie.

Domnu Ribeiro, atent de după ochelari, comenta în tăcere, cu gesturi de dezaprobare, proza de proastă calitate a lui Brito.

— Ce nu înțeleg eu, m-am mirat, este motivul acestei căderi a vicarului. Era ca și ales, recunoscut, instalat, și deodată, pac! la pămînt. De ce?

— Părintele Silvestre e revoluționar, mi-a explicat João Nogueira. Vrea să salveze țara prin mijloace violente.

M-am cutremurat. Casimiro Lopes, cu bricheta în mînă, și-a aprins o țigară. Lumina lunii era foarte albă. Se zărea, în depărtare, o bucată de pădure și se distingeau florile galbene ale numeroșilor *paus-d'arco* [1].

M-am sculat, i-am făcut un semn lui João Nogueira și ne-am apropiat amîndoi de fereastră.

— Ascultă, doctore Nogueira, te rog să-mi spui ceva, i-am cerut pe șoptite. Povestea asta cu înfrîngerea lui Pereira e sigură?

João Nogueira a acceptat o țigară de foi pe care i-am oferit-o și mi-a declarat că nu există nici o îndoială în această privință.

---

[1] *Pau-d'arco* (pl.: *paus-d'arco*): arbore brazilian, un fel de salcîm.

— Guvernatorul, om cu judecată, a propus un acord, punîndu-l pe părinte în consiliu. Pereira a mizat pe părinte și a rămas mofluz.

— Atunci, doctore Nogueira, am murmurat eu, înăbușindu-mi și mai mult vocea, cred c-a sosit momentul să-mi lichidez toate afacerile cu Pereira. Am tot șovăit, am tot pîndit, pentru că el era șeful. Dar dacă a ajuns la pămînt, gata. E vîrît aici într-o socoteală veche, foarte veche. Am să-i trimit socoteala. Vezi dacă nu-mi poți obține o ipotecă.

— E-n regulă, a fost de acord João Nogueira.

Apoi, entuziasmîndu-se :

— În cea mai perfectă regulă ! Dă-mi procura. Ai să faci partidului un serviciu important. Dă-i la cap lui Pereira, domnule Paulo Honório.

10

Aici, în preajma zilelor de sărbătoare, ba se ivește o călătorie, ba cîte-o boală, ba cine știe ce alt pretext, pentru ca muncitorii să chiulească. Duminica e pierdută, sîmbăta se pierde și ea, din pricina sărbătorii de a doua zi, săp-

tămîna rămîne numai cu cinci zile, dar și din astea cinci mai ciupește Biserica. Rezultatul este că plata scade, iar golanilor le chiorăie veșnic mațele.

Într-o zi de falsă sărbătoare, neputînd găsi oameni care să scoată nuferi din iaz ca să fac o breșă de scurgere, m-am distrat ascultînd o discuție între Padilha și Casimiro Lopes, cu privire la jaguari.

Nu se înțelegeau de loc. Padilha, om crescut la țară, dar cam plăpînd, vorbește mult și admiră acțiunile violente ; Casimiro Lopes e șchiop și are un vocabular redus. Îl socotește pe învățător un om superior, pentru că citește cărți, dar ca să-și manifeste această părere holbează ochii și scoate o ușoară fluierătură. Se bîlbîie. În *sertão* stătea tăcut ore întregi, iar cînd era mulțumit, țipa. Cît despre cuvinte, nu știe decît vreo cîteva. Nu de mult, ascultînd convorbirea unor persoane de la oraș, învățase pe dinafară cîțiva termeni, pe care începuse să-i folosească tocmai cînd nu trebuia și îi mai și pocea. În ziua de care vorbesc se căznea, dar nu izbutea să spună decît că jaguarii sînt animale crude și viclene.

— Inteligente. Colți mari, bot mare, și ce ghiare ! Groaznic !

Padilha vroia ca celălalt să repete descrierea și adăuga mereu însușiri noi. Casimiro Lopes nu era de aceeași părere, dar, încrezător în știința lui Padilha, a capitulat, așa că după cinci minute jaguarul devenise un animal cum nu s-a mai văzut.

— Ascultă, Casimiro, ai să duci o hîrtie vicarului.

Și i-am scris părintelui Silvestre, mulțumindu-i pentru osteneala pe care și-o dăduse cu prilejul călătoriei anevoioase a Margaridei. Bătrîna sosise cu vreo cîteva zile înainte și fusese instalată într-o căsuță înconjurată de banani.

I-am dat lui Casimiro Lopes scrisoarea, mi-am luat pălăria și m-am dus la Margarida, să-i fac a doua vizită. Am coborît povîrnișul. Cînd am trecut pe zăgazul iazului, am speriat un stol de rațe sălbatice și de jacane[1]. În urma ploilor din ultimele zile, nivelul iazului crescuse mult; pîlcurile de nuferi erau gata-gata să astupe canalul de scurgere. Apa care urma să vină la egrenor și la joagăr se revărsa. Închis joagărul, închis egrenorul. O zi pierdută.

Am găsit-o pe Margarida șezînd pe o rogojină și rîcîind cu un cărbune cărămizile pardoselii.

— Mamă Margarida, ce mai faci ?

A încercat să-și îndrepte spatele înțepenit și, înainte de-a mă privi, m-a recunoscut după glas.

— Stau aici și gem și plîng, băiatule, vai de păcatele mele.

Păcate ! Pe vremuri era o sfîntă. Și acum, micuță, chircită, aproape fără să se mai miște și aproape fără să mai gîndească, ce păcate putea să aibă ? Întrucît avea vederea scurtă,

———

[1] Pasăre braziliană ; trăiește pe lîngă rîuri.

mi-a vorbit fără să ridice capul, repetîndu-mi sfaturile pe care mi le dădea cînd eram mic. Am simțit că mi se strînge inima, m-am apropiat și m-am așezat pe rogojină, lîngă ea.

— Mamă Margarida, te-am căutat multă vreme. Nu te-am uitat niciodată. Am fost fericit cînd te-am găsit. Și dacă duci lipsă de ceva, să-mi spui. Cere-mi orice-ți trebuie, mamă Margarida, nu te feri.

S-a uitat cu spaimă la scaune, la masă, la lampa electrică, la mobila din camera alăturată.

— La ce atîta lux ? Ține-ți lucrurile ; ți-ar mai putea sluji la ceva. În pat eu tot nu mă culc. Și cînd dai, n-ai.

— Nu-i nimic, mamă Margarida. Fii liniștită, dormi liniștită. Dacă-ți trebuie lemne pentru foc, dă-mi de veste. Nu lăsa focul să se stingă, pentru că nopțile sînt răcoroase.

— Asta da, asta îmi trebuie : foc. Foc și o oală.

Și iar s-a apucat să rîcîie figuri pe jos. Stătea încovoiată ; niște mătănii de mărgele albe și albastre, care i se vedeau de sub gulerul desfăcut, i se loveau de pielea fleșcăită a sînilor.

— Aș vrea și un ceaun. Pe cel vechi mi l-au furat.

Mi-am adus aminte de ceaunul cel vechi, care era centrul căsuței în care locuiam. Pe vremuri, ani de zile m-am învîrtit în jurul lui,

l-am spălat, i-am frecat cu nisip și cu cenușă petele de cocleală iar el mi-a dat de mîncare. Margarida îl folosise aproape toată viața. Sau poate că el o folosise pe ea. Acum, zaharisită cum era, nu mai putea să gospodărească, așa încît ceaunul devenise un obiect cu totul de prisos.

— Foarte bine, mamă Margarida, ai să primești un ceaun la fel cu cel vechi.

11

Intr-o dimineață m-am sculat cu gîndul să mă însor. Ideea îmi venise de la sine; nu mi-o vîrîse în cap nici o fustă. Nu-mi pierd vremea cu dragostea — cred că ați băgat de seamă — și totdeauna am fost de părere că femeia e un animal buclucaș, greu de ținut în frîu.

Nu aveam treabă decît cu Rosa, a lui Marciano, o femeie foarte vulgară. O mai cunoscusem și pe Germana și pe altele de aceeași teapă. După ele le judecam pe toate. Nu mă simțeam, deci, înclinat spre nici una: simțeam numai dorința să pregătesc un moștenitor pentru moșia São Bernardo.

Am încercat să-mi zămislesc în închipuire o făptură înaltă, sănătoasă, de vreo treizeci de

ani, cu părul negru — dar m-am oprit aici. Nu prea am imaginație, iar însușirile pe care le-am pomenit mi-au venit în minte separat; niciodată nu s-au împreunat ca să alcătuiască o ființă completă. Mi-am adus aminte de cucoane cunoscute: dona Emília Mendonça, una din fetele Gama, sora lui Azevedo Gondim, dona Marcela, fiica doctorului Magalhães, judecătorul de pace.

În vremea aceea am avut o mică neplăcere. Într-o după-amiază l-am surprins în tinda capelei (capela era gata, mai lipsea numai pictura) pe Luís Padilha, care îi dăscălea pe Marciano și pe Casimiro Lopes:

— E un furt. Ceea ce au demonstrat categoric filozofii și se poate citi și în cărți. Uitați-vă: mai bine de-o leghe de pămînt, case, păduri, iaz, vite, totul în stăpînirea unui singur om. Nu e drept.

Marciano, un fost deținut, gusta din plin spusele lui Padilha, rînjind cu toată gura și dîndu-și la iveală gingiile știrbe.

— Dumneata ai dreptate, domnule Padilha. Eu nu mă pricep, sînt un tont, dar îmi piere somnul cînd mă gîndesc bine la toate astea. Ne omorîm muncind pentru alții. Așa e, Casimiro? Sau nu?

Casimiro Lopes și-a încrețit nările și a declarat că lucrurile, de cînd lumea și pămîntul, au stăpîn.

— Ce stăpîn?! a strigat Padilha. Vorba e că ne omorîm muncind ca să-i îmbogățim pe alții.

Am ieşit din sacristie şi am izbucnit :

— Muncind ce ? Ce munceşti dumneata, parazitule, trîntorule, puturosule ?

— Nu te supăra, dom'le Paulo, s-a apărat Padilha, tremurînd. Le explicam băieţilor nişte teorii.

Le-am tras o săpuneală la amîndoi şi le-am poruncit să spele putina şi să se ducă la dracu.

— Pe moşia mea nu permit nimănui să urineze pieziş. Ştergeţi-o ! Şi să nu vă mai prind. Bine mai stau cu asemenea profesor. Îmi dau seama cam ce-i învaţă neruşinatul ăsta pe şcolari.

Mai tîrziu, însă, Padilha, numai scuze şi văicăreli, s-a jurat pe toţi sfinţii din cer că şcoala funcţionează normal şi că i s-ar rupe inima dacă ar şti că atîţia copii rămîn lipsiţi de pîinea cea de toate zilele a învăţăturii. Iar cu teoriile — mi-a spus — nu urmărea decît să-şi omoare timpul şi să-l zăpăcească pe Casimiro.

— Mă crezi pe mine în stare să propovăduiesc idei subversive ?

A doua zi de dimineaţă, scîncind, bîlbîind fel de fel de rugăminţi, Rosa, cu cinci copii (trei agăţaţi de fustele ei, unul în braţe şi altul în burtă) m-a oprit în livadă. Eu, care nu prea am cine ştie ce autoritate faţă de ea, am liniştit-o :

— Trimite-mi-l încoa pe cîinele de Marciano. La revedere. O să vedem.

Seara, i-am chemat pe Marciano şi pe Padilha în sufragerie şi le-am urlat o predică lungă, pentru a le demonstra că de fapt eu

eram cel care muncea pentru ei. Dar m-am încurcat şi m-am mulţumit să-i înjur :

— Nerecunoscătorilor, nătărăilor !

S-au dat bătuţi ; atunci am lăsat-o mai moale :

— Capete seci ce sînteţi ! Vă luaţi după vorbele altora. Proştilor !

Le-am dat sfaturi. Simţindu-mi slăbiciunea, Luis Padilha a vrut să discute ; m-am înfuriat din nou şi atunci el s-a declarat convins că n-are dreptate. Marciano se ghemuia şi încerca să-şi vîre capul între umeri. Parcă era o broască ţestoasă. Padilha îşi rodea unghiile.

— De data asta închid ochii. Dar dacă vă mai prind cu cioara vopsită, chem poliţaiul, aţi înţeles ? Hai, căraţi-vă !

S-au cărat. Mi-a rămas un pic de indignare, dar după aceea m-am calmat.

— Fă-te că n-a fost nimic.

Apă de ploaie. Toţi smintiţii ăştia dorm prea mult şi vorbesc ce le vine la gură.

Marciano, săracul, nici atîta. Îngrijeşte bine vitele şi e bărbatul Rosei.

Cît despre Padilha, îmi făcea plăcere să-l umilesc, arătîndu-i îmbunătăţirile pe care le făcusem pe moşie.

Şi am revenit, în gînd, la femeia despre care am vorbit la începutul acestui capitol. Am revăzut-o pe Emilia Mendonça, pe domnişoarele Gama, pe sora lui Gondim (nici nu ştiam cum o cheamă) şi pe dona Marcela a doctorului Magalhães. Dona Marcela era o femeie superbă. Ce ochi ! Cusurul ei era că-şi

punea prea multă vopsea pe faţă şi prea mulţi *ss* în vorbire. De! Numai Dumnezeu e desăvîrşit.

Cînd Costa Brito m-a atacat, într-o scrisoare, cu gîndul să-mi ciupească două sute de *mil-réis*, am şovăit dacă să mă adresez sau nu doctorului Magalhães.

Costa Brito se schimbase. *Gazeta*, care de cînd o ştiam lăuda cu patimă guvernul, se dăduse de partea opoziţiei, din pricina unui loc de deputat statal, şi susţinea că administraţia publică, dezorganizată, căzuse pradă unor oameni incompetenţi. Iar pentru noi, care votaserăm cu partidul la putere, dar care n-aveam nici o convingere, nu-i mai rămăsese decît reproşuri, strîmbături din nas, greaţă. În timpul ultimei mele călătorii în capitală, directorul *Gazetei*, în schimbul unei notiţe stupide, de patru rînduri, mă mai scuturase de cincizeci de *mil-réis*, la cafenea, bînd bere şi făcînd pe indignatul :

— Vor un ziar pe gratis. Lua-i-ar dracul! Să stai o viaţă întreagă să scrii ca un ocnaş, minţind, pentru ca dumnealor să ajungă cît mai sus! Cînd te gîndeşti ce cheltuieli are un ziar! Numai hîrtia cît costă! Şi la alegeri : cotul. Nici o para chioară, nici un ciubuc, pe care orice prefect analfabet îl obţine cu uşurinţă. Vor elogii. Uite ce le dau...

Eu nu aveam nevoie de Brito, dar i-am dat banii, avînd în vedere serviciile ce-mi adusese în trecut şi pentru că nu-mi place să am belele cu oamenii din presă. Apoi am adus vorba despre criză şi i-am dat a înţelege că n-am să mă mai las să mi se ia sînge.

Dar Brito are stomac de struţ ; nici nu s-a sinchisit de cele ce i-am spus şi mi-a trimis mai multe scrisori, primele cu tînguiri, ultimele cu pretenţii. Dar cea care-mi încurca planul de căsătorie era ameninţătoare. Am refuzat să-i dau bani, printr-o telegramă : „Insistenţele zadarnice. Sătul pînă peste cap."

Ar fi avut haz să asud aici ca să întreţin un literat. Ce? Eram tat-su?

— Cine l-a făcut, să-l legene. Din cînd în cînd cîte-un ciubuc modest, cu măsură, treacă de la mine. Ameninţări, nu. Şantaj, nu.

Ce naiba ar putea să spună împotriva mea în fiţuica aceea a lui? Nefiind funcţionar public, legăturile mele cu partidul se mărgineau la atîta : să atrag alegători, să le pun în mînă lista oficială şi să contribui pentru muzica şi artificiile de la recepţiile guvernatorului. Veninul *Gazetei* nu mă putea stropi. Afară numai dacă nu se lega de treburile mele particulare. În acest caz nu-mi rămînea decît să pun mîna pe un retevei şi să-i frîng lui Brito coastele.

Am lepădat ideile violente şi m-am silit să chem din nou în minte fardurile şi *ss*-urile donei Marcela. Au venit. Dar se depărtau din cînd în cînd, iar în intervalele acestea apăreau Marciano, Rosa cu copiii, Luís Padilha şi Costa Brito.

---

5 — c. 1241

12

Chestiunea Pereira dormea în arhivă, aşteptînd ca judecătorul de pace să mai umble prin acte. João Nogueira îmi spusese acest lucru într-o după-amiază. Atunci eu, punînd în legătură cazul Pereira cu însuşirile donei Marcela, am descins în ziua următoare la oraş, hotărît să-i fac o vizită doctorului Magalhães.

L-am găsit spre seară în salonul care îi servea drept cabinet de lucru. Mai erau acolo fiică-sa şi trei vizitatori : João Nogueira, o cucoană în negru, înaltă, bătrînă, slabă, şi altă cucoană, tînără, blondă şi drăguţă.

Stăteam cu toţii tăcuţi, alcătuind două grupuri : bărbaţii de o parte, femeile de alta.

Doctorul Magalhães e mărunţel, are nasul mare, pe nas un *pince-nez*, iar în dosul *pince-nez*-ului nişte ochi mici şi jucăuşi. Buzele, subţiri, le ţine strînse şi nu le dezlipeşte decît atunci cînd vorbeşte despre propria sa persoană. Iar cînd atacă acest subiect, nu se mai opreşte.

În clipa aceea, însă, după cum am spus, stăteam tăcuţi cu toţii. Dona Marcela îi zîmbea cucoanei tinere şi blonde, care zîmbea şi ea, arătîndu-şi dinţişorii albi. Le-am comparat pe

cele două tinere şi am simţit că importanţa vizitei mele se reduce cu cincizeci la sută.

Am lăsat-o, deci, în pace pe dona Marcela şi am încercat să smulg din gura judecătorului, prin mijloace ocolite, indicaţiile de care nu se putea lipsi avocatul.

Doctorul Magalhães şi-a trecut mîna pe frunte şi a întrebat :

— La ce publicaţii eşti dumneata abonat ?

I-am răspuns că sînt abonat la nişte reviste de agricultură, la foaia partidului, la *Cruzeiro* şi la *Gazeta*. L-am lăudat pe Azevedo Gondim şi l-am făcut cu ou şi cu oţet pe Brito.

— Un neobrăzat... Nu ?

Doctorul Magalhães n-a scos un cuvînt. João Nogueira s-a dus spre etajera cu două rafturi, a scos o carte, s-a aşezat din nou pe scaun şi s-a apucat să citească.

Din cealaltă parte a încăperii s-a auzit un susur întretăiat de chicoteli.

Simţind nevoia să cuget, m-am gîndit că e nostim obiceiul acesta, ca bărbaţii să stea separaţi de femei. Cînd se înţeleg, aproape întotdeauna sînt mînaţi de probleme sexuale. De aici se trage răutatea peste măsură de mare, manifestată în legătură cu lucruri făcute fără nici un gînd rău. Mă adresez unei cucoane, iar ea stă rezervată şi o trec toţi fiorii. Dacă nici nu stă rezervată, nici n-o trec fiorii, un individ care ne-ar privi ar putea jura că e la mijloc ceva vulgar.

— N-ai mai fost în ultima vreme la cinema, aşa-i ? a spus cu glas tare cucoana în negru.

— De cincisprezece zile, dona Glória, i-a răspuns dona Marcela. Cred că sînt cincisprezece zile. Ascultă, tăticule, de cînd n-am mai fost noi la cinema ?

Doctorul Magalhães a făcut socoteala. A scos din buzunar o ţigară de foi, a împărţit-o în două, a transformat una din jumătăţi în ţigaretă subţire şi a aprins-o :

— De două săptămîni.

— Exact, de cincisprezece zile.

— Nu, şi-a manifestat dezacordul doctorul Magalhães, de două săptămîni. Ai greşit.

— Două săptămîni nu sînt cincisprezece zile ? a întrebat dona Marcela.

— Nu. Două săptămîni sînt paisprezece zile.

Dona Marcela nu era convinsă :

— Întotdeauna am auzit că două săptămîni sînt cincisprezece zile.

— Şi eu am auzit, a mărturisit doctorul Magalhães. Am auzit chiar foarte des. Dar e greşit. O săptămînă are şapte zile. Şapte şi cu şapte nu fac paisprezece ? Atunci ? Paisprezece.

João Nogueira a lăsat cartea din mînă. Poate că dona Marcela pusese la socoteală şi ziua în care fusese la cinema.

— Se poate, a fost de acord doctorul Magalhães. Dar dacă n-o pui la socoteală, sînt paisprezece.

— Dar dac-o pui, sînt cincisprezece, a strigat dona Marcela.

— E mai bine să n-o pui, a sfătuit-o doctorul Magalhães.

Ne-am amuzat cu toţii, iar blondina a făcut o mişcare, ca pentru a se scula în picioare.

— Prea devreme, a şoptit dona Marcela.

Cucoana în negru a rămas pe scaun şi a început să vorbească despre romane. Dona Marcela terminase unul, de aventuri. A încercat să-şi aducă aminte intriga. Dar s-a încurcat şi n-a mai nimerit numele personajelor. A luat-o de la început şi iar s-a încurcat :

— Un roman amuzant, dona Glória.

— Mie nu-mi place literatura, a spus doctorul Magalhães. Am răsfoit pe vremuri cîteva lucrări. Acuma nu. Habar n-am de toate astea. Eu nu sînt decît judecător... hapciu !... judecător.

Dona Marcela era gata-gata să-şi aducă aminte de intriga romanului de aventuri. Dona Glória o asculta. Blonda ţinea căpşorul aplecat şi mînuţele încrucişate. Mîini frumoase, cap frumos...

— Cînd judec, a spus tare doctorul Magalhães, nu mă mai gîndesc la nimic altceva şi-mi alung sentimentele.

— Tocmai comentam acest lucru ieri după-amiază cu doctorul Nogueira, am adăugat eu.

Doctorul Magalhães mi-a mulţumit.

— Pentru a proceda astfel, trebuie să ai independenţă. Eu am independenţă. Ce au ei cu mine ? N-am nevoie de ei.

Nu ştiu la care persoane se referea doctorul Magalhães. João Nogueira mi-a atins umărul şi a şoptit ceva. Am înţeles că e vorba de afacerea Pereira.

M-am sculat în picioare şi m-am depărtat, ca să nu tulbur integritatea judecătorului şi ca

să mă mai dezmorţesc niţeluş. M-am dus la fereastră şi mi-am aprins pipa.

Dona Marcela tocmai termina de povestit romanul. Avocatul era mulţumit. Am strîns pipa între dinţi şi mi-am frecat mîinile cu putere :

— Să vă-ntreb ceva. Ce părere aveţi dumneavoastră despre lista partidului ? Nu-i cunosc pe candidaţi, dar bănuiesc că sînt printre ei vreo doi-trei oratori înfipţi.

— Dumneata crezi în toată treaba asta ? a întrebat João Nogueira.

— În care treabă ?

— Alegeri, deputaţi, senatori . . .

Am bătut în retragere, pentru că nu am idei precise cu privire la lucrurile astea.

— Omul se obişnuieşte cu ceea ce vede. Iar eu, de cînd mă ştiu, văd alegători şi urne. Uneori se lipsesc şi de alegători şi de urne : sînt de-ajuns registrele. Dar e bine ca un cetăţean să creadă că are influenţă asupra guvernului, chiar dacă n-are nici una. Acolo, la moşie, cel din urmă muncitor e convins că, dacă lasă sapa din mînă, treaba se poticneşte. Eu cultiv iluzia. Şi toţi se agită.

João Nogueira a stat pe gînduri o clipă :

— Eu socot că deputaţii şi senatorii sînt de prisos şi că mănîncă prea mult.

Mă pregăteam să răspund, dar am băgat de seamă că doctorul Magalhães se mişcă. Mi-a rămas răspunsul în gît. Doctorul Magalhães s-a stăpînit şi am continuat amîndoi, timp de un minut, acest joc, fiecare dintre noi aşteptînd ca celălalt să vorbească. Am observat atunci că tînăra blondă îşi întoarce către noi, atentă, ochii ei mari şi albaştri.

Mi-am dat seama, deodată, că-mi place fata. Era tocmai contrariul tipului de femeie pe care mi-l închipuiam — dar îmi plăcea al naibii de mult. Micuţă, gingaşă. Dona Marcela era un munte de om. Ce piept, ce fese, ce ceafă !

Întrucît tăcerea se prelungea, i-am răspuns lui Nogueira, aproape adresîndu-mă blondinei :

— Există lucruri de prisos pe care le păstrăm. Eu păstrez această pipă, care nu foloseşte la nimic şi-mi face şi rău.

Mi-am umplut pipa :

— Dar, ca să fiu sincer, nici nu ştiu dacă e nefolositoare. Poate că nu e. De aceea mă duc la alegeri. Dumneata, cu siguranţă, nu vrei să renunţi la legi.

Doctorul Magalhães, pentru care legea scrisă e ca aerul pe care îl respiră, s-a scandalizat :

— O !

— Nu, mi-a replicat João Nogueira. Deşi de obicei cele făcute de Congres[1] nu ajută la nimic. Mai bine să renunţăm la Congres. Legile ar trebui să le facă specialiştii.

— A ! a suspinat doctorul Magalhães, uşurat.

Legi sau decrete, de îndată ce erau aşternute pe hîrtie, cu respectarea formelor, pentru el era acelaşi lucru. Şi-a pus picior peste picior, a dat din cap, şi-a ascuţit buzele şi a ridicat un deget :

— Avem nevoie de o elită.

[1] Parlamentul brazilian se numeşte *Congres*.

— Exact, l-a sprijinit João Nogueira. O oligarhie.

Dar doctorului Magalhães nu i-a plăcut denumirea :

— A, nu !

— Dați-mi voie ! a exclamat João Nogueira. Am putea să avem numai în guvern o elită de cîteva persoane. Asta e oligarhie.

— Dar ce altceva face opoziția decît să urle în ziare și la mitinguri împotriva acestei idei ? am întrebat eu.

— Opoziția nu știe ce spune. Avem oare oligarhie ? Nu. Avem un număr uriaș de fripturiști la putere. Uitați-vă numai cîți congresiști ! Și miniștrii, și președinții, și guvernatorii, și secretarii, și politicienii din sud . . . Prea mulți șobolani rod vistieria. Și cu ce dinți murdari ! De pildă, reprezentanții noștri în congresul federal. Ce părere ai, doctore Magalhães ?

Doctorul Magalhães nu avea nici o părere.

— Nu citesc niciodată politică. Sînt numai și numai judecător. Studiez, îmi consult cărțile, hapciu ! Mă scol devreme, beau o ceașcă de cafea, mică, mă bărbieresc, fac o baie. Apoi mă plimb prin grădină, vin înapoi, mă distrez cu revistele și iau micul dejun, frugal, din pricina stomacului. Mă odihnesc un ceas, scriu, îi consult pe maeștri. Iau masa, fac un tur prin oraș, seara primesc prieteni, atunci cînd vin, apoi mă culc.

Dona Glória nu s-a putut stăpîni :

— Lucrați cu socoteală, ca să vă păziți sănătatea.

Pe fața lui João Nogueira a apărut o expresie de plictiseală :

— Fără îndoială, trebuie să vi-o păziți. Dar, cum spuneam adineauri, asta n-a fost niciodată oligarhie. Sînt prea mulți.

— Păi dacă, avînd atîția, opoziția urlă, închipuie-ți ce-ar mai urla dacă ar fi mai puțini. Nu s-ar mai sfîrși urletele.

— De ce ?

— Pentru că mulți dintre cei care se află acum sus ar ajunge jos, așa că nemulțumirea ar fi și mai mare.

Întrucît avocatul se apropiase de fereastră, i-am șoptit la ureche :

— A făgăduit sentința ?

João Nogueira mi-a făcut semn că da. Mi-am luat rămas bun :

— Nu sînt de acord cu dumneata, doctore Nogueira. Republica merge pe drumul cel bun. Numai justiția pe care o avem . . . Mai gîndește-te.

— Eu nu sînt decît judecător, a spus doctorul Magalhães. Studiez, consult autorii de valoare . . .

Am așteptat pînă a terminat, mi-am luat rămas bun a doua oară și am plecat.

Am străbătut orașul, hoinărind, impresionat de ochii tinerei blonde și așteptînd o întîmplare fericită, care să mă facă să aflu numele ei. Întîmplarea fericită nu s-a ivit, așa că m-am hotărît să mă duc după João Nogueira, ca să-mi spună numele, situația, familia și toate amănuntele necesare unui om care vrea să dea o lovitură serioasă. La ora zece m-am înființat la

redacţia ziarului *Cruzeiro*, dar nu l-am găsit decît pe Arquimedes, care culegea. M-am dus la biliardul lui Souza. Nu erau clienţi ; numai unul, pe jumătate beat.

— Doctorul Nogueira o fi la Ernestina.

Nu ştiam unde şade Ernestina. Aproape de miezul nopţii l-am descoperit pe avocat la hotel ; discuta despre poezie cu Azevedo Gondim. Am ascultat un ceas, dornic să mai învăţ ceva. N-am învăţat.

— Doctore Nogueira, vrei să fii amabil ? Numai o clipă, Gondim.

Dar mi-a venit greu să atac acel subiect delicat ; mi-era frică să nu devin caraghios ; m-am gîndit că s-ar putea foarte bine ca şi Nogueira să-i tragă blondinei clopotele. Aşa încît, simţind un fel de ciudă, i-am cerut informaţii amănunţite cu privire la procesul lui Pereira.

13

Am întîlnit-o din nou pe tînăra blondă. Mă înapoiam din capitală, unde mă dusesem din pricina măgarului de Brito.

Lucrurile s-au petrecut aşa. După telegrama mea (vă amintiţi, cred : telegrama în care i-am refuzat acelui pirat două sute de *mil-réis), Gazeta* s-a apucat să mă defăimeze. La început a scris felurite meschinării, pline de vorbe ocolite, dar cu mult venin ; după aceea, a trecut la atacuri făţişe şi a publicat două articole, în care epitetul cel mai blînd pe care mi-l dădea Brito era „asasin". Cînd am citit asemenea ticăloşie, m-am înarmat cu o cravaşă şi m-am repezit pînă la oraş.

— Ar trebui să-l dai în judecată, m-a sfătuit João Nogueira. E uşor să-l vîri la zdup.

— Şi dacă vrei să te aperi, ai la dispoziţie *Cruzeiro*, a băgat un fitil Azevedo Gondim. Poţi să scrii. Sau dacă nu, scriu eu, sau scrie Nogueira. Din păcate, *Cruzeiro* are tiraj mic. Dar altceva n-avem. Fă cum crezi.

— Mulţumesc, Gondim ; mulţumesc, doctore Nogueira. Rezolvăm noi asta mai tîrziu. De ce să ne batem capul cu o asemenea nerozie ?

Şi am rămas cu toţii la hotel pînă la unsprezece seara, jucînd domino cu un *tostão* punctul.

A doua zi am luat trenul, am aţipit şi m-am trezit la zece, în gara centrală. Cum m-am văzut acolo, ţinînd cravaşca subsuoară, am început să cercetez feţele oamenilor.

Am urcat pe strada Comerţului, am cotit pe calea Eliberării, am luat-o pe strada Veseliei şi m-am oprit în faţa *Gazetei*. M-am uitat o clipă, prin zăbrele, la regalurile murdare, am intrat, am traversat sala zeţăriei, cea a imprimeriei, şi în fund am dat de redacţie, unde nu era decît un băiat gălbejit, care pregătea telegramele după ziarele sosite în ajun din Recife. Directorul plecase la Pajuçara.

— Mulţumesc.

M-am înapoiat pe același drum și am stat o oră lîngă ceasornicul oficial, observîndu-i pe pasagerii care coborau din tramvaiele venite de la Ponta-da-Terra. În cele din urmă a apărut și botul de șobolan al lui Brito.

— Alo !

S-a dat înapoi, a încercat să se urce din nou în tramvai, dar vagonul era departe. A încrețit fruntea, cu demnitate. Văzînd cravașa, a pălit și s-a bîlbîit.

— Ce noroc ! Da, domnule, avem de vorbit.

L-am luat de braț, l-am înghesuit în ceasornic și i-am spus, aproape pe șoptite, ca să nu-i sperii pe trecători :

— Ascultă, porcule, articolele acelea...

— Acelea sînt materie plătită, mi-a explicat Brito. Sectorul liber. Nu ți-ai dat seama din capul locului ? Să intrăm la redacție, acolo putem sta de vorbă mai comod.

Drept răspuns l-am apucat cu ghearele de ceafă și i-am ars cîțiva ghionți. S-au apropiat multe persoane, un polițist a fluierat, s-au auzit proteste, țipete, și în cele din urmă Costa Brito a izbutit s-o șteargă și s-a strecurat pe strada Comerțului, înspre piața Martirilor.

M-am îndreptat spre hotel, dar n-am avut timp să iau dejunul, că am și fost chemat la poliție. M-au supus la interogatorii migăloase, am pierdut trenul de trei, dar n-am reușit să-i demonstrez comisarului că e un ciufut și un gogoman. Plictisit, scîrbit, am recurs la un apărător (trei sute de *mil-réis*, plus cheltuielile mărunte : mașini, bacșișuri etc.) și după douăzeci și patru de ore m-am îmbarcat ; îmi mai

suna în urechi o dăscăleală o secretarului guvernamental, care îmi cîntase despre libertatea presei și alte nerozii.

În vagon am cumpărat ziarele de dimineață. Nici unul dintre ele nu relata chelfăneala. Colegi. Am început să citesc niște lucruri interesante despre apicultură. Încet-încet am uitat de prostia polițaiului și de liberalismul secretarului. Și, împăcat în sinea mea cu Brito, mi-am spus că are inimă bună și că, probabil, n-are să mai facă. M-am adîncit în lectură. Într-adevăr, albinele ar fi pentru noi un izvor de bogăție.

În clipa aceea s-a așezat lîngă mine o cucoană în negru. Văzînd că o supără soarele, am lăsat perdeluța.

— Mulțumesc.

M-am uitat la ea și am recunoscut-o pe femeia care, cu o lună înainte, în salonul doctorului Magalhães, asculta romanul donei Marcela.

— N-aveți de ce, dona Glória.

Am observat că avea un pachet, pe care îl ținea între genunchii ascuțiți, i l-am cerut și l-am pus lîngă bagajul meu. Era o bătrînă sfioasă ; avea un zîmbet șters și maniere de femeie săracă. Trenul s-a pus în mișcare. Am legat atunci amîndoi o conversație, care s-a însuflețit tot mai mult, pînă ne-am împrietenit.

— Vagonul ăsta *Great Western* e o rablă. O porcărie ! Asta n-a fost în viața lui vagon. Ce cocină !

De obicei, călătoriile mele cu trenul le încep cu astfel de fraze. Dona Glória a tresărit, te-

mîndu-se să nu audă vreun om al Societății. Pe ton confidențial, mi-a spus că într-adevăr vagoanele nu sînt bune.

— Ba chiar foarte rele, dona Glória.

S-a uitat atent la mine, cu respect :

— Cred că ne-am mai văzut. Nu-mi amintesc unde. Am o memorie păcătoasă.

— La judecător, luna trecută. Erați cu o fată blondă...

A holbat ochii.

— A ! da.

Și conversația s-a oprit. Ca s-o reiau, am despăturit ziarul și am înfipt în el un deget :

— E aici un articol grozav despre apicultură. Autorul e tare.

N-a înțeles. A exclamat deodată :

— Acum îmi amintesc. Erați cu doctorul Nogueira. Ați discutat despre politică.

— Întocmai.

A urmat o pauză.

— Locuiți în capitală ?

— Nu, locuiesc în interior.

— La Viçosa ?

— Da.

— Și eu, de curînd. Dar ce oraș mic . . . Îngrozitor, nu ?

— Orașul mic ? Și cel mare la fel. Toate sînt îngrozitoare. Mie îmi place la țară. Înțelegeți ? La țară.

Dona Glória s-a posomorît :

— În junglă ? Doamne sfinte. Jungla e bună numai pentru animale. Dumneata locuiești în junglă ?

— La São Bernardo.

Dona Glória nu știa unde e São Bernardo ; această neștiință m-a jignit, căci pentru mine São Bernardo era locul cel mai important din lume.

— O moșie plăcută. Acolo nu avem apa asta stătută care se bea pe aici. Mîl. Nu, doamnă : avem confort, avem igienă.

Dona Glória s-a îndreptat din spate, și-a dres vocea și mi-a spus, pe un ton timid :

— Nu-i de mine. Eu m-am născut la oraș și am crescut la oraș. Afară din oraș sînt ca un pește pe uscat. Așa încît am încercat să obțin transferul la un grup școlar din capitală. Dar trebuie multe stăruinți. Mi s-a făgăduit . . .

— A ! Sînteți profesoară ?

— Nu. Profesoară e nepoată-mea.

— Fata aceea care era cu dumneavoastră la doctorul Magalhães ?

— Da.

— Și cum se numește nepoata dumneavoastră, dona Glória ?

— Madalena. Să vedeți : a absolvit cu succes . . .

— Stați puțin. Nogueira și Gondim mi-au vorbit de ea. O femeie înzestrată, drăguță. Da, așa. Gondim mi-a vorbit mult. Gondim, de la *Cruzeiro*, unul cu nasul turtit.

— Îl știu.

Și a reluat, zîmbind, laudele la adresa nepoată-si :

— Zău așa, o fată ca ea să se îngroape într-o vizuină, domnule . . .

— Paulo Honório, dona Glória. Îmi pare rău, Să predai *o-i-oi* e o prostie. Iertați-mă că sînt

indiscret : cît cîştigă nepoata dumneavoastră predînd *o-i-oi?*

Dona Glória mi-a şoptit că o profesoară de gradul I are numai o sută şi optzeci de *mil-réis* pe lună.

— Cît ?

— O sută şi optzeci de *mil-réis*.

— O sută şi optzeci de *mil-réis?* Asta-i bună ! Ca şi nimic, doamnă. Cum naiba să trăiască un creştin cu o sută şi optzeci de *mil-réis* pe lună ? Vă spun drept : mă apucă toţi dracii cînd văd că o persoană de o anumită condiţie trăieşte în mizerie. Eu am salariaţi care nu ştiu carte de loc şi sînt mai bine plătiţi. De ce n-o sfătuiţi pe nepoata dumneavoastră să se lase de meseria asta, dona Glória ?

Dona Glória mi-a vorbit despre greutatea de a găsi o slujbă şi de Casa de asigurări.

— Ce Casă de asigurări ? Nu face doi bani ! Iar cît despre slujbe... Am să vă învăţ un mijloc pentru ca dumneavoastră şi nepoata dumneavoastră să cîştigaţi bani cu ghiotura : creşteţi găini.

Dona Glória s-a burzuluit, iar un pasager de lîngă noi, văzîndu-mă atît de plin de entuziasm, a pufnit în rîs. Era un tinerel cu mustăcioară şi cu un rubin pe deget. Mi-am apropiat de el faţa păroasă şi mîna păroasă :

— Dumneata rîzi fără să ştii de ce. Se pare că ai o diplomă. Şi cu ce te-alegi ? Dacă nu eşti fecior de bani gata, trebuie să fii substitut de procuror. Ai face o afacere mai bună dacă ai creşte găini.

Tinerelul a făcut feţe-feţe.

— E o ocupaţie bună, dona Glória, o ocupaţie cuviincioasă. Dacă vreţi să vă apucaţi de creşterea găinilor, vă recomand rasa Orpington. Şcoala ! O nerozie. Am deschis una la moşie şi i-am dat-o în seamă lui Padilha. Îl ştiţi ? Un tîmpit. Dar zice că şcoala înseamnă progres. Şi eu cred. Cel puţin Gondim şi părintele Silvestre au fost pe acolo, au examinat puştimea negrilor şi mulatrilor şi au găsit că totul e în regulă.

Dona Glória şi-a încreţit şi şi-a descreţit fruntea :

— Fiecare cu mijlocul său de existenţă.

— Basme ! Daţi o raită pînă la São Bernardo ca să vă arăt ce e aia o moşie ; o să vă lase gura apă.

Această convorbire, se înţelege, n-a mers de la cap la coadă aşa cum o pun aici, pe hîrtie. Au fost pauze, repetări, neînţelegeri, nepotriviri — lucruri fireşti cînd oamenii vorbesc fără să se gîndească nici o clipă că totul va fi citit. Reproduc ceea ce socot că e interesant. Am dat afară cîteva pasaje şi am modificat altele. Discursul pe care l-am ţinut flăcăului cu inelul, de pildă, a fost mai energic şi mai lung decît cele cîteva rînduri nesărate pe care le-aţi văzut aici. Partea referitoare la migrena donei Glória (migrena a ocupat, fără exagerare, jumătate din drum), s-a evaporat. Tot aşa, cînd am transcris, am tăiat numeroase prostii spuse de mine şi de dona Glória. Au rămas multe ; cele de care nu mi-oi fi dat seama şi cele pe care le-am socotit de folos. Aşa fac întotdeauna : extrag din întîmplări numai anumite

crîmpeie ; restul îl arunc la gunoi. Să vedeți. Cînd l-am tîrît pe Costa Brito lîngă ceasornicul oficial, i-am trîntit vreo patru sau cinci înjurături obscene. Aceste înjurături, nefiind necesare, pentru că nici n-au sporit, nici n-au scăzut valoarea ghionților, au dispărut, după cum poate băga de seamă oricine recitește scena cu chelfăneala, scenă care, curățită de aceste necuviințe, este descrisă cu destulă sobrietate.

Un lucru pe care l-am trecut cu vederea și care ar produce un foarte bun efect a fost peisajul. N-am făcut bine. Într-adevăr, povestirea mea dă o idee despre o conversație dusă în alt loc decît la moșie. Să mă explic : acolo, cu perdeaua lăsată, abia dacă zăream, în fugă, prin celelalte ferestre, crîmpeie de gări, crîmpeie de pădure, uzine și plantații de cînepă. Multe plantații de cînepă, dar acest soi de agricultură nu mă interesează. Am văzut și juncani zebu, vite care, după părerea mea, vor ajunge să ne prăpădească șeptelul.

Astăzi, lucrurile astea alcătuiesc pentru mine un tot nelămurit ; dacă aș încerca să le descriu aș risca să amestec cocotierii de pe malul lacului, care au apărut la trei și cincisprezece, cu manghierii și cu cajuerii, care au venit mai tîrziu. Descrierea peisajului ar avea un rost aici numai din motive de ordin tehnic. Și n-am de gînd să scriu potrivit regulilor. Așa încît am să săvîrșesc o greșeală. Bănuiesc că e o greșeală. Am să împart un capitol în două. Într-adevăr, cel de față s-ar putea încadra în ceea ce am încercat să expun înainte de această

digresiune. Dar să n-aveți nici o grijă : fac un capitol special, din pricina Madalenei.

14

La gară, dona Glória mi-a prezentat-o pe nepoată-sa, care venise s-o întîmpine. M-am zăpăcit și, ca să-mi eliberez mîna, am lăsat să cadă unul din pachetele pe care aveam de gînd să le dau hamalului.

— Îmi pare bine de cunoștință. Eu vă cunosc, după nume. Și din vedere. Dar nu știam că este vorba de aceeași persoană. Ne-am întîlnit cu vreo cîteva zile în urmă.

— Acum o lună.

— Întocmai. Chiar vorbeam despre asta cu mătușa dumneavoastră, care e o excelentă tovarășă de drum. Da, domnișoară, mi-a făcut multă plăcere că v-am cunoscut.

M-am îndreptat spre hotel. Și întrucît locuința lor era în drumul meu, am plecat împreună.

— Dona Marcela mi-a spus că aveți o moșie drăguță, a început Madalena.

— Drăguță ? Încă n-am băgat de seamă. O fi drăguță. Ceea ce știu, însă, e că e o moșie bine gospodărită.

Şi am tăcut, tulburat. Pînă atunci, simţămintele mele fuseseră simple, rudimentare ; nu aveam nici un motiv să mi le ascund faţă de fiinţe ca Germana sau Rosa. Lor le făceam curte fără ocol, şi nu se mirau, dar o femeie care a urmat şcoala normală e cu totul altceva. Aşa că m-am oprit ca să număr coletele pe care le ducea hamalul pe cap. Mi-am dat osteneala să-i adresez cuvinte curtenitoare donei Glória.

— Invitaţia rămîne în picioare, da, doamnă, şi nu uit că mi-aţi făgăduit să veniţi să petreceţi cîteva zile la moşie. Nădăjduiesc c-o s-o aduceţi şi pe domnişoara profesoară. Vă trimit o maşină ; în zece minute sînteţi acolo.

Dona Glória nu făgăduise nimic. Madalena s-a speriat :

— Ah ! nu.

— De ce ? Acum, în vacanţă . . .

— Plimbările . . . sînt pentru bogătaşi.

Şi zîmbind :

— Ce-ar zice familia dumneavoastră dacă aţi aduce două necunoscute în casă ?

Acum m-am speriat eu :

— Dar n-am nici o familie, domnişoară ; n-am avut niciodată. Locuiesc singur, numai cu Dumnezeu.

M-am scărpinat în barbă :

— Păcat. Un loc atît de nimerit pentru întremare ! Gata. Dacă e ceva necuviincios, n-am spus nimic.

Apoi am reluat :

— Dar de ce ar fi necuviincios ? Să ştiţi că aş fi ţinut mult să-i arăt donei Glória nişte

raţe pekineze, de toată frumuseţea. Aţi văzut vreodată raţe pekineze, dona Madalena ?

— Nu, niciodată.

— Bănuiam ! am mormăit eu. Învăţaţi o viaţă întreagă, dar nu ştiu pentru ce.

— Vreţi să vă odihniţi un pic ? a spus dona Glória.

Eram la poarta casei lor, pe strada Canafístula.

— Mulţumesc. Sînt aproape de hotel.

Am mai zăbovit un minut :

— Locuiţi cît se poate de prost aici. Cu bine. Şi dacă vă hotărîţi să veniţi la São Bernardo, anunţaţi-mă, ca să vă trimit maşina.

— Prea bine, mi-a răspuns dona Glória. Şi vă mulţumesc din suflet pentru tovărăşie.

— N-aveţi de ce.

La hotel, am intrat în baie, ca să dau jos de pe mine funinginea şi sudoarea. Şi mă pregăteam să mă aşez la masă, cînd m-am pomenit cu João Nogueira, Azevedo Gondim şi părintele Silvestre.

— Ce ciocnire a fost ? m-a întrebat Azevedo Gondim. Am aflat aseară.

— Poţi să-ţi închipui ce spaimă am tras, a adăugat vicarul. Un scandal ! E adevărat că Brito s-a purtat urît.

— Urît. De nevoie. Nu-i băiat rău. Vroia două sute de *mil-réis*, bietul om, şi eu m-am zburlit. Ce nerod am fost ! Am cheltuit peste şase sute, fără a mai pune la socoteală cele două zile irosite. Partea proastă e că, dacă ar fi primit cei două sute de *mil-réis*, ar fi cerut alţi două sute şi aşa mai departe.

— Ieri a umblat zvonul că ești în spital, cu o rană de pumnal, m-a informat părintele Silvestre. Se spunea chiar că ai murit. Din fericire, azi ne-am liniștit. Răni ușoare, nu ?

— Ce răni ? N-a fost decît un schimb de cuvinte. Brito mi-a spus niște măgării, eu i-am spus altele, s-a adunat lume, apoi s-a amestecat și poliția unde nu-i fierbea oala. N-a fost nimic.

— Mi-am dat seama numaidecît, a țipat părintele Silvestre. Un om cu scaun la cap ca dumneata nu provoacă scandal.

— Asta-i bună ! a strigat Azevedo Gondim. Păi eu aș fi scris două coloane despre cazul ăsta pentru numărul de duminică.

João Nogueira s-a apropiat de mine și mi-a vorbit la ureche :

— Spune-mi sincer : ce-a fost ?

— O ceartă fără importanță.

Și, folosind prilejul :

— Ascultă, doctore Nogueira, cine e dona Glória aia ?

— Mătușa profesoarei ?

— Da. Din ce fel de familie sînt ele ?

— Din ce punct de vedere ?

— Din toate, i-am răspuns evaziv. Bătrîna a călătorit azi cu mine, în tren. E simpatică.

— Dar ce interes ai dumneata...

— Femeia m-a luat pe de departe și mi-a venit cu o pretenție : transferul nepoată-si. Eu nu l-am văzut niciodată pe directorul învățămîntului, dar mă întîlnesc uneori cu Silveira, care face regulamentele. Poate că nu mi-ar fi cu

neputință să obțin transferul. Dacă îl merită, se înțelege.

— Păi e o profesoară excelentă, domnule Paulo, și un caracter nobil. Dumneata vrei s-o muți ? Ce idee ! Păi dacă pleacă ea, știi ce se întîmplă ? Ne trimit aici o babă analfabetă.

— Ai dreptate.

Și, cu glas tare :

— Luați masa cu mine ?

Au mulțumit și au dat să plece. Părintele Silvestre m-a îmbrățișat :

— Prietenul meu să aibă un asemenea necaz ! De vină a fost Brito. E cam iute, dar în ultima vreme orientarea pe care o dă *Gazetei* e bună.

I-am petrecut :

— Ascultă, Gondim, am de vorbit ceva cu dumneata.

A rămas.

— Mor de foame, Gondim. Două zile n-am mîncat aproape nimic. Închipuiește-ți. Mergem la masă ?

A refuzat masa, dar a primit un pahar de bere. Cînd am ajuns la desert, el era la a treia sticlă.

— Dragă Gondim, mi-ai vorbit, nu de mult, de o profesoară.

— De Madalena ?

— Da. Am întîlnit-o zilele trecute și mi-a plăcut mutra ei. E fată de treabă ?

Azevedo Gondim a desfundat a patra sticlă și a dat drumul unui val de elogii :

— E o femeie superioară. Numai articolele pe care le publică în *Cruzeiro* și...

M-am desumflat.

— A ! Scrie articole !

— Da, e foarte cultă. Ce treabă ai dumneata cu ea ?

— Știu și eu ? Aveam un proiect, dar colaborarea ei la *Cruzeiro* m-a descurajat. Credeam că e o ființă așezată.

— Asta-i bună ! a strigat Gondim, sărind ca ars. Ce idei trăsnite mai ai și dumneata !

— Bine. Pentru dumneata nu există secrete. Ascultă. Mi-e lehamite de Padilha.

— Iar s-a afumat ?

— Mai rău. Umblă să introducă socialismul pe moșie. L-am prins spunînd prostii. Nu le-am dat importanță, așa că l-am păstrat, dar, dacă stau să mă gîndesc, ar fi poate mai bine să-i găsesc alt loc, undeva pe-afară.

— Și s-o chemi pe Madalena.

— Da, m-am gîndit. Nu știu. Numai să fie fată cuminte.

— Cuminte ? Sigur că e. Dar s-ar putea să nu primească. Să locuiască prin sălbăticiuni ?

— Astea sînt mofturile mătușii-si, o babă toantă. Dar fata, dacă are minte în cap, cum spui, primește.

Azevedo Gondim ronțăia alune prăjite și bea bere :

— Da, tot ce se poate. Pentru ea ar fi un avantaj, desigur : spor de salariu.

— Fără îndoială.

— Se poate. Numai că mie mi-e milă de bietul Padilha.

— Nu. Îi găsesc eu un loc. Nu ți-am spus ? E o canalie, dă-l încolo. Iar cît despre fată . . .

— Dumneata te-ai înțeles cu ea ?

— Nu, omule. Dacă m-aș fi înțeles, nu m-aș fi sfătuit cu dumneata. Dragă Gondim, fă-mi un bine. Tocmai de-aia te-am rugat să rămîi. Trage-o de limbă ; vezi în ce ape se scaldă.

Azevedo Gondim a rezistat, exagerînd serviciul pe care urma să mi-l facă :

— Dar eu nu sînt intim cu ea. Vorbește dumneata.

— Cu neputință. Lipsesc de la moșie de două zile. Trebuie să mă duc la São Bernardo chiar azi. Și nici nu mă pricep să tratez cu astfel de oameni. De multe ori... Încînt-o pe fată, Gondim. Fă-mi binele ăsta.

— Bine. Îi dau pe la nas cu peisajul, cu poezia vieții la țară, cu simplitatea sufletelor. Și dacă nu se convinge, îi mai torn pe deasupra și o porție de patriotism.

15

După invitație, am devenit prieten aproape intim cu cele două femei. Madalena nu s-a hotărît numaidecît. Iar eu, sub pretextul că doresc să aflu răspunsul, am început să mă duc mai des în căsuța de pe strada Canafístula. Într-o zi am luat-o mai de departe pe dona Glória :

— Nepoata dumneavoastră de ce nu-şi caută bărbat ?

S-a burzuluit :

— Nepoată-mea nu e fasole viermănoasă, ca să se ofere oricui.

— N-am spus asta, doamnă. Ferească Dumnezeu ! E numai un sfat prietenesc. Ca să-şi asigure viitorul...

Dona Glória şi-a îndreptat şira spinării : pieptul scobit i-a devenit scîndură. Această mişcare de demnitate bruscă a făcut ca rochia ei neagră, destul de uzată, să i se întindă pe burtă şi să i se mototolească pe spinare. A mormăit cuvinte neînţelese. Încetul cu încetul a revenit la poziţia normală, omoplaţii i s-au luat din nou după stofa răpănoasă a rochiei, iar gargariseala i-a devenit mai de înţeles :

— Se ştie că, pentru o femeie, căsătoria e o situaţie...

— Foarte just, dona Glória. Şi e bună şi pentru sănătate.

— Dar sînt atîtea căsnicii nereuşite... Şi apoi, căsătoria nu poate fi impusă.

— Nu, din nefericire. Trebuie propusă. Totul e rău organizat, dona Glória. Nimeni nu ştie cu cine ar trebui să se căsătorească.

— Cît despre mine, cred că în materie de sentiment e nevoie neapărat să existe reciprocitate.

— Ce reciprocitate ? ! Mofturi. Dacă perechea e bună, ies şi copii buni ; dacă e rea, nici copiii nu fac parale. Voinţa părinţilor nici

nu ajută, nici nu strică. Îmi cunosc eu manualul de zootehnie.

După această conversaţie, culesul bumbacului mi-a luat două săptămîni la São Bernardo. M-am gîndit de cîteva ori la acest caz. Mai mult ca sigur că dona Glória nu-şi ţinuse gura. Ce-o fi spus ? M-am înfăţişat la Madalena cu teama că voi fi rău primit, pentru că dădusem acea sugestie. Am fost însă bine primit :

— Cum merge munca la cîmp ?

— Normal. Cred că merge normal : nu pot însă să prevăd rezultatul recoltei. Şi şcoala dumneavoastră ? Copiii, dona Glória... Nici o noutate ? Mă bucur. Sînt sigur că nu vă prea interesează munca la cîmp ; de altfel, şi eu am venit să vorbesc despre altceva.

— Propunerea ce mi-aţi făcut prin Gondim ?

Am şovăit :

— Mai mult sau mai puţin.

— Cred că am răspuns o dată că nu primesc.

— Cum aşa ? Dar sporul de salariu, pentru Dumnezeu ?

— Nu-mi convine. Sînt de şase ani în învăţămînt. Nu las vrabia din mînă pentru cioara de pe gard. Şcolile astea particulare, azi se deschid, mîine se închid . . .

I-am făcut un compliment :

— Vă felicit pentru prudenţă. Într-adevăr, aţi fi riscat să rămîneţi încurcată.

— Dacă şi dumneata recunoşti...

— Recunosc. Şi am venit cu altă propunere. Ca să fiu sincer, povestea asta cu şcoala a fost doar un pretext.

Madalena a așteptat, cu o cută mică între sprîncene.

— Îmi vine greu să vorbesc. Trebuie să mă înțelegeți... În sfîrșit, ca să nu mai umblăm cu introduceri, îmi iau inima în dinți și dau cărțile pe față.

Am tușit, stingherit :

— Uite. M-am hotărît să-mi aleg o tovarășă de viață. Și pentru că ne potrivim... Da, pentru că dumneata mi-ai plăcut de cînd te-am văzut pentru prima dată...

Am înghițit în sec. Serioasă, palidă, Madalena a rămas tăcută, dar n-a părut mirată.

— Mi-am și dat seama că nu sînt bărbatul ideal pe care îl visai.

A îndepărtat această idee, cu un gest al mîinii ei fine cu degete lungi :

— Nu e vorba de asta... dar nu ne cunoaștem.

— Ei, aș ! Păi nu ți-am povestit crîmpeie din viața mea ? Ceea ce nu ți-am povestit nu contează. Dumneata, după cum te văd și după informațiile pe care le-am cules, ești serioasă, econoamă, îți cunoști lungul nasului și ai putea fi o bună mamă de familie.

Madalena s-a dus la fereastră și a stat o bucată de vreme aplecată, privind strada. Cînd s-a întors, eu mă plimbam prin încăpere, umplîndu-mi pipa.

— Cred că între noi sînt deosebiri mari.

— Deosebiri ? Ei și ? Dacă n-ar fi deosebiri, noi doi am fi o singură persoană. Or fi deosebiri mari. Dacă-mi dai voie, am să-mi aprind pipa. Dumneata ai învățat multe la

școală, și eu am învățat altele dînd din coate prin lume. Am patruzeci și cinci de ani. Dumneata ai vreo douăzeci.

— Nu : am douăzeci și șapte.

— Douăzeci și șapte ? Nimeni nu ți-ar da mai mult de douăzeci. Păi atunci ne apropiem. Cu un pic de bunăvoință, într-o săptămînă sîntem la biserică.

— Oferta dumitale e avantajoasă pentru mine, domnule Paulo Honório, a murmurat Madalena. Foarte avantajoasă. Dar trebuie să mă gîndesc. Oricum, îți sînt recunoscătoare, să știi. Adevărul e că sînt săracă lipită, ca Iov. Înțelegi ?

— Nu vorbi așa, fetițo. Și învățătura, și persoana dumitale, astea nu valorează nimic ? Știi una ? Dacă ajungem la o înțelegere, cel care face o afacere grozavă sînt eu.

16

După o săptămînă, spre seară (eram la ele de la amiază), beam cafea și stăteam de vorbă, destul de mulțumit. În toiul conversației, Azevedo Gondim a intrat în cameră netamnesam și a spus o necuviință fără pereche :

— A! Erai aici? Venisem s-o felicit pe dona Madalena. Bine că te întîlnesc. Felicitările mele.

— Ce poveste e asta? am întrebat speriat.

— Căsătoria, mi-a explicat Azevedo Gondim. Toată lumea vorbește. Dumneata n-ai suflat o vorbă... Pe cînd?

N-am răspuns. Madalena număra punctele de la broderie. Dona Glória a rămas încremenită, cu o ceașcă în mînă. Îmi venea să-i sucesc gîtul lui Gondim, care, dîndu-și seama că a făcut o gafă, s-a rezemat de perete, scărpinîndu-și bărbia. M-am sculat de pe scaun și m-am dus la fereastră, ca să dreg situația. Gondim s-a apropiat de mine. Am mîrîit:

— Ești beat?

— Credeam că nu e un secret. Toată lumea știe.

— Dobitocule!

Și m-am așezat din nou pe scaun. Stingherit, am început să vorbesc despre spitalul *Nossa Senhora da Conceição* și despre Societatea Literară și Recreativă, care avea o existență precară, cu rafturile pline de gîndaci și deschizîndu-se numai o dată pe an pentru instalarea comitetului.

— Ce rost au toate astea?

Azevedo Gondim a luat loc și încetul cu încetul s-a liniștit:

— E o societate foarte folositoare, domnule Paulo.

— Mofturi! Spitalul da. Dar biblioteca, într-o localitate ca asta! Pentru ce? Pentru ca

Nogueira să citească un roman pe lună. O literatură nenorocită...

Azevedo Gondim, cînd se agață de o idee, se învîrtește în jurul ei ca o curcă:

— De învățătură nu ne putem lipsi; învățătura e o cheie. Nu sînteți de acord, dona Madalena?

— Cine se obișnuiește cu cărțile...

— Aș, se obișnuiește, am întrerupt eu. Să nu confundăm învățătura cu citirea hîrtiei tipărite.

— E același lucru, a spus Gondim.

— Da de unde!

— Și cum ajungem la învățătură dacă n-avem cărți?

— Așa: văzînd, auzind, umblînd prin lume. Nogueira a ieșit din școală învățat ca toți dracii, dar nu știa să audieze un martor. Azi a uitat latineasca și e un avocat bun.

— Va să zică dumneata găsești că spitalul e necesar. Și de ce nu-ți arunci la gunoi tratatele de agricultură?

— Nu e același lucru. În orice caz, bănuiesc că medicii învață mai puțin din cărți, decît spintecînd burți și sfîrtecînd vii și morți în experiențele lor. Eu, în orele mele libere, nu citesc decît observațiile unor oameni practici. Și nu pun prea mare preț pe ele; mă încred mai mult în mine însumi decît în alții. Autorii mei n-au venit să vadă de aproape oamenii și pămînturile de la São Bernardo.

Madalena a dat din cap:

— Exact. Cauza e că nu sîntem obișnuiți să gîndim astfel. Am fost zilele trecute la un

film și cred că am învățat mai mult decît dacă aș fi văzut același lucru scris. Și unde pui că pierzi mai puțin timp.

— Și nu-ți îmbîcsești căpățîna cu fleacuri, am adăugat eu. Voi vă îndopați cu multă umplutură, Gondim. Există volume care încap în patru rînduri.

Dona Glória era gata să ațipească. Azevedo Gondim, zăpăcit, enervat, a dat din umeri :

— După mine, cărțile sînt folositoare. Dacă dumneata socoți că sînt nefolositoare, vei fi avînd motivele dumitale.

— După cum vezi, vorbesc despre poveștile pe credit ale Societății.

— Partea proastă e că ceea ce nu ți-e necesar dumitale e poate necesar multora, a spus Madalena.

— Fără îndoială : frumusețea, a triumfat Azevedo Gondim. Asta se cere. Armonie, frumusețe... Înțelegi ?

— Pe dracu !

Dona Glória s-a sculat și a ieșit. Întrucît subiectul fusese epuizat, am tăcut cu toții. Azevedo Gondim a încercat să mai ațîțe focul, dar în zadar.

— Ce prăfărie, cu vîntul ăsta de nord-est. Nu ?

S-a retras.

Mi-a venit inima la loc și m-am apropiat de Madalena :

— Vezi ? A început lumea să vorbească. Numai despre asta vorbește, după cum spune Gondim.

Nici un răspuns.

— Să știi că nu mai pun piciorul pe-aici. În primul rînd pentru că nu vreau să-ți fac vreun neajuns și în al doilea pentru că e caraghios. Firește, te-ai gîndit.

Madalena a lăsat broderia din mînă :

— S-ar părea că ne înțelegem. Întotdeauna am dorit să locuiesc la țară, să mă scol devreme, să îngrijesc o grădină. E acolo o grădină, nu ? Dar de ce nu mai aștepți un pic ? Ca să fiu sinceră : nu te iubesc.

— Asta-i bună ! Dacă spuneai că mă iubești, nu te-aș fi crezut. Și nici nu-mi plac oamenii care se aprind și iau hotărîri pripite. Mai cu seamă o hotărîre ca asta. Să stabilim ziua.

— Nu e nici o grabă. Poate peste un an... Trebuie să mă pregătesc.

— Un an ? O afacere cu termenul de-un an nu face doi bani. Ce-ți lipsește ? O rochie albă se face în douăzeci și patru de ore.

Auzind pași pe coridor, am coborît vocea :

— Putem s-o anunțăm pe mătușa dumitale, nu?

Madalena a zîmbit, nehotărîtă :

— Bine.

— Ați terminat discuția aceea plicticoasă ? a întrebat dona Glória din ușă. Muream de somn.

— Și eu. De vină a fost Gondim, care are niște idei năstrușnice.

Am căutat mijlocul de a-mi formula cererea, dar m-am tulburat și n-am nimerit cuvintele pe care trebuia să le rostesc :

— Dona Glória, vă aduc la cunoștință că eu și nepoata dumneavoastră pînă într-o săptă-

7 — c. 1241

mînă ne legăm. Ca să folosesc un limbaj mai corect : ne cununăm. Dumneata, firește, vii cu noi. Unde mănîncă doi, mănîncă și trei. Iar casa e mare, are o groază de odăi.

Pe dona Glória au podidit-o lacrimile.

17

Ne-a cununat părintele Silvestre, în capela de la São Bernardo, în fața altarului Sfîntului Petru. Era pe la sfîrșitul lui ianuarie. Numeroșii *paus-d'arco* înfloriți presărau în pădure picățele galbene ; dimineața, muntele scotea aburi ; gîrla, după ultimele furtuni, cînta cu putere, dîndu-și aere de rîu, iar cascada, în care se azvîrle înainte de a intra în iaz, era plină de spumă.

Cînd a văzut firele luminii electrice, telefonul, mobila, diferitele obiecte casnice de metal, pe care Maria das Dores le freca zilnic cu nisip pînă sclipeau, dona Glória a mărturisit că viața aici este destul de suportabilă.

— Nu ți-am spus eu, dona Glória ?

I-am oferit o cameră în aripa stîngă a casei, în spatele biroului, cu fereastra spre zidul roșu al bisericii. Zidul este astăzi înverzit

de ploi, dar pe vremea aceea era nou și avea culoarea cărnii crude. Eu și Madalena ne-am instalat în aripa dreaptă. De pe veranda noastră vedeam plantația de bumbac, pajiștea, egrenorul și joagărul, și șoseaua, care cotește, ocolind o movilă.

— Începem o viață nouă, hm ? mi-a spus Madalena, voioasă.

Din clipa aceea am început să fac unele descoperiri cu privire la Madalena, descoperiri care m-au surprins. După cum se știe, eu mă mulțumisem cu fața ei și cu vreo cîteva informații superficiale.

Timp de-o săptămînă am căutat să-mi șlefuiesc sintaxa după a ei, dar n-am izbutit să evit numeroase solecisme. Am schimbat placa. Nerozie. Madalenei nici nu-i păsa de lucrurile astea. Îmi închipuisem că e o păpușă de școală normală. Mă înșelasem.

Nu i-a plăcut Padilha, despre care a spus că are „un suflet josnic". (Atunci i-am explicat că sufletul lui nu are nici o importanță. Eu, oamenilor mei le ceream să mă slujească : restul nu mă interesa.) Nu i-a plăcut Padilha. Dar i-a plăcut domnu Ribeiro : s-a așezat la birou, a răsfoit registrele, a cercetat documente și a pus în funcțiune mașina de scris, care fusese blocată. Iar la două zile după nuntă, cu o mutră încă plictisită, s-a dus la cîmp și și-a sfîșiat rochia în crengile arbuștilor de bumbac. La ora mesei, am găsit-o la egrenor ; stătea de vorbă cu mașinistul.

— De ! Aşa-s femeile.

Dar am sfătuit-o să nu se expună.

— Aceşti *caboclos* sînt nişte brute. Vrei să lucrezi ? Stai să văd. Lucrează cu Maria das Dores. Pe oamenii de la cîmp lasă-i numai în seama mea.

— Munca Mariei das Dores nu-mi place. Eu n-am venit aici ca să dorm.

— Entuziasme de început.

— Încă ceva, a continuat Madalena. Familia meşterului Caetano îndură fel de fel de lipsuri.

— L-ai şi cunoscut pe meşterul Caetano ? am întrebat mirat. Lipsuri... Veşnic acelaşi cîntec. Adevărul e că nu mai am nevoie de el. Făcea mai bine dacă-şi căta de treabă aiurea.

— E bolnav...

— De ce n-a făcut economii ? Toţi sînt aşa : neprevăzători. O boală uşoară şi gata : avansuri, medicamente. Se duce dracului tot cîştigul.

— A muncit destul. Şi e atît de bătrîn !

— Prea. Nu mai are putere. Pune ranga sub o pietricică şi îi cheamă pe săpători s-o disloce. Nu merită cei şase *mil-réis* pe care îi primea. Dar n-are importanţă : trimite-le ce le trebuie. Trimite-le o jumătate dublă de făină, trimite-le cîteva kilograme de fasole... Bani pierduţi.

18

— Prea stimată doamnă, a declarat domnu Ribeiro, vă pricepeţi la contabilitate.

Domnu Ribeiro locuia aici, lucra cu mine, dar nu mă simpatiza. Cred că nu simpatiza pe nimeni. Toate gîndurile lui se îndreptau spre sătucul care se transformase în oraş şi care avusese, cu o jumătate de secol în urmă, rîşniţă de tras bumbacul, mătănii, opaiţe cu ulei şi cimilituri în nopţile Sfîntului Ioan. La vîrsta de şaptezeci de ani trecuţi, mergea pe jos, de preferinţă pe cărări. Şi nu vorbea la telefon decît atunci cînd nu avea încotro. Ura epoca în care trăia, dar ştia să iasă din orice încurcătură folosind maniere ceremonioase şi expresii care azi nu se mai folosesc. Puţina căldură care îi mai rămăsese îi servea ca să încălzească registrele groase, cu colţuri şi cotoare de piele. Aşternea în ele, cu drag, socoteli complicate şi-şi pierdea cîte cincisprezece minute ca să deschidă o rubrică, scriindu-i titlul cu litere mari şi înclinate, cam tremurate, cu iniţiale pline de zorzoane.

— Vă pricepeţi foarte bine, a continuat el. Şi cu toate că eu nu sînt întru totul de acord cu metoda pe care o preconizaţi dumneavoa-

stră, recunosc că, dacă ați voi, ați putea să preluați contabilitatea.

— Mulțumesc.

— N-aveți de ce. Prea stimată doamnă, cunoașteți materia și aveți caligrafie. Eu sînt pe ducă. Într-o bună zi...

Și-a căutat cuvintele :

— Într-o bună zi mă duc la Dumnezeu.

— Mereu spui asta, a bombănit Padilha. Dar ești sănătos tun.

Năzuia să cumuleze sarcina de profesor cu cea de contabil. Și era nerăbdător.

— Nu mai țin mult, sînt uzat, a răspuns domnu Ribeiro. Și aș muri liniștit dacă aș lăsa registrele în seama unei persoane care să nu le strice cu ștersături.

— Nu e greu, a murmurat Padilha.

— Poate, dar trebuie să te pricepi. Ca, de exemplu, prea stimata doamnă.

— Ar avea haz, i-a replicat Padilha. Dona Madalena scriind „diverși la diverși".

— Nimic mai firesc, a adăugat Madalena. Nu doresc asta, Doamne ferește. Domnu Ribeiro e încă în putere.

— Toți sîntem muritori, prea stimată doamnă. E adevărat că nimeni nu poate pătrunde căile Providenței, dar la vîrsta mea...

— Ce salariu ai ?

— Asta-i bună ! s-a mirat Padilha. Dumneavoastră să vă ocupați de asemenea mărunțișuri ! Să primiți salariu ! Ar însemna să iei dintr-un buzunar și să pui în celălalt.

— De ce nu ? Dacă domnu Ribeiro vrea să iasă la pensie... Cît cîștigi dumneata, domnule Ribeiro ?

Contabilul și-a netezit favoriții cărunți :

— Două sute de *mil-réis*.

Madalenei i-a pierit cheful :

— E puțin.

— Cum ? am strigat eu, furios.

— Foarte puțin.

— Ce tot vorbești ? Cînd era la Brito, cîștiga o sută și cincizeci, și atît. Azi are două sute, casă, masă și spălatul rufelor.

— Exact, a mărturisit domnu Ribeiro. Nu-mi lipsește nimic ; ceea ce primesc îmi ajunge.

— Dacă ai avea zece copii nu ți-ar ajunge, a spus Madalena.

— Firește, a fost de acord dona Glória.

— Asta mai lipsea ! am urlat eu. Și dumneata, cucoană ? Vezi-ți de romanele dumitale.

Madalena a pălit :

— Nu te supăra. Fiecare cu părerea lui.

— Fără îndoială. Dar e o prostie ca cineva să aibă o părere despre un lucru pe care nu-l cunoaște. Să stea fiecare în banca lui. Ce dracu ! Eu n-am discutat niciodată despre gramatică. Dar problemele moșiei mele cred că le știu. Și n-ar strica să nu-mi mai dați lecții. Mă faceți să-mi sară țandăra.

Am aruncat șervetul peste farfurii, înainte de desert, și m-am sculat de la masă. O ceartă

la opt zile după nuntă! Semn rău. Dar am dat vina pe dona Glória, care nu rostise decît un singur cuvînt.

19

Mi-am dat seama că Madalena e peste măsură de bună la suflet, dar nu mi-am dat seama dintr-o dată. Mi s-a dezvăluit puțin cîte puțin și nu mi s-a dezvăluit niciodată în întregime. Vina a fost a mea, sau, mai bine zis, vina a fost a acestei vieți aspre, care mi-a înăsprit și mie sufletul.

Și, vorbind așa, îmi dau seama că-mi pierd vremea. Într-adevăr, dacă-mi scapă printre degete portretul moral al soției mele, la ce mai servește toată povestirea asta? La nimic, dar simt nevoia să scriu.

Cînd țîrîie greierii, mă așez la masa din sufragerie, beau cafea și-mi aprind pipa. Uneori ideile nu-mi vin, sau vin prea multe odată — și atunci foaia de hîrtie rămîne scrisă numai pe jumătate, cum era în ajun. Recitesc vreo cîteva rînduri care nu-mi plac. Nu merită osteneala să le mai îndrept. Arunc hîrtia.

Mă frămîntă emoții nelămurite. O neliniște îngrozitoare, o dorință nebună să întorc capul,

să stau din nou la taifas cu Madalena, cum stăteam în fiecare zi la ora asta. Dor de trecut? Nu, nu e asta: e deznădejde, ciudă, o greutate uriașă pe inimă.

Încerc să-mi aduc aminte ce ne spuneam. Cu neputință. Cuvintele mele nu erau decît cuvinte, adică reproducerea imperfectă a unor fapte exterioare, iar ale ei aveau ceva ce nu izbutesc să exprim. Ca să le simt mai bine, stingeam luminile și lăsam ca umbra să ne învăluie pînă deveneam două făpturi topite în beznă.

Afară, broaștele se ciorovăiau, vîntul gemea, pomii din livadă se prefăceau în mogîldețe negre.

— Casimiro!

Casimiro Lopes era în grădină; stătea pe vine, sub fereastră; veghea.

— Casimiro!

Mutra lui Casimiro Lopes apare la fereastră, broaștele orăcăie, vîntul zgîlțîie pomii, abia vizibili în beznă. Maria das Dores intră și vrea să întoarcă întrerupătorul. O opresc: nu vreau lumină.

Tictacul ceasornicului slăbește, greierii încep să țîrîie. Madalena se ivește de partea cealaltă a mesei. Îi spun pe șoptite:

— Madalena!

Glasul ei ajunge la urechile mele. Nu, nu la urechi. Dar nici cu ochii n-o mai văd.

Stau rezemat de masă, cu mîinile încrucișate. Obiectele s-au topit; nu mai zăresc nici măcar fața de masă, albă.

— Madalena...

Glasul Madalenei continuă să-mi dezmierde auzul. Ce zice? Mă roagă, firește, să-i trimit ceva bani meșterului Caetano. Asta mă irită, dar iritația e diferită de cealaltă; e o iritaţie veche, care mă lasă cu desăvîrşire calm. E o nebunie să fii în acelaşi timp enervat şi liniştit! Dar aşa sînt. Iritat împotriva cui? Împotriva meșterului Caetano. Cu toate că a murit, îmi pare bine că are să lucreze. Trîntorul!

Faţa de masă reapare, dar nu ştiu dacă-mi ţin mîinile pe această faţă de masă, sau pe cea care se afla aici acum cinci ani.

Şuierul vîntului, orăcăitul broaştelor, ţîrîitul greierilor. Uşa biroului se deschide uşurel, paşii domnului Ribeiro se depărtează. O bufniţă ţipă în turla bisericii. O fi ţipat într-adevăr bufniţa? O fi ţipat cea de acum doi ani? Poate că e chiar ţipătul de atunci.

Acum, domnu Ribeiro stă de vorbă cu dona Glória, în salon. Uit că m-au părăsit şi că această casă e aproape pustie.

— Casimiro!

Cred că l-am chemat pe Casimiro Lopes. Capul lui, cu pălăria de piele, pălăria de *sertanejo*[1], apare din cînd în cînd la fereastră, dar nu-mi dau seama dacă imaginea asta este cea de-acum sau cea din trecut.

Se zbat în mine simţăminte de neîmpăcat: mă cuprinde mînia şi mă înduioşez; izbesc cu pumnul în masă şi-mi vine să plîng.

---

[1] Om din *sertão*.

În aparenţă sînt calm: mîinile le ţin tot încrucişate pe faţa de masă, iar degetele par de piatră. Între timp o ameninţ pe Madalena cu pumnul. Ciudat.

În liniştea monotonă de la moşie, desluşesc cele mai neînsemnate amănunte. Maria das Dores, în bucătărie, îi dă lecţii papagalului. Rechin mîrîie în grădină. Vitele mugesc în staul.

Salonul e departe: ca să ne ducem pînă acolo trebuie să străbatem un coridor lung. Totuşi, trăncăneala domnului Ribeiro şi a donei Glória se aude destul de limpede. Ar fi greu de reprodus ceea ce spun ei. Sînt nevoit să admit că stau de vorbă fără cuvinte.

Padilha fluieră în cerdac. Încotro s-o fi ducînd Padilha?

Dacă aş convinge-o pe Madalena că n-are dreptate... Dacă i-aş dovedi că trebuie să trăim în bună pace... Nu mă înţelege. Nu ne înţelegem. Ceea ce se va întîmpla va fi cu totul altfel decît ne-am aşteptat. Ce absurd...

Linişte desăvîrşită. Sîntem în iulie. Vîntul de nord-est nu suflă, iar broaştele dorm. Cît despre bufniţe, Marciano s-a suit în podul bisericii şi le-a ucis cu bîta. Iar găurile greierilor au fost astupate.

Repet: toate astea continuă să mă chinuiască.

Nu mai desluşesc tictacul ceasornicului. Cît e ceasul? Nu pot vedea cadranul pe întuneric. Cînd m-am aşezat aici, se auzeau bătăile

pendulei ; se auzeau foarte bine. N-ar strica să întorc ceasornicul ; dar nu izbutesc să fac nici o mişcare.

20

După cum am spus, Madalena are o inimă de zahăr. Am descoperit la ea dovezi de duioşie care m-au mişcat. Şi, după cum ştiţi, nu sînt un sentimental. Sînt sigur că m-am schimbat în aceşti doi ani din urmă. Dar asta trece.

Gingăşiile Madalenei m-au surprins. O dăruire adîncă. Mi-am dat seama mai tîrziu că erau doar rămăşiţele unei bunătăţi pe care şi-o revărsa asupra tuturor făpturilor. Ce să fac ? Eu nu mă aşteptam nici la aceste rămăşiţe — aşa că orice îmi dădea era un cîştig. Ne-am avut cîtăva vreme foarte bine.

Vă aduceţi aminte că am plecat de la masă supărat pe dona Glória. După cîteva minute, Madalena mi-a adus o ceaşcă de cafea şi mi-a dat să înţeleg că-i pare rău de incidentul pe care îl provocase.

— A fost o uşurinţă.

— A fost, s-a bîlbîit Madalena, cu o uşoară roşeaţă în obraz. A fost o nesocotinţă.

— Înainte de-a vorbi, omul trebuie să se gîndească.

— Desigur, mi-a răspuns ea, destul de tulburată. Am uitat că amîndoi sînt salariaţi şi am lăsat să-mi scape acea nesocotinţă. Ah ! A fost o nesocotinţă, şi încă una mare.

Atunci am luat în mînă ceaşca de cafea şi am căutat s-o dreg :

— Nu, nici chiar aşa. De ce să exagerăm ? N-a fost decît o neînţelegere. Mulţumesc, zahăr puţin. O neînţelegere, ăsta e cuvîntul. Să mă explic. Aici nu-i ca la oraş. Cinema, bar, vizite, loterie, biliard, mai ştiu şi eu ce... N-avem nimic din toate astea şi uneori nici nu ştim pe ce să ne cheltuim banii. Vrei să-ţi spun ceva ? Eu mi-am început viaţa cu o sută de *mil-réis* ai altuia. O sută de *mil-réis*, da, cucoană. Dar i-am întins ca pe-o bucată de cauciuc. Tot ceea ce avem vine de la acei o sută de *mil-réis* pe care mi i-a împrumutat tîlharul de Pereira. Camătă afurisită : cinci la sută pe lună.

Madalena a ascultat cu atenţie, aprobînd, ca o fetiţă bine crescută :

— Cred, cred. Vorba e că încă nu m-am adaptat la mediu. Trebuie să mă obişnuiesc.

L-am chemat pe Casimiro Lopes şi i-am dat ceaşca şi farfurioara. Apoi mi-am aprins pipa :

— Îmi pare rău...

M-am sculat în picioare :

— Eu nu mă căiesc niciodată de nimic. Ce am făcut e bun făcut. Dar, în sfîrşit, mutra acră nu ajută la nimic. Şi cea pe care i-am făcut-o eu donei Glória...

— Săraca ! Nici nu era atentă la discuţie. A vorbit ca să nu tacă.

— S-a ales cu ponosul. Vreau să te rog ceva : adu vorba şi spune-i, pe ocolite, că n-am avut de gînd s-o jignesc. E o persoană în vîrstă şi vrednică de respect... Că n-am avut de gînd, auzi ? Sînt cam iute din fire.

Vedeţi, dar, că eram moi ca două banane. Şi aşa a trecut o lună. În urma stăruinţelor ei, i-am dat o ocupaţie :

— Fă corespondenţa. Vrei un salariu. Foarte bine, o să-l fixăm. Domnu Ribeiro să-ţi deschidă un cont.

21

Totuşi, în ciuda măsurilor pe care le-am luat ca să înlăturăm, cît mai mult, frecuşurile, a urmat o nouă neînţelegere. Apoi au urmat multe.

Dimineaţa, Madalena lucra în birou, iar după-amiaza ieşea la plimbare ; se ducea prin casele argaţilor. Numeroşi ţînci bolnăvicioşi şi buzaţi i se agăţau de fustă.

S-a dus şi la şcoală, a criticat modul de predare al lui Padilha şi a început să mă bată la cap, cerînd un glob, hărţi şi diferite alte

lucruri, pe care nu le mai pomenesc, pentru că nu vreau să mă mai obosesc cercetînd acum şi arhiva. Într-o zi, distrat, am dispus să fie comandate. Cînd a sosit factura, m-am cutremurat. Un dezastru : şase *contos de réis*. Şase *contos*, nişte foi de hîrtie, nişte cartoane şi nişte scîndurele, pentru copiii muncitorilor. Închipuiţi-vă ! Atîta amar de bani cheltuiţi pe abecedare, pe almanahuri şi pe o biblie cu scoarţe negre, de un om care a învăţat să citească la puşcărie. Şi pentru cine ? Pentru nişte mulatri. Dar m-am stăpînit. M-am stăpînit pentru că mă hotărîsem să evit ciocnirile cu nevastă-mea şi pentru că m-am gîndit să-i arăt toate marafeturile acelea guvernatorului, cînd avea să se mai ivească pe la moşie. În orice caz, era o cheltuială inutilă.

Am iscălit duplicatul, mi-am pus pălăria în cap şi am plecat. Cînd am trecut pe la grajd, am băgat de seamă că vitele nu au nutreţ.

— Nu e-n regulă.

Şi am strigat :

— Marciano !

Am strigat în zadar. Am coborît colina, furios. Jos, la uşa şcolii, l-am găsit pe Marciano, călare pe un taburet. Stătea la taifas cu Padilha.

— Va să zică ţi-ai terminat treaba, măgarule ?

— Mi-am terminat-o, coane Paulo, s-a bîlbîit Marciano, luînd poziţia de drepţi.

— Nu ţi-ai terminat-o !

— Mi-am terminat-o, zău. Jur pe lumina asta care ne luminează.

— Mincinosule. Vitele mor de foame. Au început să roadă ieslele.

Marciano a sărit ca ars :

— Chiar adineauri ieslele mai erau încă pline. N-am mai văzut vite să mănînce atîta. Oricît le-ai da, mănîncă.

Era adevărat, dar nici un argat nu-mi mai vorbise vreodată în felul acesta.

— Faci pe prostul, dobitocule ?

I-am trimis braţul sub ureche şi l-am culcat la pămînt. S-a sculat ameţit, şovăind, a mai încasat vreo cinci ghionţi şi a căzut de tot atîtea ori. După ultima cădere, a rămas jos, dînd din picioare. Într-un tîrziu s-a sculat şi a plecat, cu capul în pămînt, împleticindu-se şi ştergîndu-şi cu mîneca nasul plin de sînge. Am gîfîit cîteva minute.

Apoi m-am întors către Padilha :

— Dumneata eşti de vină.

— Eu ?

— Da, dumneata, care-l ispiteşti pe neisprăvitul ăsta cu fel de fel de prostii.

Padilha s-a apărat, palid :

— Nu-l ispitesc cu nimic, dom' le Paulo. E o nedreptate. A venit de bunăvoie, crede-mă. Nu l-am chemat, ba chiar i-am spus : „Marciano, ai face mai bine să dai de mîncare vitelor". Nu m-a ascultat şi a rămas aici, prosteşte. Mie nu mi-a convenit, îţi jur pe Dumnezeu din cer, pentru că nu-mi place mutra negrului ăstuia.

Mă pregăteam să-i trag un perdaf, dar am zărit-o pe Madalena pe zăgazul iazului ; se îndrepta spre coliba lui Marciano. I-am ieşit înainte, bombănind :

— Neobrăzatul ! Îi dai un deget şi el vrea toată mîna.

Dar îmi trecuse furia. Acum mă supăra altceva : lădiţele cu material didactic, inutil pe meleagurile astea. La ce-ar fi putut sluji ? Guvernatorul s-ar mulţumi ca şcoala să scoată cîţiva indivizi în stare să obţină carte de alegător.

— Ai ieşit să iei aer, hm ? am întrebat-o pe Madalena, care stătea cu ochii aţintiţi spre acoperişul aproape negru al grajdului.

Nu mi-a răspuns. Am început să cercetez cu privirea troaca vitelor, albia seacă a gîrlei, canalul de scurgere al iazului, şi, în depărtare, pe coasta dealului, cariera, care de aici părea o mică pată albicioasă. Pădurea începuse să se înnegrească. Se pornise un vînticel răcoros. Ultimele încărcături de bumbac soseau la egrenor. S-a auzit un fluierat prelung ; muncitorii au lăsat lucrul. M-am uitat la ceas : şase.

— Îngrozitor ! a strigat Madalena.

— Cum ?

— Îngrozitor ! a stăruit ea.

— Ce anume ?

— Felul tău de-a te purta. Ce barbarie ! Mofturi.

— Ce tot...

Aiura ? Nu : era trează ; îşi ţinea buzele lipite şi avea o cută între sprîncene.

— Nu înţeleg. Explică-te.

8 — c. 1241

Indignată, mi-a spus, cu voce tremurîndă :

— Cum îndrăznești să lovești în halul acesta o ființă omenească ?

— A ! Așa ! E vorba de Marciano. Credeam că e cine știe ce. Mă și speriasem.

În clipa aceea n-am bănuit că o întîmplare atît de neînsemnată ar putea stîrni vrajbă între două persoane cu scaun la cap.

— Să bați un om în halul ăsta ! Ce îngrozitor !

Eram convins că e supărată din altă pricină, pentru că întîmplarea cu Marciano fusese un fleac.

— E o copilărie, fetițo. Îți faci sînge rău pentru o nimica toată. Oamenii ăștia fac orice le poruncești, dar nu fără bătaie. Iar Marciano nici nu e propriu-zis un om.

— De ce ?

— Știu și eu ? Așa a vrut Dumnezeu. E o cîrpă.

— Bineînțeles. Îl umilești mereu.

— Protestez ! am exclamat, indispus. De cînd îl știu e o cîrpă.

— Pesemne pentru că a fost tratat întotdeauna numai cu bătaie.

— Da de unde ! E o cîrpă pentru că s-a născut cîrpă.

Madalena a tăcut, mi-a întors spatele și a început să urce dealul. Am însoțit-o, bosumflat. S-a întors deodată și, cu o voce răgușită și cu o flacără în ochii albaștri, care acum erau aproape negri, mi-a spus :

— E o cruzime. De ce-ai făcut asta ?

Mi-a sărit muștarul :

— Am făcut asta pentru că am socotit că trebuie să fac asta. Și nu sînt obișnuit să dau socoteală, ai auzit ? Trebuia. Mare nenorocire, trei-patru scatoalce date unui mulatru. Ce naiba ai cu Marciano că te doare atîta ?

22

Donei Glória îi plăcea să stea la taifas cu domnu Ribeiro. Erau taifasuri fără sfîrșit, pe două tonuri : el vorbea tare și se uita drept înainte, ea șușotea și se uita în lături. Cînd mă vedea, tăcea.

Înțeleg cît se poate de bine toate astea. Am fost muncitor zilier și știu că de obicei oamenii de rînd își folosesc ceasurile de răgaz ca să-i vorbească de rău pe cei bine situați. Numai că aproape toate ceasurile donei Glória erau ceasuri de răgaz.

Dormea, dejuna, prînzea, cina, citea romane la umbra portocalilor și o cicălea pe Maria das Dores, pe care o înnebunea cu dorința ei de a da ajutor la bucătărie. Se plîngea de toate cele : de șoareci, de broaște, de șerpi, de întuneric. În prezența mea, lua o atitudine de victimă. Nu ostenea lăudînd orașul, chiar dacă

nu venea vorba de oraş. Îşi petrecea o parte a dimineţii în birou.

Domnu Ribeiro îi spunea „mult prea stimată doamnă" (Madalena era numai „prea stimată"). Mi-am dat seama, din anumite cuvinte, gesturi şi tăceri, că se ducea acolo ca să deplîngă soarta nepoată-si. Veşnic era lîngă masa lui de lucru şi-i bătea capul.

Madalena scria la maşină. Domnu Ribeiro scria de mînă, încet şi tremurat, iar uneori se supăra cînd căuta ba rigla, ba guma, ba borcanul cu lipici, pe care nu le găsea, pentru că dona Glória avea prostul obicei că lua lucrurile şi nu le punea niciodată la loc. Pe mine mă scotea din sărite dezordinea asta, mă încruntam, dădeam repede ordine scurte şi ieşeam din birou, ca să nu fac explozie. În cele din urmă, mi-am dat drumul. Într-o zi de patru, bilanţul lunii precedente nu era gata.

— De ce întîrzierea asta, dom'le Ribeiro? Eşti bolnav?

Bătrînul şi-a frecat favoriţii, plin de teamă:

— Nu, domnule. Apare o diferenţă între sume. De ieri încerc să echilibrez activul şi pasivul, dar nu pot.

— De ce, dom'le Ribeiro?

A tăcut.

— Bine. Pune un afiş pe uşă, că este oprită intrarea tuturor persoanelor care nu au treburi anume. Aici se lucrează. Un afiş cu litere mari de tot. Tuturor persoanelor, ai înţeles? Fără nici o excepţie.

— E vorba de mine? a sărit dona Glória, furioasă.

— Fă numaidecît afişul, dom'le Ribeiro.

— Am întrebat dacă e vorba de mine, a reluat dona Glória, ceva mai potolit.

— Nu, cucoană. E vorba de toată lumea. Dacă spun că nu se face nici o excepţie, nu se face nici o excepţie.

— Am venit să vorbesc cu nepoată-mea, s-a bîlbîit dona Glória, de data aceasta cu vocea ei obişnuită.

— Nepoata dumitale, cît timp se află în această încăpere, nu primeşte vizite: e o funcţionară ca toţi funcţionarii.

— Nu ştiam. Credeam că n-o stingheresc.

— Ai crezut rău. Nimeni nu poate să scrie sau să socotească, în timp ce stă de vorbă.

Dona Glória a plecat, descriind un unghi drept: a luat-o de la masa de lucru spre perete şi apoi de-a lungul peretelui pînă la uşă, care s-a deschis şi s-a închis fără zgomot. M-am aşezat pe scaun şi am început să confrunt jurnalul cu cartea-mare. Domnu Ribeiro s-a apropiat de mine ca să-mi dea ajutor.

— Mulţumesc.

Domnu Ribeiro a tăiat, cu briceagul şi cu rigla, un pătrat de hîrtie. Madalena s-a sculat în picioare, a acoperit maşina de scris, mi-a adus scrisorile, a aşteptat să le citesc şi s-a retras. Am iscălit scrisorile şi le-am pus în plicuri.

— Ce învîrteşte dona Glória pe-aici, dom'le Ribeiro?

— Nimic important, mi-a răspuns contabilul. Dona Glória are o inimă de aur şi tratează diferite subiecte cu mare competenţă, dar eu,

ca să fiu sincer, n-am ascultat-o cu atenția cuvenită.

Mi s-a părut caraghios să-i iau un interogatoriu acelui om serios despre palavrele donei Glória.

— E o doamnă cît se poate de distinsă, a afirmat domnu Ribeiro, în timp ce linia cu creionul pătratul de hîrtie.

— Mai mult sau mai puțin.

M-am sculat în picioare.

— Fii atent cu cei străini de birou.

— Am înțeles, mi-a răspuns domnu Ribeiro.

În salon am găsit-o pe Madalena trîntită pe divan; era plînsă. Și-a șters ochii în grabă:

— Ce rost a avut brutalitatea aceea?

Madalena era însărcinată, așa că umblam cu ea cum umbli cu un obiect fragil. De curînd, îmi spusese lucruri neplăcute, pe care m-am făcut că nu le înțeleg. Vedeam cum îi crește pîntecul. M-am gîndit să-i acord o compensație. M-am așezat pe scaun și, ca să n-o necăjesc, i-am spus:

— A fost într-adevăr o brutalitate. O brutalitate necesară, dar totuși o brutalitate. Îmi vine foarte greu să recurg la astfel de metode.

— Atunci de ce recurgi? m-a luat la sigur Madalena.

— Iar începi. Nu te supăra, dar nu-mi plac manierele astea. Nu pot să sufăr înțepăturile. Pe mine lovește-mă în față, nu pe la spate. Trucuri nu înghit.

— Cine umblă cu trucuri? A fost o brutalitate.

— Necesară.

— Ne-necesară. Se vede cît de colo că nu-ți place mătușă-mea.

— Mie? Nici nu-mi place, nici nu-mi displace. Credeam că vrea o ocupație. Dar, fiindcă a venit vorba: n-ar strica să te lași de mașina de scris. Îți face rău la sarcină. Nu te simți rău?

— Nu.

— În orice caz, cîteva luni înainte de naștere și cîteva luni după, ai concediu.

— Mulțumesc.

— Cum spuneam, credeam că mătușă-ta vrea să lucreze. I-am dat chiar niște sfaturi, cîndva, în tren. S-a șifonat. Stă aici cu mîinile-n sîn și citește prostii. Nu-i reproșez asta. Dar socot că nu e drept să stingherească munca altora.

— Ascultă, Paulo, a spus Madalena, cu un sughiț de plîns. Te înșeli. N-ai dreptate; îți jur că n-ai dreptate. Mătușă-mea e o ființă plină de demnitate.

— Într-adevăr, are un fel de demnitate, dar demnitatea ei nu ține mult.

Madalena a continuat:

— Nu cunosc om să muncească mai mult ca dona Glória.

— Asta-i bună! am strigat, cuprins de o uimire care m-a sculat de pe divan.

— Pleci?

Dacă mă gîndesc bine, cred că nu uimirea m-a sculat de pe divan. Pesemne că era obiceiul meu de a mă duce la cîmp în fiecare dimineață. E adevărat că mintea nu-mi mai era de loc la cîmp, dar dona Glória și Madalena mă întîr-

ziaseră cu aproape un ceas, așa încît mișcarea pe care am făcut-o corespundea unei nevoi, care a devenit limpede cînd m-am sculat în picioare.

— Mergem ?

Madalena m-a însoțit. Pe drum a vorbit așa :

— Tu, după cum mi-ai spus, ți-ai început viața în mare sărăcie.

— Știu și eu cum am început ? Cînd am făcut primii pași, m-a luat un orb, să-i fiu călăuză. Apoi am vîndut cofeturile bătrînei Margarida. Ți-am povestit.

— Da. Ai luptat mult. Dar crede-mă : dona Glória a avut o activitate mai bogată decît tine.

— Zău ? Ce-a făcut ?

— A avut grijă de mine, m-a crescut, m-a ținut la școală.

— Atîta tot ?

— Găsești că e puțin ? Pentru că nu-ți dai seama ce sforțări au fost necesare. Mai mari decît cele pe care le-ai făcut tu ca să pui mîna pe moșia São Bernardo. Și fii sigur că dona Glória nu m-ar da pe moșia São Bernardo.

Fumuri. Școala normală fabrică învățătoare de-astea cu duzinile. O moșie ca São Bernardo e cu totul altceva.

— Nu încape comparație.

— Locuiam într-o căsuță amărîtă, mi-a spus Madalena. Aveam numai două scaune. Dacă venea cineva la noi, dona Glória se așeza pe un bidon de petrol. Odăița de mîncare era cabinetul meu de studiu. Masa avea un picior rupt, așa că o țineam rezemată de perete. Am lucrat acolo mulți ani. Seara micșoram lumina lămpii, ca să facem economie de petrol. Dona

Glória se ducea în bucătărie ca să bombănească, să plîngă și să se văicărească. Obiceiul ei, de a șușoti și de a umbla în vîrful picioarelor, de atunci îl are. Dormeam amîndouă într-un singur pat, îngust. Cînd eram bolnavă, dona Glória își petrecea noaptea șezînd pe scaun ; dacă nu izbutea să adoarmă, se întindea pe jos.

Madalena a tăcut. Impresionat de atîta sărăcie, am exclamat :

— Fir-ar să fie ! Știu c-ați tras mîța de coadă !

— Dona Glória nu era niciodată bolnavă, a continuat Madalena. Eu mă duceam la școală, iar ea își punea broboada pe umeri și se ducea să-și cîștige existența. Avea multe meserii. Cunoștea pe niște preoți : făcea flori artificiale, punea în ordine alfabetică certificatele de botez, împodobea altarele. Cunoștea pe niște judecători : copia sentințele tribunalului. Seara vindea bilete la Floriano. Și pentru că vecinul nostru, brutarul, era neștiutor de carte, îi scria socotelile într-un caiet. Bineînțeles, făcînd atîtea meserii mărunte, era prost plătită.

— Trebuie să înțelegi că... am murmurat printre buze, privind spinările roșii ale juncilor de pe pajiște.

Madalena m-a întrerupt :

— Iar cînd veneau examenele, mai găsea timp să tragă sforile, stînd de vorbă cu examinatorii, cu Dumnezeu și cu lumea întreagă, ca să nu cad. Dona Glória e neobosită. Dar nu se poate ține de o muncă neîntreruptă : se consumă în munci incomplete. De aceea e atît de

agitată. Aici nu are biletele de cinema, sentințele tribunalului, certificatele de botez, caietul de socoteli al brutarului. Dona Glória vede mașinile și vede oameni care funcționează ca mașinile. Între timp, dona Glória caută să fie de folos: se duce la biserică, pune flori pe altare și spală geamurile icoanelor din sacristie; încearcă să gătească, dar nu se înțelege cu Maria das Dores; se oferă să-i dea ajutor domnului Ribeiro; a încercat să bată și la mașină.

Un camion se îndrepta spre joagăr; din pădure se auzeau lovituri scurte de secure; care cu boi scîrțîiau dinspre Bom-Sucesso.

— După cum ți-am spus, nu sînt de acord cu această irosire de energie. Omul trebuie să se obișnuiască să facă un singur lucru.

— Dona Glória n-ar cîștiga nimic dacă s-ar perfecționa în vînzarea biletelor de cinema sau în înscrierea copiilor botezați. Plata ar fi la fel de neînsemnată.

- De ce nu s-a apucat de o treabă mai rentabilă?

— E greu. Și apoi, trebuie să existe cineva care să vîndă bilete de cinema și să copieze sentințele.

Am tăcut — și n-am simțit nici un pic de simpatie pentru amărîta de dona Glória. Am continuat s-o socotesc drept o bătrînă clevetitoare, înzestrată cu mîini păguboase, care strică tot ce ating. Îndeletnicirile ei împrăștiate m-au scos din sărite. Am dat din umeri. Și, ca să n-o necăjesc pe Madalena, i-am spus:

— Se prea poate să ai dreptate. Dar eu nu sînt de acord. În sfîrșit, fiecare strivește purecii în felul lui.

23

Era într-o duminică după-amiază; mă întorceam de la egrenor și de la joagăr, unde mă dusesem să mă cert cu mașinistul. Un volan descentrat și un dinam în pană. Omul făgăduise să repare totul în două zile. Necazuri. Munți de bușteni, iar magaziile pline cu bumbac.

— Niște leneși.

Pe malul gîrlei am dat de bătrîna Margarida, care se așezase pe un pietroi și-și spăla picioarele subțiri ca niște surcele.

— Bună ziua, mamă Margarida.

— Lăudat fie Domnul nostru Isus Cristos, mi-a răspuns negresa, căutînd să mă recunoască doar cu nasul și cu urechile.

M-a identificat după miros și după sunete:

— Îhîm!

— Cum mai merge, mamă Margarida? Cum stai cu sănătatea?

— Așa și-așa, flăcăule. Mai bine decît merit în fața lui Dumnezeu, mi-a spus bătrîna, ștergîndu-și picioarele cu fusta ei vărgată.

— Ai nevoie de ceva acolo, la *ranch ?*

— N-am nevoie de nimic ! Am de toate ; cucoana îmi trimite de toate. O sumedenie de lucruri de lux : cearșafuri, pantofi, și ce de țoale ! La ce ? Pantofi, eu nu pun în picioare. Nu mă învelesc. Nu-mi trebuie decît o rogojină. O rogojină și foc.

— Bine, mamă Margarida. Să le strici sănătoasă.

Și am plecat, supărat din pricina Madalenei. L-am zărit pe celălalt mal pe Marciano, care mîna vitele.

— Stai așa.

Am trecut podețul și m-am dus să văd ultimul produs corcit limosin-caracu.

— Slăbănog.

Nu era, dar am spus că este.

— Să nu-mi răspunzi. Ține-ți gura.

De vină era Madalena, care îi dăruise Rosei o rochie de mătase. Ce-i drept, rochia avea o ruptură. Dar nu era cazul să i-o dăruiască.

— N-aveai decît s-o arunci la gunoi, îi spusesem eu Madalenei. Dacă era ruptă, trebuia s-o arunci. Nu e vorba de pagubă, dar o rochie de mătase e în stare să-i scoată din minți pe calicii ăștia.

Madalena mi-a răspuns agresiv și am stat supărați o săptămînă de zile. Simțeam o ciudă cumplită.

Acoperișul joagărului era o pată roșie, pe care ploile o coloraseră ici și colo în negru. Pe

celălalt mal al gîrlei, capul plecat al Margaridei se legăna încet deasupra bălăriilor. Și, suind pe o potecă, trupul miniaturizat al lui Marciano se lipea de vite.

— Ce gîscă ! am exclamat, furios.

Și m-am gîndit la rochia Rosei și la pantofii și cearșafurile bătrînei Margarida.

— Risipă !

Apoi mi-am adus aminte de volan și de dinam.

— Ce gîscă !

Se înțelege că Madalena nu avea nici o legătură cu egrenorul și cu joagărul, dar în clipa aceea nu m-am gîndit la asta ; le-am amestecat pe toate, în minte, așa încît mînia mi-a sporit. O mînie fără rost. Am uitat de darurile pe care, cu vreo cîțiva ani în urmă, mi le înghițise Rosa (pudră, datorii iertate) și de cheltuielile pe care le făcusem pentru Margarida, inclusiv automobilul trimis în *sertão* și clișeele pentru ziarul lui Gondim. Eu atîta vedeam : că Madalena cheltuiește fără socoteală.

— Fără socoteală, înțelegeți ?

Am repetat, ca să mă conving pe mine însumi :

— Fără socoteală. Risipă.

Capul mic și alb al Margaridei nu se mai vedea deasupra bălăriilor. Trupul lui Marciano dispăruse la un cot al drumului. O dată cu apusul soarelui, acoperișul joagărului devenise și mai roșu.

N-ar fi rău să-l concediez pe mașinist.

— Ce oameni !

Mi-am concentrat gîndurile asupra dinamului, căci el mă predispusese să socot risipă pantofii, cearşafurile şi rochia de mătase. Apoi m-am liniştit. Să-l dau afară pe maşinist, da, bună soluţie.

Am rămas locului o clipă, pentru că văzusem o pereche de piţigoi care făceau dragoste într-un chip scandalos. Ce păsări nenorocite! În cîteva zile aveau să se despartă şi să plece fiecare în altă direcţie, fără să dea socoteală nimănui. Ce soartă!

Şi m-am îndreptat spre casă. În cerdac, Madalena, Padilha, dona Glória şi domnu Ribeiro stăteau de vorbă. Cînd am apărut eu, au tăcut.

Am tras un scaun şi m-am aşezat lîngă ei. Se prea poate ca subiectul conversaţiei lor să nu mă fi privit pe mine, dar am bănuit că mă vorbeau de rău. Probabil. Dona Glória tot şoptea nu ştiu ce la urechea domnului Ribeiro, iar Madalena îl asculta pe Padilha. Pe Padilha, care avea un suflet josnic, după părerea ei. La naiba! Nici unul din ei nu era mai breaz ca celălalt. Veseli, vioi. Unelteau. Poate că nu era nimic. Dar pentru unul ca mine, care aveam puricele în ureche... Nu mi-a plăcut.

Erau jenaţi; cu siguranţă că ghiciseră ce e în capul meu. Padilha îşi mesteca într-una, cu dinţii lui stricaţi, zîmbetul slugarnic.

M-am sculat în picioare, m-am rezemat de parapet şi am început să-mi umplu pipa, întorcîndu-mă cu faţa spre cîmp, pentru că din ceea ce se petrecea la mine în casă, nimic nu-mi plăcea.

În fundul curţii a trecut un copil negru, cu o praştie în mînă. Se afla acolo pentru că era de serviciu la şcoală. Hoinărea, omora păsărele... Avea zi liberă, în loc să silabisească din abecedar şi să zgîrie hîrtia.

Şase *contos* pe planşe, hărţi, tablouri şi alte lucruri de pus pe pereţi. Şase *contos!*

Ursuz, m-am uitat chiorîş la Madalena, care a rămas calmă, ca şi cum nu la ea m-aş fi uitat.

Mi-am aprins pipa, furios, şi am încercat să mă gîndesc la altceva. *Ranch*-ul Margaridei se pitea printre foile bananierilor. Marciano a ieşit din grajd şi a venit spre conac, agale, adus din spate; în faţa conacului şi-a scos pălăria din cap şi şi-a ascuns ţigara. Cariera, în depărtare, era aproape invizibilă, de cînd drumul de acces fusese închis.

Prefectura nu mai vroia să cumpere piatră, iar construcţiile de la moşie se terminaseră. Meşterul Caetano, gemînd pe patul de campanie, primea în fiecare săptămînă o groază de bani de la Madalena. Da, o groază. Doctori, medicamente, găini.

— Nimic nu e mai rău decît să fii neputincios.

N-avea de nici unele, bineînţeles, dar dacă ar fi trebuit să-i ajut pe toţi săracii, m-aş fi lefterit.

Colac peste pupăză, rochie de mătase Rosei, pantofi şi cearşafuri Margaridei. Fără să mă întrebe. Aţi mai văzut asemenea neobrăzare? Un abuz, un furt; da, un furt în toată regula.

M-am așezat din nou pe scaun. Madalena a început să discute cu Padilha, dar n-am desluşit ce-şi spuneau. Jena începuse să dispară. Padilha ţinea ochii în pămînt.

De ce nu-l dădeam afară din casă pe Padilha, pe parazitul acela care-mi lua o sută şi cincizeci de *mil-réis* pe lună pentru gluma asta cu şcoala şi care băga fitiluri în mod vădit ?

Mi-am întors capul şi mi-am odihnit ochii privind curtea, foarte albă, acoperită cu pietriş şi cu nisip. În curte erau o mulţime de porumbei ; zburau jos, se plimbau ţanţoşi şi ciuguleau pămîntul. Am numărat vreo cincizeci. M-am încurcat la numărătoare şi am luat-o de la început, fără nici un rezultat. Erau pe puţin două sute.

Mi-am adus aminte de vremea în care pe aici nu vedeai decît bălării şi noroi. Gîrla, un pic de apă tulbure într-un şanţ strîmt şi întortocheat, se revărsa pe ogor, îmbibînd pămîntul. Iar gardul lui Mendonça înainta.

Ce deosebire ! Mi-a venit să mă scol şi să strig :

— Uitaţi-vă ! Dormiţi ? Treziţi-vă ! Casele, biserica, şoseaua, iazul, păşunile, totul e nou. Plantaţia de bumbac are aproape o leghe lungime şi jumătate leghe lăţime. Iar pădurea e o bogăţie. Ce de stejari, ce de cedri ! Priviţi egrenorul şi joagărul. Credeţi că toate acestea s-au născut aşa, dintr-o dată ?

Padilha tot mai stătea de palavre cu Madalena. Am dat din umeri :

— La naiba ! Paştele şi grijania...

Domnu Ribeiro aproba cu gravitate neroziile donei Glória.

Casimiro Lopes s-a aşezat pe taluzul şoselei. Tocînd tutun cu cosorul şi răsucindu-şi o ţigară, îşi arunca privirea de cîine spre pajişte, spre iaz, spre biserică, spre plantaţii. Bietul Casimiro Lopes ! Era să-l uit. Tăcut, credincios, bun la toate, era singura fiinţă care mă înţelegea. I-am trimis un zîmbet trist. Mi-am subţiat buzele şi i-am spus pe şoptite :

— E de rău, Casimiro.

Casimiro Lopes şi-a umflat nările, făcînd o strîmbătură oribilă.

Ceilalţi tot mai bîzîiau. Dă-i încolo ! Nişte gîngănii. Nu merita osteneala să le dai atenţie unor asemenea neisprăviţi. Nişte proşti.

M-am sculat în picioare, căscînd. Eram obosit. Toată ziua, bună ziua, pe cîmp, urmărind, cercetînd. Am simţit că am picioarele moi. Eram obosit.

Noaptea se apropia. În casă beznă. Mi-am adus aminte de dinamul defect. Asta mai lipsea. Am plecat de pe cerdac şi am intrat în casă :

— Maria das Dores, aprinde lămpile.

Ţîncul ţipa ca un viţel înţărcat. Nu m-am putut stăpîni : m-am întors şi le-am strigat donei Glória şi Madalenei :

— Mai duceţi-vă la nenorocitul ăla ! Ce înseamnă asta ? Cînd staţi la taclale, poate să se întoarcă lumea cu susu-n jos ! N-auziţi cum urlă copilul ?

Madalena născuse.

Se împlineau doi ani de cînd mă însurasem ; de aceea, João Nogueira, părintele Silvestre şi Azevedo Gondim luau masa cu noi.

S-a întîmplat ca tocmai în ziua aceea să-l mustru pe Padilha, iar el îmi bîlbîise nişte scuze cărora nu le-am dat importanţă, dar care după cîteva ore s-au umflat mult.

— Ascultă, Padilha, vino-ncoa, i-am spus de dimineaţă, în grădină, unde culegea flori. Aici nu stă nimeni cu sila. Dacă serviciul nu-ţi place, n-ai decît s-o-ntinzi.

— De ce, dom'le Paulo ? a exclamat Luís Padilha, uimit.

— Ei, de ce ! Stai să culegi flori... Uită-te la ceas.

— Dona Madalena m-a trimis să-i culeg nişte trandafiri.

— Dumneata eşti grădinar ? Dona Madalena nu dă ordine. Şi-ţi pierzi vremea cu pălăvrăgeli !

— Nu e vina mea, s-a apărat Padilha. Plînge-te de dînsa. Fata mi-a cerut nişte flori ca să împodobească masa, după-amiază. Ce era să fac ? S-o refuz ? Iar cît despre conversaţii, te rog, dom'le Paulo, să mă înţelegi. O cucoană cultă să se vîre în vizuina asta ! Are nevoie de o persoană cu care să poată lega din cînd în cînd conversaţii plăcute şi variate.

Mi s-a părut o glumă. Şi nu i-am mai dat atenţie lui Padilha, care şi-a zgîriat degetele

printre spini, a devastat la iuţeală un strat de trandafiri şi a şters-o. Conversaţii plăcute !

Mai tîrziu, la birou, mi-a venit în cap o idee nelămurită, a stat acolo o clipă, scormonindu-mi mintea, şi a plecat. Cînd am încercat s-o prind, era departe. Mi-am întrerupt citirea scrisorii pe care o aveam în faţă şi, fără să ştiu de ce, m-am uitat la Madalena, neîncrezător. Stătea în picioare, rezemată de masa de scris, şi vîntura, distrată, filele cărţii-mari, contemplînd, prin fereastră, numeroşii *paus-d'arco* din depărtare.

Am iscălit hîrtia maşinal ; Madalena mi-a întins alta, tot maşinal. Atunci, ideea a venit din nou. Se mişca, însă, cu atîta iuţeală, încît n-am fost în stare s-o desluşesc. M-a trecut un fior şi mi s-a părut că expresia de pe faţa Madalenei se schimbase. Dar impresia n-a ţinut mult.

M-am cufundat în lucru, iar după-amiază, cînd prietenii au coborît din maşină, mă simţeam cu desăvîrşire liniştit.

— Bine-aţi venit.

I-am dus în casă şi m-am apucat să-i sting setea lui Gondim, care ori de cîte ori vine la São Bernardo cere coniac.

În timpul mesei am fost cu toţii foarte însufleţiţi. Chiar şi eu, care n-am habar de subiectele pe care le discută ei, am intrat în horă.

Pentru început, Azevedo Gondim, căruia coniacul îi dezlegase limba, a elogiat viaţa la ţară :

— Ce să mai vorbim ? Poftim de creşteţi la oraş, în fundul curţilor din spatele caselor,

un curcan de mărimea asta. Ce pasăre trupeșă ! Dumnezeu s-o binecuvînteze.

Dona Glória a plescăit din limbă și și-a întors privirea, ațințită pînă atunci asupra mijlocului mesei, unde, ghemuit pe tavă, un curcan primea acele elogii exagerate. Părintele Silvestre a urmărit mișcarea donei Glória și a dat cu ochii de straturile de flori din grădină și de aleile din livadă.

— Într-adevăr, trebuie să fie o desfătare să trăiești în raiul ăsta. Ce frumusețe !

— Pentru cine vine de aiurea, am adăugat eu. Aici oamenii se obișnuiesc. La urma urmei, nu cultiv toate acestea în scop decorativ, ci ca să le vînd.

— Și florile ? a întrebat Azevedo Gondim.

— Și. Florile, zarzavaturile, fructele...

— Asta e ! a exclamat părintele Silvestre, legănîndu-și capul mic și cărunt și încruntîndu-și fruntea îngustă. Asta înseamnă să ai minte. Dacă toți brazilienii ar gîndi așa, n-am vedea în jurul nostru atîta mizerie.

— Ai dat în politică, părinte Silvestre ? a spus João Nogueira, zîmbind.

Părintele Silvestre și-a holbat ochii mici și tulburi :

— De ce nu ? Trebuie să recunoaștem că ne aflăm la marginea unei prăpăstii.

Părintele Silvestre e descumpănit. Are o parohie de muncitori, dar e cu capul în nori. Liberal în ultimul grad.

Padilha a turnat gaz pe foc :

— Așa e.

— Pe marginea unei prăpăstii, a repetat părintele Silvestre.

— Ce prăpastie ? a întrebat Azevedo Gondim.

Sfinția-sa a studiat un răspuns energic :

— Cea care se vede. Prăbușirea regimului. Pungășii, mișelii.

— Cine sînt mișeii ? s-a interesat João Nogueira.

Părintele Silvestre și-a scos în afară buza de jos și s-a liniștit. Părerile lui sînt părerile ziarelor. Întrucît, însă, aceste păreri variază, părintele Silvestre, în imposibilitatea de a admite lucruri contradictorii, citește numai foile opoziției. Crede în ele. Dar are uneori îndoieli. Potrivit lor, poate jura că oamenii guvernului sînt niște haimanale și cunoaște chiar el cîțiva de acest soi. Ceea ce face mult rău convingerilor pe care i le vîră în cap litera tipărită. Fiind nevoit să-și pună de acord observațiile proprii cu afirmațiile altora, găsește că politicienii, luați individual, sînt ființe ca toate celelalte, dar în ansamblu sînt niște răufăcători.

— Vă rog ! Nu-mi incumbă mie să denunț pe cineva. Dar faptele sînt fapte. Vedeți și dumneavoastră.

— Ar fi bine să precizezi, a stăruit João Nogueira.

— La ce ? Facțiunea dominantă e în descompunere. Țara naufragiază, doctore. Așa cum îți spun : țara naufragiază.

I-am întins o carafă și m-am informat :

— Ce ți s-a întîmplat, părinte, că ai ajuns să ai asemenea idei ? Ceva necazuri ? După

mintea mea slabă, omul nu vorbeşte aşa decît atunci cînd încasările nu acoperă cheltuielile. Bănuiesc însă că afacerile îţi merg bine.

— Nu e vorba de mine. Finanţele Statului merg prost. Finanţele şi restul. Dar să nu vă faceţi iluzii. Va fi revoluţie!

— Numai asta mai lipsea. S-ar dărîma toată şandramaua.

— De ce? a întrebat Madalena.

— Şi tu eşti revoluţionară? m-am răstit eu.

— Întreb numai de ce.

— Ei, de ce! Pentru că s-ar duce dracului creditul, moneda ar scădea, iar mărfurilor străine le-ar suna ceasul morţii. Fără să mai vorbim de harababura politică.

— Ar fi minunat, a întrerupt Madalena. După aceea s-ar îndrepta toate.

— Cu siguranţă, a fost de acord Luís Padilha.

— Dumneata ştii ce vorbeşti?

— Ceea ce e de mirare e că părintele Silvestre doreşte revoluţia, a spus Nogueira. Ce avantaj i-ar aduce?

— Nici unul, a răspuns vicarul. Mie nu mi-ar aduce nici un avantaj. Dar colectivitatea ar cîştiga mult.

— Culcă-te dumneata pe urechea aia, a strigat Azevedo Gondim. Grangurii să facă un rug şi să se arunce singuri pe el.

— Literatură! a mormăit Padilha.

— Nu e literatură, a strigat Azevedo Gondim. Dacă se sparge buba, urmează ceva bun. Nu, Nogueira?

— Fascismul.

— Aţi vrea voi. Dar o să vină comunismul.

Dona Glória şi-a făcut semnul crucii, iar domnu Ribeiro şi-a spus părerea:

— Ferească Dumnezeu!

— Ţi-e frică, dom' le Ribeiro? a întrebat Madalena, zîmbind.

— Am văzut multe prefaceri, prea stimată doamnă, şi toate au ieşit rău.

— Nu ne trebuie, a hotărît părintele Silvestre. Doctrinele astea exotice nu se potrivesc la noi.

Domnu Ribeiro şi-a trecut degetele pe chelia lucioasă:

— Pe vremea lui dom Pedro[1] circulau bani puţini. Cine avea un *conto de réis* era om bogat. Dar în ţară era belşug; bostanii putrezeau în grădină. Ricinul, seminţele de bumbac[2] nu aveau nici o valoare. După proclamarea republicii[3], au început să ne coste cît ochii din cap. De aceea spun că aceste prefaceri nu sînt bune decît ca să încurce lucrurile. Drumul de fier...

— O naţiune fără Dumnezeu! a strigat părintele Silvestre donei Glória. I-au împuşcat pe preoţi; n-a scăpat unul. Iar soldaţii, beţi, au fărîmat icoanele şi au jucat tontoroiul pe altare.

Dona Glória a gemut, cu mîinile pe piept.

— Îngrozitor! Cum se poate? Pe altare?

[1] Pedro al II-lea (1825—1891), al doilea împărat al Braziliei (1831—1889).

[2] Mai de mult, după extragerea fibrelor textile, seminţele de bumbac se aruncau; acum, după ce se scoate din ele un ulei comestibil, se folosesc ca hrană pentru vite.

[3] În anul 1889, cînd a fost detronat Pedro al II-lea.

— N-au fărîmat nimic ! a intervenit Padilha. Asta e propagandă contrarevoluţionară.

— Iar dumneata pui umărul, părinte Silvestre, a exclamat Gondim.

Vicarul s-a dezvinovăţit :

— Eu nu. Eu stau cuminte, la locul meu. Dar de spus că guvernul nu e bun, da, spun. Că ne trebuie urgent o reformă, da, ne trebuie. Cît despre revoluţie, basme, nu ţine. Staţi liniştiţi ; la noi nu se prinde. Poporul are credinţă, poporul e catolic.

João Nogueira n-a fost de acord :

— Tocmai că nu e. Nimeni nu cunoaşte doctrina catolică. Dacă un protestant cîntă imnuri şi propovăduieşte evanghelia, catolicii lasă procesiunea şi se duc să-l asculte. Alţii se ţin de spiritism. Iar gloata crede în vrăji şi se închină pînă şi la copaci. Mulţi vin la catolicism ca la un hotel, aleg un fel de mîncare, cu toată pompa, şi-şi pun tacîmurile cruciş. Cei mai înaintaţi sînt dispepticii. Dumneata te înşeli, părinte Silvestre ; oamenii ăştia ascultă liturghia, dar nu sînt catolici şi se lasă tîrîţi şi într-o direcţie şi în cealaltă.

Părintele Silvestre a rămas perplex :

— Atunci . . .

Dar João Nogueira terminase. Şi vorbea cu mine, pe şoptite, criticîndu-l pe doctorul Magalhães.

Madalena vorbea cu domnu Ribeiro :

— Ce-ai pierde dumneata ?

— Nu ştiu, prea stimată doamnă. Poate că aş pierde ceva. Eu nu am parte decît de nenorociri. Am aici, în sfîrşit, o bucată de pîine. Dar

dacă ar veni nenorocirea aceea, nu mi-ar mai da-o nici pe asta.

Madalena a încercat să-l convingă, dar n-am desluşit ce-i spunea. Deodată m-am simţit cuprins de un soi de neîncredere. Mai avusesem un simţămînt la fel de neplăcut. Cînd ?

João Nogueira îl făcea praf pe doctorul Magalhães. Dona Glória, plină de mîncare şi încinsă de căldură, picotea ; devenise indiferentă faţă de primejdia anunţată. Domnu Ribeiro, îndărătnic, nu vroia inovaţii. Iar Azevedo Gondim, roşu la faţă, îi afirma părintelui Silvestre :

— Nu există. Nogueira are dreptate, nu există. Cunosc oameni care apără religia în ziare, dar n-au văzut în viaţa lor Biblia.

Cînd ? Într-o clipă, mi s-au limpezit toate ; îl avusesem în aceeaşi zi, la birou, în timp ce Madalena îmi dădea scrisorile la iscălit.

Da ! Era înţeleasă cu Padilha şi încerca să-i abată pe slujbaşii serioşi de pe drumul cel bun. Da ! Eu construiam şi ea dărîma.

Ne-am sculat şi ne-am dus să bem cafeaua în salon.

— Asta ar însemna corupţie, descompunerea familiei, a stăruit părintele Silvestre.

N-a răspuns nimeni.

Nu mă pricep la lucrurile astea, fireşte, dar am dorit să ştiu ce crede Madalena despre ele.

Vicarul vocifera.

Care o fi părerea Madalenei ?

— Aici părintele Silvestre are dreptate, a fost de acord Gondim. Religia îi ţine pe oameni în frîu.

— Mofturi ! a spus Nogueira. Cine e cal să aibă nevoie de frîu ?

Care o fi religia Madalenei ? Poate că nici una. Nu-mi vorbise niciodată despre asta.

— O monstruozitate.

Şi am repetat pe şoptite, rar şi fără convingere :

— O monstruozitate !

Materialistă. Mi-am adus aminte că-l auzisem pe Costa Brito că vorbea despre materialismul istoric. Ce-i aia : materialismul istoric ?

Adevărul e că nu mă prea sinchisesc de lumea cealaltă. Admit că există Dumnezeu, plătitorul ceresc al muncitorilor mei, prost remuneraţi aici pe pămînt, şi admit că există diavol, viitorul călău al hoţului care mi-a furat o vacă de rasă. Am deci şi eu un pic de religie, deşi socot că, în parte, un bărbat se poate lipsi de ea. Dar o femeie fără religie e ceva îngrozitor.

Frumoasă căsnicie ! Prietenie la toartă cu Padilha, nătărăul acela. „Conversaţii plăcute şi variate". Despre ce-or fi discutînd ei în cursul acelor conversaţii ? Despre reforme sociale, sau despre ceva şi mai rău. Cine ştie ? O femeie fără religie e în stare de orice.

— Fără îndoială, am răspuns unei litanii pe care părintele Silvestre mă silea s-o înghit.

Domnu Ribeiro şi Azevedo Gondim se plictiseau de mama focului. Dona Glória moţăia. Padilha fuma într-un colţ.

— Tot ce se poate.

Cred că am spus o gogomănie, pentru că părintele Silvestre n-a fost de acord şi mi-a tras o demonstraţie cu neputinţă de înţeles.

M-am uitat după Madalena şi am zărit-o : îi zîmbea lui Nogueira, lîngă o fereastră deschisă.

Am încredere în mine însumi. Dar am exagerat gîndindu-mă la ochii frumoşi ai lui Nogueira, la hainele lui bine croite, la vocea lui insinuantă. M-am gîndit la cele optzeci şi nouă de kilograme ale mele, la faţa mea roşie, cu sprîncene stufoase. Nemulţumit, mi-am încrucişat mîinile enorme, păroase, bătătorite de mulţi ani de muncă. Am amestecat totul cu materialismul şi cu teoriile Madalenei — şi a început să mă roadă gelozia.

25

A început să mă roadă gelozia. Prima mea dorinţă a fost să-l iau pe Padilha de urechi şi să-l dau afară, cu cîteva picioare în spate. Dar l-am ţinut, ca să mă răzbun. L-am gonit din casă ; mai bine zis : i-am dat domiciliu forţat la şcoală. Acolo stătea, acolo dormea, acolo îşi primea alimentele : hrană rece, pe o tavă.

Patru luni de zile nu i-am plătit salariul. Şi cînd l-am văzut prăpădit, slăbit, cu gulerul murdar şi cu părul netuns, l-am luat peste picior :

— Ai răbdare. Ai să-ţi scoţi pîrleala în curînd. Eşti un apostol. Scrie-ţi mai departe istorioarele despre proletariat.

Nenorocitul se apăra. Văzînd însă că umilirile se ţin lanţ, s-a mulţumit în cele din urmă să înghită în sec. Într-o zi a plîns şi m-a rugat, printre sughiţuri, să-i fac rost de o slujbă la fiscul statal.

— Cu neputinţă, Padilha. Cînd o fi să fie, să nu te mai gîndeşti la mine, să fii bun tovarăş.

La conac, pe care îl păzeau Rechin şi Casimiro Lopes, viaţa era tristă şi plicticoasă. Dona Glória îşi petrecea după-amiezile sub portocali, înotînd în broşuri şi broşurele. Madalena broda, iar pe faţă îi pluteau nişte umbre.

Uneori umbrele se risipeau. Iar după lucru, atmosfera era prielnică pentru conversaţii lîncede, moţăieli şi abrutizare.

Sufla un vînticel. Simţeam nişte fiori plăcuţi şi dorinţa de a mă întinde. Priveam dealul, pe care îl ocoleşte panglica roşie a şoselei, priveam pădurea, plantaţia de bumbac, apa strînsă în iaz.

Madalena lăsa din mînă broderia şi-şi aţintea privirea asupra priveliştii. Făcea ochii mari. Ochi frumoşi.

Fără să ne mişcăm, simţeam că ne apropiem unul de altul, cu băgare de seamă, fiecăruia din noi fiindu-i frică să nu-l mîhnească pe celălalt. Zîmbete silite şi gesturi vagi.

Eu povesteam întîmplări din *sertão*. Madalena povestea întîmplări de la şcoala normală. Apoi urma răceala. De neînlăturat. Şcoala normală ! După părerea lui Silveira, normalistele sînt nişte poame bune ; şi Silveira cunoaşte pe degete învăţămîntul public, ba întocmeşte chiar şi regulamente. Fetele învaţă multe în şcoala normală.

Nu-mi plac femeile cu carte. Se pretind intelectuale şi sînt îngrozitoare. Am văzut femei care recită versuri la teatru, ţin conferinţe şi duc de nas un soţ sau alt bărbat. Pe scenă vorbesc frumos, dar în intimitate, cu perdelele lăsate, spun :

— Dă-mi o mînă de ajutor, iubitule.

Mie nu mi-au spus niciodată, dar i-au spus lui Nogueira. Îmi închipui. Le vezi prin oraşele din interior : zîmbesc, vînd broşuri, ţin discursuri etc. Pesemne că au molipsit şi capitalele. Sînt îngrozitoare.

Madalena, la drept vorbind, nu era o intelectuală. Dar nu se sinchisea de religie şi citea telegramele străine.

Eu mă retrăgeam şi mă îmbufnam.

Ia te uită, ce galeş îl mai priveşte pe Nogueira, lîngă fereastră, şi cum îi mai zîmbeşte ! Îi zîmbeşte întocmai ca celelalte, cele care ţin conferinţe. Primejdie. Cine se învîrteşte în jurul lui João Nogueira se frige. Bun avocat, afaceri frumoase, nimic de zis ; dar în ce priveşte femeile, e ca o pînză de păianjen : nu-i scapă una. Conversaţia asta o fi prima ? Înainte de-a face gogomănia asta, ei se înţelegeau foarte bine. Poate că se şi iubesc. Cînd am întîlnit-o pe Madalena la doctorul Magalhães, João Nogueira era acolo. Încuiat om, doctorul Magalhães, foarte încuiat. Cînd stai să-l asculţi, e mai

rău decît să auzi cum se taie lemne. „Sînt judecător, mă înțelegeți ? Judecător. Mă scol de dimineață . . ." Nogueira, cu ochii nemișcați, îi înghițea spusele. Chipurile, îl interesau. Începuse să vorbească de politică. Madalena ridicase capul, curioasă. Și acum, după doi ani de la nuntă, lîngă o fereastră deschisă, se topea toată după el.

M-am sculat în picioare și am insultat-o în gînd :

— Tîrfă !

Pînă și cu Padilha ! Cum dracu a avut curajul să se apropie de un om de nimic ca Padilha ? Problemele sociale.

— Îi dă zor cu problemele sociale. Ce neobrăzare !

Apoi colaborarea la ziarul lui Gondim. Continua să colaboreze. Puțin, dar continua. Gondim și cu ea fuseseră o inimă și un gînd. Vă aduceți aminte de ziua în care m-a felicitat, prostește ? Familiaritate. Și discutau despre picioarele și sînii ei !

Cum să mă încred într-o asemenea femeie ? O femeie intelectuală.

Mutra mea trebuie să fi fost groaznică, pentru că Madalena a pălit și a început să tremure.

Dacă aș ști . . . Dacă aș ști ce ? Există vreun soț care să știe ceva ?

Se prea poate ca și numeroșii *caboclos* de la cîmp să glumească pe socoteala mea. Chiar și Marciano și Rosa vor fi discutînd cazul, în pat, noaptea.

O fi știind Marciano ceva despre legăturile mele cu Rosa ? Nu știa. Rosa avusese întotdeauna grijă să-l trimită la oraș, după cumpărături, tocmai la timp. Și poate că nici nu vroia să știe. Sau poate că nu era înzestrat cu prea multă pătrundere.

— În sfîrșit : sigur, sigur de tot, nu e nimeni.

Ce-o fi spunînd domnu Ribeiro ? Ce-o fi spunînd dona Glória ?

M-am depărtat, încet, și m-am dus să văd copilul, care umbla de-a bușilea prin camere, părăsit de toți. M-am lăsat pe vine și l-am cercetat. Era slab. Avea părul blond, ca maică-sa. Ochi verzui. Ai mei sînt negri. Și cîrn. Cam toți copiii mici sînt cîrni.

Mi-am întrerupt cercetarea, nehotărît : nu semăna cu mine ; dar nici cu alt bărbat.

Iar piciul continua să se tîrască, să cadă, să plîngă, și era urît foc. Picioarele și mînuțele le avea subțiri, că ți se făcea milă. Țipa zi și noapte, țipa ca scos din minți, iar dădaca era aproape înnebunită de nesomn. Uneori se învinețea de mult ce zbiera. Cînd părintele Silvestre i-a băgat capul în cristelniță, mi-a fost frică să nu moară. Cînd au început să-i iasă dinții, s-a umplut de bube și i-am lipit pe fiecare cîte un plasture : parcă era o vită bolnavă. Nimeni nu se sinchisea de soarta lui. Dona Glória citea. Madalena umbla de colo pînă colo, cu pleoapele roșii, și ofta. Eu îmi ziceam în gînd :

— Dacă nu-și iubește copilul !

Și copilul plîngea, plîngea într-una. Casimiro Lopes era singura ființă care ținea la el. Îl ducea în cerdac și acolo se apuca să-i spună verzi și uscate, să-i povestească basme cu leo-

parzi, cîntîndu-i, ca să-l liniştească, cîntece din *sertão*. Piciul i se căţăra pe picioare, îl trăgea de barbă, iar el cînta :

M-am născut în luna-a şaptea,
Mama nu m-a alăptat ;
Am crescut cu lapte proaspăt
De la zeci de vaci din sat.

Inimă bună, Casimiro Lopes. N-am văzut în viaţa mea om mai simplu. Sînt convins că nu ţine minte răul pe care-l face. Toată lumea îl socoteşte fiară. Exagerare. Ferocitatea nu apare la el decît arareori. Nu înţelege nimic, nu ştie să se exprime şi e încrezător ca un sălbatic.

26

Mă simţeam din ce în ce mai prost. Aveam impresia că sînt bolnav, foarte bolnav. Greaţă, o stare de agitaţie neîntreruptă, şi mînie. Madalena, Padilha, dona Glória : ce gaşcă ! Îmi venea s-o iau pe Madalena de ceafă şi s-o bat măr. S-o bat şi pe dona Glória, care îşi irosise atîţia ani din viaţă, muncind, ca un cal de ham, ca să-şi crească nepoata.

Faptele cele mai mărunte luau în ochii mei proporţii nemăsurate. Un gest, un cuvînt spus la întîmplare, îmi trezeau numaidecît bănuieli.

O femeie de la şcoala normală ! Silveira mă prevenise, pe ocolite. Acum n-aveam decît să suport urmările, să rabd, dacă făcusem o prostie.

Să rabd ! Acuma să rabd ! Pînă cînd să rabd o asemenea năpastă ? Îmi lipsea o dovadă : să intru în cameră pe neaşteptate şi s-o găsesc în pat cu altul.

Mă chinuia ideea s-o prind asupra faptului. Am început să-i umblu prin geamantane, prin cărţi, să-i deschid corespondenţa. Madalena a plîns, a ţipat, a avut un atac de nervi. Apoi au urmat alte atacuri de nervi, alte plînsete, alte ţipete, şi o ploaie de cuvinte urîte ; viaţa mea devenise iad.

Într-o zi, fiind în trecere pe la moşie, doctorul Magalhães a luat masa cu mine. L-am iscodit trăgînd cu coada ochiului şi cu urechea, şi am băgat de seamă că amabilităţile lui faţă de Madalena erau exagerate. Ce-i drept, n-am descoperit nimic rău în cuvintele pe care le rostiseră ; intenţia se ascundea în felul de a vorbi, în priviri, în zîmbete. Mi s-a părut chiar că au fost şi cîteva şuşoteli şi gesturi suspecte.

În noaptea aceea n-am izbutit să adorm. Am petrecut ore întregi şezînd în capul oaselor ; o uram pe Madalena, care se ghemuise într-un colţ al patului, cu picioarele strîns lipite de burtă.

Cu doctorul Magalhães, un om în vîrstă ! M-am gîndit că şi eu eram om în vîrstă şi mi-am frecat barba, trist. În parte, vina era a mea ; nu mă îngrijeam. Ocupat pînă peste cap cu treburile moşiei, nu mă bărbieream cîte trei-

10 — c. 1241

patru zile. Şi cînd mă întorceam de la treabă, eram plin de noroi pînă peste urechi : arătam ca un porc. Mă băgam în apă caldă, dar oricît mă frecam, nu mă puteam curăţi ca lumea.

Ce mîini enorme aveam ! Cu palme mari, crăpate, pline de bătături, tari ca o copită de cal. Iar degetele erau şi ele enorme, scurte şi groase. Să dezmierzi o femeie cu astfel de mîini !

Cele ale doctorului Magalhães, om al scrisului, erau moi ca pielea de căprioară, iar unghiile, îngrijite, cu siguranţă că nu zgîriau. Dacă umbla numai cu acte !

Madalena sforăia. Atît de plăpîndă, atît de gingaşă ! În ultima vreme începuse să slăbească.

M-am dat jos din pat şi m-am apropiat de lumină. Aveam mîini enorme, într-adevăr. M-am dus la oglindă. Era el urît, doctorul Magalhães, dar eu, cu viaţa aceea chinuită, zbierînd toată ziua către îndărătnicii aceia de *caboclos*, în plin soare, eram înspăimîntător. Bronzat. Şi ce sprîncene ! Părul îl aveam sur, dar barba începuse să-mi albească. Şi nu mă bărbieream ! Ce delăsare !

A doua zi am găsit-o pe Madalena la masa de scris. Scria. M-am apropiat în vîrful picioarelor şi am citit adresa lui Azevedo Gondim.

— Eşti bună să-mi arăţi ?

Madalena a luat în mînă o filă care nu fusese încă îndoită.

— N-ai ce vedea. Mă priveşte numai pe mine.

— Tot ce se poate. Dar e mai bine să mi-o arăţi. Eşti bună ?

— Nu ţi-am spus că nu mă priveşte decît pe mine ? Ce te bagi ?

— Arată-mi scrisoarea, am stăruit eu, apucînd-o de umeri.

Madalena s-a apărat, ba ridicînd hîrtia cu braţele întinse, ba ascunzînd-o la spate :

— Du-te dracului, vezi-ţi de treburile tale.

Împotrivirea ei m-a înfuriat :

— Lasă-mă să văd scrisoarea, prefăcuto.

Madalena s-a desprins din strînsoarea mea şi a început să alerge prin cameră, ţipînd :

— Ticălosule !

Dona Glória a apărut la uşă, speriată :

— Pentru numele lui Dumnezeu ! Se aude de afară.

Mi-am pierdut capul :

— Du-te-n mă-ta de-aici. Eşti surdă ? Ce faci mutra asta de sfîntă ? N-ai auzit ? Du-te-n mă-ta. Şi dacă nu-ţi place : valea. Nu eşti mai brează ca nepoată-ta. Mama voastră la amîndouă.

Dona Glória a fugit cu batista la ochi.

— Nemernicule ! a urlat Madalena.

Eu atît ştiam :

— Arată-mi scrisoarea, tîrfă.

Madalena a rupt hîrtia în bucăţele şi le-a aruncat pe fereastră :

— Nemernicule !

Şi a ieşit valvîrtej. A mai ţipat de pe coridor :

— Ucigaşule !

Fierbînd, am mormăit :

— Căţea !

Şi am rămas cu ochii aţintiţi spre bucăţelele de hîrtie pe care vîntul dimineţii le zburătăcea în grădină, printre frunzele trandafirilor. Departe, în salon sau în bucătărie, Madalena tot mai striga :

— Ucigaşule !

Celelalte cuvinte urîte pe care mi le-a spus nu aveau nici un înţeles. Dar ăsta avea un înţeles. Şi mă durea. Femeile, fiinţe sensibile, n-ar trebui să se bage în afacerile bărbaţilor.

Înaintea ei, singura fiinţă care-mi zvîrlise în obraz cuvîntul „ucigaş" fusese Costa Brito, cînd cu rubrica liberă a *Gazetei*. Şi tocmai cînd isprăvisem răfuiala cu el, mă vîrîsem în jugul Madalenei. Nenorocit jug ! Nu era mai bine dacă-mi frîngeam un picior ? E de preferat o legătură nelegitimă bună, decît anumite căsnicii.

Ucigaş ! Cum de găsise ea o insultă atît de neaşteptată ? Întîmplător ? Sau citise ziarul lui Brito ? Presupunerea cea mai probabilă era că Padilha îi adusese la cunoştinţă anumite zvonuri care umblau pe aici. Da, da ! Padilha, un individ în stare să facă rău. Are haz ! Padilha ! Mi-am adus aminte de cazul lui Jaqueira, dar mi-a dispărut din cap numaidecît şi am început să spun în gînd :

— Ucigaş ! Ucigaş !

M-am înfuriat că-mi pierd vremea cu prostii.

— Madalena, dona Glória, Padilha : îi bag în mă-sa pe toţi. Stau aici de aiureli, în timp ce la cîmp oamenii îşi fac de cap.

M-am trîntit pe pat. O noapte albă ! Apoi m-am cutremurat şi mi-am privit mîinile. Aveam mîini enorme, într-adevăr.

Jaqueira... A, da ! asta se întîmplase cu ani în urmă.

Deodată mi-am spus că Madalena e nerecunoscătoare faţă de bietul Casimiro Lopes. La urma urmei...

Ucigaş ! Ce ştia ea din viaţa mea ? Nu-i făcusem niciodată confidenţe. Fiecare cu tainele lui. Ar fi nostim ca oamenii să-şi spună toate, unii altora. Fiecare cu pietrele lui pe inimă. Madalena, care venea de la şcoala normală, trebuie să fi avut multe. Puteam eu să-i cunosc trecutul ? Dar prezentul era rău, se vedea că era rău.

Şi, pe deasupra, era şi nerecunoscătoare. Casimiro Lopes îi ducea copilul în cerdac şi îl liniştea, cîntîndu-i, fredonîndu-i. M-am încurcat. Ea nu-i spusese ucigaş lui Casimiro Lopes, ci mie. În clipa aceea, însă, nu văzusem în ideile mele nici o lipsă de legătură. Şi nu m-ar mira dacă s-ar spune că eu şi Casimiro Lopes sîntem una şi aceeaşi persoană.

Padilha ! Nemernicul poate să nenorocească un om. Cine să bănuiască măcar că Jaqueira...

Iarăşi Jaqueira. Iată, pe scurt, povestea lui Jaqueira. Jaqueira era un amărît ; negrii îl băteau. Jaqueira încasa bătaia şi bombănea :

— Într-o bună zi fac moarte de om.

Toată lumea se culca cu nevasta lui Jaqueira. N-aveai decît să împingi uşa. Dacă femeia nu deschidea numaidecît, venea Jaqueira să deschidă, căscînd şi ameninţînd :

— Într-o bună zi fac moarte de om.

A făcut. S-a ascuns după un copac și și-a descărcat carabina drept în inima unuia. La jurați, l-au condamnat, cu șase voturi, pentru omor. A ieșit din pușcărie și a devenit cetățean onorabil. De atunci nu s-a mai legat nimeni de Jaqueira.

27

După ce m-am liniștit, mi s-a părut că făcusem scandal degeaba. Doctorul Magalhães era, de felul lui, amabil cu orice cucoană și nu-l bănuia nimeni. Iar hîrtia adresată lui Gondim trebuie să fi fost literatură pentru tipar. Nimic altceva. Lucruri atît de neînsemnate — și uite ce urmare: o gîlceavă prostească, și cuvinte grele, pe care le-o fi auzit Maria das Dores, pe care le-o fi auzit domnu Ribeiro. Mai mare rușinea!

Madalena era cinstită, firește. Nu-mi arătase hîrtia ca să nu cedeze; din ambiție, mai mult ca sigur. Ce gelozie neroadă!

Purtare mai corectă ca a ei nu vezi decît la mănăstire. E prevăzătoare; nu umblă cu vicleșuguri. Și e grozav de miloasă, pînă și cu vietățile mărunte din pădure. Despre gîndurile ei nu puteam să știu nimic, pentru că în gîndurile altuia nimeni nu poate pătrunde; dar în ce privește cuvintele, n-aveam de ce să mă leg. Ar fi putut să-mi spună cuvinte și mai grele. Mai grele decît „ucigaș“? Cam tare. Dar nu eram supărat pe ea; eram supărat pe neobrăzatul de Padilha.

După cearta violentă din dimineața aceea, mă simțeam plin de optimism, iar brutalitatea mea firească se îndrepta acum spre învățător.

Ce nerușinat! Trebuia să-l concediez. După-amiază m-am dus la el ca să-i spun.

Padilha mi-a oferit scaunul, s-a așezat pe un taburet și, serios, cu atitudinea unei curci plouate, mi-a spus:

— La ordinele dumitale, domnule Paulo Honório.

— O veste proastă: nu mai am nevoie de serviciile dumitale.

— De ce? m-a întrebat Padilha, uluit. Ce-am făcut?

— Asta-i bună! Mă întrebi pe mine? Știi dumneata ce-ai făcut.

— N-am făcut nimic. Ce era să fac, sechestrat cum sînt? Am mai puțină libertate decît un pușcăriaș. Nu ies de-aici. Dacă mă depărtez douăzeci de pași, Casimiro e după mine. Ce-am făcut? Spune-mi măcar o singură greșeală.

— Nu dau explicații.

Padilha a lăsat capul în jos:

— Sigur. Veșnic pe poziție, și la urmă uite cu ce mă aleg! Începe un an, se termină un

an, iar fraierul de salariat își vede frumușel de treabă, încercînd să fie pe placul stăpînului. Cînd trage nădejde să primească un spor de salariu, primește un picior în spate.

S-a sculat de pe scaun :

— Dă-mi cel puțin cîteva zile ca să-mi strîng boarfele și să-mi găsesc un rost. Nu pot să plec așa, cu mîinile în buzunare.

M-am sculat și eu :

— Ai o lună ca să te retragi.

— Mulțumesc din suflet, a bîlbîit Padilha. Mai trebuie să și mulțumesc. Frumos, n-am ce zice. Dacă n-aș fi servit de vistavoi soției dumitale, nu mi s-ar fi întîmplat nimic.

A izbucnit, plin de indignare :

— Vistavoi ! „Domnu Padilha, du-te de-mi caută o carte." Mă duceam. „Domnu Padilha, adu-mi hîrtie." Aduceam. „Domnu Padilha, copiază pagina asta." O copiam. „Domnu Padilha, culege niște portocale." Culegeam pînă și portocale. Vistavoi ! Femeia asta a fost pricina nenorocirii mele.

— Măsoară-ți cuvintele, i-am poruncit.

— Dar ce-am spus ? Că am fost vistavoi. Am fost. De aceea mă dai dumneata afară.

— De fel ! Pricina este că băgai fitiluri, amice. Umblai cu intrigi, amice. Unelteai, amice.

Luís Padilha a rămas cîteva clipe mut. Apoi, dintr-o suflare :

— Care sînt fitilurile, intrigile, uneltirile ? Dă-mi măcar un exemplu. Ce sînt eu de vină

că soția dumitale are idei înaintate ? Dacă e vorba de asta...

— Nu, nu e vorba de asta.

— Atunci nu știu ce poate fi.

— Ascultă, Padilha. Merg pe cincizeci de ani și am umblat prin lume. N-ai să mă îmbrobodești dumneata pe mine. Văd multe și închid ochii, măi omule. Dacă spun că băgai fitiluri înseamnă că băgai fitiluri.

Padilha s-a agățat de un pai :

— Spune-le. Conștiința mea nu mă învinovățește. Spune-le. Omul, cînd știe, vorbește.

— Nu mai face pe prostu cu mine, i-am replicat. Nu i-ai îndrugat scorneli Madalenei ? N-ai vorbit de mine ? Ai vorbit sau n-ai vorbit ?

— N-am vorbit, dom'le Paulo. Dacă-ți spun că nu știu nimic !

— Nu mai umbla cu fofîrlica, flăcăule. Am auzit.

Padilha s-a enervat :

— Bine. Dacă ai auzit dumneata, nu mai discutăm. Firește, ai auzit ceea ce n-am spus.

— Am auzit ceea ce ai spus. Nu te teme. Am auzul foarte bun.

— Dacă ai auzit, a lăsat-o mai ieftin Padilha, vei fi auzit povestea cu moartea lui Mendonça. Dona Madalena o știa...

— Ce știa ?

— Ceea ce șoptește lumea. Calomnii. I-am explicat totul și ți-am luat apărarea : „Dona

Madalena, asta e o poveste veche; n-are rost s-o zgîndărim acum, că tot nu mai înviază nimeni. Bătrînul Mendonça era un buboi cu puroi; fura pămîntul vecinilor. Cît despre zvonurile care umblă pe-aici, să nu le credeți: sînt bîrfeli. Domnu Paulo are inimă bună; nu e în stare să omoare nici o muscă."

Mi-am adus aminte de cearta din dimineața aceea. Tocmai ceea ce bănuisem: vorbele de clacă ale acestui om de nimic.

— Ascultă, Padilha, de ce-ai spus că Madalena e pricina nenorocirii dumitale?

— Poți dumneata să tăgăduiești? Dacă n-ar fi fost dînsa, eu nu mi-aș fi pierdut slujba. Dînsa e de vină. Și, vezi dumneata, mie nici nu-mi plăcea povestea. I-am spus de multe ori părerea mea, fără ocolișuri: „Dona Madalena, domnu Paulo nu înghite socialismul. Ar fi mai bine să te lași de inovații. Asemenea discuții nu ajută la nimic." Asta e. Papagalul ciugulește porumb, iar vrabia moare de foame. Vrabia sînt eu.

Am lăsat-o mai moale:

— Despre ce naiba obișnuiați să discutați?

Gelozia mea ajunsese să fie cunoscută de toată lumea. Padilha a zîmbit și mi-a răspuns, ca un prefăcut ce era:

— Despre literatură, politică, artă, religie... Dona Madalena e o doamnă inteligentă. Și cu carte; e ca o bibliotecă. La urma urmei,

vînd castraveți grădinarului. Dumneata îți cunoști nevasta mai bine ca mine.

28

„Dumneata îți cunoști nevasta mai bine ca mine." Ce frază!

Padilha știa ceva. Oare? Sau vorbise la întîmplare?

Bănuieli. Nu doream decît să am o siguranță și să isprăvesc cît mai repede cu asta. Ori da, ori ba.

„Dumneata îți cunoști nevasta mai bine ca mine." Ba n-o cunoșteam de loc! Tocmai asta îmi tăia tot cheful. Să trăiești cu o persoană în aceeași casă, să mănînci la aceeași masă, să dormi în același pat, și să bagi de seamă după ani de zile că e o străină! Doamne Dumnezeule! Păi eu nu mă cunosc nici pe mine, am uitat multe din propriile mele fapte și nu mai știu nici ce simțeam în timpul acelor luni, lungi și chinuite!

Ați văzut cum ne pierdem vremea cu suferințe inutile? Nu era mai bine să fim ca boii? Boi cu minte în cap. O fi existînd nerozie mai mare decît ca o ființă să se chinuiască într-adins? O fi? N-o fi? La ce bun? Să cauți necazurile cu lumînarea! O fi? N-o fi?

Dacă aş avea o dovadă că Madalena e nevinovată, i-aş oferi o viaţă cum nici nu-şi închipuie. I-aş cumpăra rochii fără număr, pălării scumpe, ciorapi de mătase cu duzinile. Aş fi atent, foarte atent, şi i-aş aduce pe cei mai buni medici din capitală ca să-i curarisească paloarea şi slăbiciunea. Aş lăsa-o să dăruiască îmbrăcăminte nevestelor muncitorilor.

Dar dacă aş şti că mă trădează? Ah! Dacă aş şti că mă trădează, aş ucide-o, cu mîinile mele aş strînge-o de gît.

Dar numaidecît îmi făcea silă acest gînd crud. La ce bun? O crimă inutilă! Mai bine s-o părăsesc, s-o las să sufere. Şi după ce-ar fi colindat prin spitale, după ce-ar fi hoinărit pe străzi, flămîndă, în zdrenţe, cu pielea pe oase, cu trupul plin de cusături de operaţii şi semne de răni, să-i dau ceva de pomană.

O fi? N-o fi?

Fleacuri. În toiul grijilor, vine moartea, diavolul îi ia pe oameni, prietenii fac o mutră tristă la înmormîntare şi apoi uită pînă şi bucuriile avute împreună.

Ce-mi păsa mie de părerile lui Padilha, ale domnului Ribeiro, ale donei Glória, ale lui Marciano? Casimiro Lopes nu avea nici o părere. Ce n-aş da să fiu ca el!

— E de rău, Casimiro, îi spuneam din privire.

Casimiro Lopes era de acord; dădea din umeri.

29

Cînd îndoielile au ajuns de nesuferit, am simţit nevoia să le spun sus şi tare. Madalena avea o taină, nu încăpea nici o îndoială.

— Nu încape nici o îndoială, nu încape nici o îndoială, înţelegeţi? Nu încape nici o îndoială.

Repetarea continuă îmi dădea un fel de siguranţă.

Îmi frecam mîinile. Nu încăpea nici o îndoială.

Se vedea cît de colo că dona Glória era o codoaşă. Paşi uşori, ochii lăsaţi în jos, vocea slabă — întocmai cum scrie la carte că trebuie să fie o codoaşă. Pe vremuri o fi trecut prin multe. Codoaşă; îşi dusese nepoata pe calea pierzaniei. Întotdeauna erau de acord între ele, iepele astea două.

Iar Padilha le fusese chiar şi complice.

Vorbeam singur, furios:

— Mulţumesc, Padilha.

Da, da: mare şmecheră. Toţi cîinii şi toate pisicile de la São Bernardo ştiau cum se poartă ea.

„Femeia asta a fost pricina nenorocirii mele." Ce lipsă de respect! Există om pe lume să arunce o astfel de învinuire unei cucoane căsătorite, în obrazul soţului? Există? Nu există. Nu e destul de limpede?

Părintele Silvestre a trecut pe la São Bernardo : am stat cu ochii-n patru, bănuitor. Să mă ierte Dumnezeu : eram bănuitor. Calul paşte chiar dacă-i priponit.

Nefericirea a făcut un salt îngrozitor : am băgat de seamă că Madalena era în dragoste cu argații de la cîmp. Cu argații, da.

Uneori bunul simț mă trăgea de urechi :

— Nu lua vînt, mîrțoagă ! Toate astea n-au nici cap, nici coadă.

Într-adevăr : o ființă albă, bine spălată, bine îmbrăcată, bine scrobită, învățată, nu era să se încurce cu brutele acelea tuciurii, murdare, puturoase. Ochii mă amăgeau. Dar dacă ochii mă amăgeau, în ce puteam să mai mă încred ? Dacă vedeam un muncitor cu sapa în mînă, cum îi făcea ei semn !

Făcînd sforțări şi căutînd să mă distrez, izbuteam să mă stăpînesc. Îmi dădeam seama, în mod intuitiv, că semnul acela nu putea să-i fie adresat ei. Nu putea.

Aş ! Nu putea !

Într-o după-amiază, cînd bătrîna Margarida a suit dealul, gîfîind din greu, ca să ne facă o vizită, am pîndit-o un ceas, de teamă că biata femeie adusese vreo scrisoare.

Cred că eram pe jumătate nebun.

30

Noaptea mi se părea că aud paşi în grădină. De ce dracu nu lătra Rechin ? Cîinele se ramolise ; nu mai avea miros.

Mă sculam, luam în mînă arma cu repetiție, stingeam lumina şi deschideam fereastra :

— Cine-i acolo ?

Să fie vreun duşman, oameni de-ai fraților Gama, de-ai lui Pereira, de-ai lui Fidélis ? Prea puțin probabil. Amenințările încetaseră de mult : eu şi Casimiro Lopes începuserăm să prindem rugină. Instinctiv, mă feream, lipindu-mă de perete. Mi se părea că desluşesc un trup de om.

— Cine-i acolo ? E animal cu glas, sau e peşte ? Nu răspunzi ?

Şi se auzea, în tăcerea nopții, un foc de armă, care îi speria pe argați şi o făcea pe Madalena să sară din pat, țipînd.

Închideam fereastra şi aprindeam lampa.

— Ce-a fost ? gemea Madalena, îngrozită.

— Oamenii tăi dau tîrcoale în jurul casei. Dar fii fără grijă : într-o bună zi rămîne unul întins pe-aici.

Madalena strîngea pernele în brațe, plîngînd.

Un fluierat, departe. O fi cine ştie ce semnal.

— S-a auzit un fluierat, sau nu ? Ți-ai dat întîlnire aici, în camera noastră, peste capul meu ? Asta mai lipsea. Vrei să plec ? Dacă vrei să plec, spune-mi. Nu te jena.

Madalenei îi curgeau lacrimile gîrlă.

Mă întristam. Sînt un necioplit, monstruos de necioplit.

Dar dacă pașii și fluieratul n-aveau nici o legătură cu ea? Ah! Dacă-i vorba așa, mă perpeleam de pomană. Și dacă pașii și fluieratul nici nu existau? Îmi amintesc de-o noapte în care m-am speriat de-a binelea și am tras zăvorul, de frică. În lumea asta sînt atîtea capcane! Și am hotărît să dreg lucrurile:

— Hai, lasă bîzîitul. Dacă fluieră cineva în livadă și se plimbă prin grădină, nu e nevoie să te prăpădești cu firea plîngînd. Încetează.

Madalena a plîns, a tot plîns, pînă ce, în cele din urmă, obosită de atîta plîns, a adormit. Eu m-am ghemuit la marginea patului, ca să n-o ating. Cînd eram gata să adorm, am deslușit scîrțîitul unei chei vîrîte în broască și zgomot de țigle trase de pe casă. M-am trezit, tresărind, și mi-am ținut răsuflarea. Cine o fi forțînd ușile? Cine o fi dezvelind casa?

M-am apropiat de Madalena și i-am cercetat fața. Să fi auzit? Se făcea că doarme?

M-am dat jos din pat, am tras un scaun, m-am așezat pe el. Madalena sforăia.

Cu siguranță, nu umblase nimeni pe la broaștele ușilor, nici la țigle. Năluciri de vis. Poate că și pașii fuseseră amăgiri de-ale somnului. Un coșmar. Așa: un coșmar. Se prea poate ca fluieratul să fi fost un țipăt de bufniță.

O bătaie la ceasul din sufragerie. Cît să fie ceasul? Douăsprezece și jumătate? Unu? Unu și jumătate? Sau jumătatea altei ore?

Nu puteam să dorm. Am numărat de la unu pînă la o sută și mi-am îndoit degetul mic; am numărat de la o sută pînă la două sute și l-am îndoit pe cel de lîngă el; și așa mai departe, pînă la o mie și atunci am avut ambele mîini închise. Apoi am numărat pînă la o sută și am desdoit degetul gros; încă o sută, arătătorul; și cînd am ajuns la două mii, ambele mîini erau deschise. Am repetat operația; mi-am închipuit că fiecare deget mișcat reprezintă un beneficiu de un *conto de réis* la bilanț. Ceea ce îmi aducea o avere uriașă, atît de uriașă, încît a început să mă scîrbească și mi-am întrerupt numărătoarea.

A doua bătaie de ceas. Ora unu? Unu și jumătate? Să văd. M-am sculat în picioare și am călcat cu putere. Madalena nu s-a trezit.

Am descuiat și am încuiat ușa coridorului. Iar am descuiat-o și iar am încuiat-o. Și am cercetat chipul Madalenei. Ce somn! Dormea liniștită, în timp ce eu mă frămîntam groaznic. Liniștită, ca și cum toate ar fi fost în cea mai perfectă ordine. Mi-a venit s-o scol și să reîncep lupta. Să doarmă așa, cînd eu eram îngrijorat, serios îngrijorat... Nu era drept. Îngrijorat de ce? La urma urmei, ce făceam eu acolo, cu mîna pe cheie și cu ochii holbați la Madalena?

— De ce naiba m-am dat jos din pat?

A, da! Ca să văd cît e ceasul. Am împins ușa, am străbătut coridorul, am intrat în sufragerie. Oricum, e ceva să știi cît e ceasul.

11 — c. 1241

M-am așezat la locul meu, la masă. La începutul neînțelegerilor noastre, mă așezam în fiecare seară aici, ca să mă cert cu Madalena. Cîte cuvinte nu irosiserăm !

— Ce rost are să discutăm, să ne explicăm ? Ce rost are ?

Într-adevăr : ce rost are ? Eu vorbeam simplu și de-a dreptul ; în zadar căutam la soția mea concizie și claritate. Nu puteam să folosesc vocabularul ei, vast, plin de subînțelesuri. Iar cînd ea încerca să folosească limbajul meu, brut, sărac în cuvinte, expresiile cele mai nevinovate și mai concrete erau pentru mine asemenea unor șerpi ; se întorceau, mușcau și aveau un înțeles veninos.

31

Într-o după-amiază m-am suit în turla bisericii, ca să-l văd pe Marciano la vînătoare de bufnițe. Unele se instalaseră în pod și țipau toată noaptea, de ne sfredeleau urechile. Vroiam să văd cu ochii mei stîrpirea acelor păsări afurisite.

Acolo, sus, am auzit gălăgia pe care o făcea Marciano, dar pe el nu-l vedeam. Și, prin cele patru ferestruici deschise spre cele patru vînturi, am contemplat priveliștea. Printr-una din ele se vedea, jos, o parte a biroului, o masă de scris și, șezînd la masa de scris, nevastă-mea, care scria. Printr-o ușoară întoarcere a privirii, am îndepărtat această scenă familiară și răsuflată și am zărit fațada casei, uși, ferestre, patul donei Glória, un colț al sufrageriei. Am ridicat capul — și orizontul era acum alcătuit din țigle, mortar, coame. Și mai sus : cîmpia, munții, norii.

Bălăriile înalte cît omul se prefăcuseră în gazon, iar boii care pășteau acolo păreau niște jucărioare de celuloid. Plantația de bumbac trecea peste dealuri, cobora și reapărea mai încolo, decolorată. Într-un luminiș al pădurii întunecoase, aproape negre, se topeau în umbră figurile miniaturale ale lemnarilor.

O bufniță a țipat. Și s-a ivit Marciano, din ascunzișurile cufundate în beznă, cu părul lui creț și negru, acum alb de pînze de păianjen :

— Încă una. A naibii cucuvea, coane Paulo.

Am bolborosit :

— La ce s-o fi gîndind acum gîsca aia ? Stă și scrie. Ce nerozie !

Rosa, a lui Marciano, a trecut gîrla. Își suflecase fustele pînă la brîu. După ce-a trecut de locul cel mai adînc, și-a dat iar drumul fustelor. A ajuns la mal, a stat o clipă cu picioarele desfăcute, ca să se scurgă apa, și a plecat, legănîndu-și fesele într-un chip foarte ispititor.

Depărtarea rotunjea crestele munților, iar soarele le poleia. Păreau niște nemaipomenite capete de sfinți.

— Dacă fățarnica aia ar avea măcar un pic de minte în cap, ar gusta acest belșug de frumuseți.

Am coborît treptele, destul de mulțumit. Cu toate că de felul meu nu sînt prea impresionabil, m-am convins că lumea asta nu e rea. La cincisprezece metri deasupra solului, avem senzația nelămurită că am crescut cu cincisprezece metri. Și cînd, deveniți astfel uriași, vedem la picioarele noastre cirezi numeroase și plantații care se întind pe suprafețe foarte mari, și știm că toate acestea ne aparțin, și zărim fumul care se înalță din casele noastre, în care trăiesc oameni care se tem de noi, care ne respectă și care poate ne și iubesc, pentru că depind de noi — ne învăluie o mare seninătate. Ne simțim buni, ne simțim puternici. Și dacă în apropierea noastră mor niște dușmani de-ai noștri, fie chiar dușmani de mică importanță, pe care și un copil de negru îi poate doborî cu un retevei, convingerea pe care ne-am format-o despre puterea noastră se întărește și sporește. Față de toate acestea, o păpușă care trage linii invizibile pe o hîrtie abia vizibilă nu prea merită cine știe ce considerație. Am coborît, așadar, treptele, împăcat cu Dumnezeu și cu oamenii, sperînd că acele țipete infame ale bufnițelor o să mă lase în sfîrșit în pace.

Tot cugetînd, am pătruns în grădină și m-am îndreptat spre livadă, ca să văd dacă pomii au fost tunși cum trebuie.

În fața biroului am descoperit pe jos o foaie de hîrtie, scrisă, luată desigur de vînt. Am

ridicat-o și mi-am aruncat privirea, fără interes, pe frumoasele litere rotunde ale Madalenei. Ca să fiu sincer : n-am înțeles ce scria. Am găsit diferite cuvinte necunoscute, altele cunoscute doar din vedere, iar așezarea lor, grozav de încurcată, mi-a îngreunat foarte mult înțelegerea. Foate că lucrarea era bine întocmită, pentru că nevastă-mea știa gramatica și cu ochii închiși, iar fila era plină de ștersături și adăugiri între rînduri, dar erau șterse fraze întregi. Am încercat să înțeleg îndreptările, dar în zadar.

— Să ascundă prin tot felul de ocolișuri ceea ce ar trebui să fie la mintea cocoșului !

Plimbîndu-mă printre portocali, am uitat de tunsul pomilor, am recitit hîrtia și mi-au venit în minte niște idei nelămurite, care s-au amestecat în capul meu, dar care mi-au dat un fior. La dracu ! Hîrtia era un crîmpei de scrisoare ; o scrisoare către un bărbat. Lipsea numele destinatarului, lipsea și începutul, dar era o scrisoare către un bărbat, fără îndoială.

Am citit foaia de hîrtie pentru a treia oară, uimit, oprindu-mă la expresiile clare și încercînd să ghicesc înțelesul termenilor obscuri.

— Iată dovada, am bolborosit uluit. Cui i-or fi adresate aceste porcării ?

Bănuielile au căzut pe João Nogueira, pe doctorul Magalhães, pe Azevedo Gondim și pe Silveira, cel de la școala normală. Am recitit scrisoarea de nu mai știu cîte ori și, în timp ce citeam, înjuram de mama focului, iar tîmplele îmi zvîcneau.

În cele din urmă s-a înserat și n-am mai desluşit literele.

Da ! O scrisoare către un bărbat !

Cîtva timp am umblat pe sub pomii din livadă.

— Ce, eu sînt un Marciano, derbedeilor ?

Şi m-am întors, furios, hotărît să pun repede capăt acestei situaţii nenorocite. Îmi vîjîiau urechile, iar în faţa ochilor îmi jucau nişte dungi roşii.

Eram atît de orbit, încît, umblînd aşa, am dat nas în nas cu Madalena, care ieşea din biserică.

— Stînga-mprejur, am strigat eu, apucînd-o de braţ. Avem ceva de vorbit.

— Iarăşi ? a întrebat Madalena.

Şi s-a lăsat dusă în întunericul din sacristie. Am aprins o lumînare şi, rezemîndu-mă de masa încărcată cu icoane, pe estradă, acolo unde părintele Silvestre se înveşmînta în odăjdii în zilele de liturghie, am întrebat-o :

— Ce făceai aici ? Te rugai ? Eşti în stare să spui că te rugai.

— Iarăşi ? a repetat Madalena.

Mă aşteptam să-mi arunce cuvinte grele, dar m-am înşelat ; s-a apucat să mă observe, ca şi cum ar fi vrut să mă mănînce cu ochii, holbaţi tare. Fierbeau în mine violenţe nemăsurate. Mîinile îmi tremurau şi se agitau spre Madalena. Le-am strîns cu putere, ca să-mi stăpînesc mişcările şi, cu fălcile încordate, i-am spus :

— Ai scris o scrisoare.

Vîntul rece, care sufla dinspre munte, intra pe fereastră şi mă pişca de urechi, dar mie mi-era cald. Uşa scrîşnea, iar din cînd în cînd se izbea mînioasă de toc, apoi iar gemea. Începuse să mă enerveze, dar nu mi-a dat în gînd s-o închid. Madalena stătea nemişcată, ca şi cum n-ar fi auzit nimic. Iar eu, adresîndu-mă ei şi unei litografii atîrnate pe perete :

— Crezi că lucrurile o să rămînă aşa ?

Copilul cel mai mare al lui Marciano a intrat pe vîrfurile picioarelor. Fără să mă întorc către el, am urlat :

— Ieşi afară !

Piciul s-a apropiat de fereastră.

— Ieşi afară ! am urlat din nou.

Pesemne că înfăţişarea mea i s-a părut ciudată. A mormăit :

— Venisem să închid biserica.

Mi-am dat seama că felul meu de a mă purta era nelalocul lui şi i-am răspuns cu o blîndeţe prefăcută :

— Foarte bine. Întoarce-te mai pe urmă ; e încă devreme.

Ceasornicul din sacristie arăta ora nouă.

Vîntul de nord-est a început să sufle ; uşa s-a trîntit cu furie. Mi-am vîrît degetele în părul copilului.

— Ce ai de gînd, nesuferitule ?

Micul mulatru a luat-o la goană.

Nu ştiu cît timp am stat acolo, în picioare. Mînia mi se prefăcuse în nelinişte, neliniştea mi se prefăcuse în oboseală.

— Cui îi era adresată scrisoarea ?

Și m-am uitat pe rînd la Madalena și la sfinții din altar. Sfinții nu știau, iar Madalena n-a vrut să răspundă.

Ceea ce mă uimea era liniștea de pe fața ei. Eu începusem să fierb și plănuiam s-o omor. Puteam oare să mai trăiesc cu autoarea unei asemenea ticăloșii ?

Pe măsură, însă, ce treceau orele, mă simțeam cuprins de o stare de nedumerire și de lașitate. Chipurile de ipsos ale sfinților nu se sinchiseau de durerea mea. Iar Madalena era aproape la fel de nepăsătoare ca și ele. De ce o fi atît de calmă ?

Mi-am spus, în gînd, că era drept s-o omor. De ce să las să trăiască o femeie atît de vinovată ? Dacă ar muri, i-aș ierta cusururile.

Mîinile mi se tot încleștau, îndreptîndu-se către ea, dar acum încleștările erau slabe și distanțate.

— Vorbește ! am exclamat eu, cu o voce nu prea sigură.

— De ce ?

— E vorba de o scrisoare. Trebuie să știu, mă-nțelegi ?

Mi-am vîrît mîna în buzunar și i-am arătat foaia de hîrtie, acum mototolită și murdară. Madalena a întins-o pe masă, a cercetat-o și a dat-o deoparte.

— Ei ?

— Am citit.

Lumînarea se terminase. Am aprins alta și am ținut chibritul între degete pînă m-am fript.

— Spune ceva.

Am avut impresia că e o neînțelegere la mijloc și că, dacă Madalena ar vrea, totul s-ar lămuri. Inima îmi bătea violent și doream nebunește să mă conving că Madalena e nevinovată.

— De ce ? a murmurat Madalena. De trei ani ducem o viață îngrozitoare. Cînd încercăm să ne înțelegem, avem din capul locului siguranța că vom sfîrși certîndu-ne.

— Și scrisoarea ?

Madalena a luat în mînă foaia de hîrtie, a îndoit-o și mi-a dat-o :

— Restul e la birou, pe masa mea de scris. Pesemne că fila asta și-a luat zborul în grădină în timp ce scriam.

— Cui ?

— Ai să vezi. E pe masa de scris. Nu e cazul să faci scandal. Ai să vezi.

— Bine.

Am răsuflat. Ce obosit mă simțeam !

— Paulo, mă ierți pentru necazurile pe care ți le-am pricinuit ?

— Cred că am avut motivele mele.

— Nu e vorba de asta. Mă ierți ?

Am mormăit o monosilabă.

— Paulo, știi cine a stricat totul ? Gelozia.

Mi-au venit pe buze cuvinte de căință. Le-am înghițit, îndemnat de o mîndrie prostească. De multe ori, buturuga mică răstoarnă carul mare.

— Paulo, poartă-te prietenos cu mătușă-mea. Cînd o să înceteze dușmănia asta, ai să-ți dai seama că are inimă bună.

Și eu mă purtam atît de brutal cu biata bătrînă !

— E urmarea acestei neînțelegeri. Vina e și a ei. E grozav de ursuză.

— Domnu Ribeiro e muncitor și cinstit. Nu găsești ?

— Ba da. Pe vremuri dădea dispoziții și era iute de mînă. Azi a ajuns o cîrpă. E om cumsecade, săracul.

— Și Padilha...

— A ! Nu ! Un intrigant. N-ai dreptate să-l susții. E un viclean fără pereche.

— Nu te enerva ! Marciano... Paulo, ești aspru cu Marciano.

— Asta-i bună ! am exclamat plictisit. Ce poveste !

— Nu te enerva, mi-a spus Madalena fără să ridice glasul.

— Eu vroiam...

M-am așezat pe o bancă.

Vroiam să-mi spulbere îndoielile.

— Ce vroiai ? a întrebat Madalena, așezîndu-se și ea pe o bancă.

— Știu și eu ?

Și m-am ghemuit, ținîndu-mi pe genunchi mîinile greoaie. Madalena, pe jumătate în serios, pe jumătate în glumă, a spus :

— Dacă aș muri pe neașteptate...

— Ce tot îndrugi, femeie ? Ce idee... Hodoronc-tronc...

— De ce nu ? Cine știe care-mi va fi sfîrșitul ? Dacă aș muri pe neașteptate...

— Isprăvește cu asta, femeia lui Dumnezeu. De ce vorbești așa ?

— Îmbrăcămintea mea s-o dăruiești familiei meșterului Caetano și Rosei. Cărțile mele să le

împarți între domnu Ribeiro, Padilha și Gondim.

M-am sculat în picioare, scos din fire :

— Vorbe fără rost !

Și m-am agățat de un subiect plăcut, ca să izgonesc ideile triste :

— Aș vrea să călătoresc.

M-am așezat din nou, am prins curaj, am aprins o țigară :

— După cules. Îl las pe domnu Ribeiro să aibă grijă de moșie. Plecăm la Bahia. Sau la Rio. Mai bine la Rio. Petrecem cîteva luni, ne odihnim, tu îți tratezi stomacul, te îngrași și te distrezi. E bine ca omul să se mai aerisească nițel. O viață întreagă în vizuina asta, muncind ca un negru... ! Și dăm și o raită pînă la São Paulo. S-a făcut ?

Madalena, privind flacăra, care tremura, agitînd umbre pe pereți, a schimbat vorba :

— Azi de dimineață am văzut în pădure cîțiva *paus-d'arco* înfloriți. Am numărat vreo patru. Pînă într-o săptămînă sînt de toată frumusețea. Păcat că florile li se scutură atît de repede.

— Da, zău, am mormăit, încercînd să pun în legătură Rio și São Paolo cu cei patru *paus-d'arco*. Și ce spui de călătorie ?

Madalena își ținea ochii ațintiți spre luminare :

— Da, mă rugam. Adică, de fapt, nu mă rugam pentru că nu știu să mă rog. Din lipsă de timp.

Dumnezeule ! Ce era în capul ei ? Iată că-mi dădea răspunsul la prima mea întrebare.

— De atîta scris mi-au amorțit degetele. Litere mărunte, ca să fac economie de hîrtie. În ajun de examene dormeam cîte două-trei ore pe noapte. N-aveam protecție, înțelegi ? Iar pe deasupra casa noastră de pe Splai era umedă și rece. Iarna îmi căram cărțile în bucătărie. Aveam cînd să mă duc la biserică ? Învățam tot timpul, tot timpul, de frică să nu cad...

Era tulburată ; se vedea cît se poate de bine că era tulburată. A spus apoi și alte lucruri fără nici o legătură.

— Casele argaților, de colo, de jos, sînt și ele umede și reci. Ce trist ! Mă rugam pentru ei. Pentru voi toți. Mă rugam... Vorbeam singură.

Ceasul din sacristie a bătut miezul nopții...

— Doamne sfinte ! Ce tîrziu ! Și stăm aici, la taifas...

S-a sculat în picioare și mi-a pus mîna pe umăr :

— Cu bine, Paulo. Mă duc să mă odihnesc.

În ușă s-a întors :

— Paulo, uită supărarea.

De ce nu m-am dus cu biata femeie ? Nu știu. Pentru că mai aveam un rest de mîndrie prostească. Pentru că nu m-a poftit. Pentru că m-am simțit năpădit de o lene cumplită.

Am rămas singur, rumegînd cuvintele deslînate și manifestările ciudate ale Madalenei. Apoi m-am gîndit la scrisoarea pe care o lăsase în birou, neterminată.

Către cine să fie ? Iar m-a apucat gelozia. Gelozia mai era încă în stare să provoace nenorociri iremediabile.

Încet-încet am ațipit, apoi m-a cuprins un somn agitat și chinuit. Cred că am visat rîuri umflate și mlaștini.

Cînd m-am trezit, lumînarea era stinsă, iar luna, al cărei răsărit nu-l văzusem, își trimitea razele prin fereastra bisericii. Ușa tot mai scrîșnea, vîntul de nord-est arunca în sacristie frunze veștede, care foșneau pe pardoseala de lespezi albe și negre. Ceasornicul se oprise, dar cred că dormisem cîteva ceasuri. Au cîntat cocoșii, luna a apus, vîntul a obosit să mai tot șuiere în neștire, iar zorile au intrat în altar și au început să joace pe icoane.

M-am sculat în picioare. Din pricina poziției incomode, mă durea șira spinării. Mi-am întins brațele. Eram frînt, de parcă aș fi mîncat bătaie.

Am ieșit, m-am îndreptat spre grajd, am băut un pahar de lapte. Am stat de vorbă o clipă cu Marciano despre bufnițe. După aceea m-am dus să mă plimb prin curte, așteptînd ca ziua să limpezească totul.

Într-adevăr, pădurea, împodobită cu cei cîțiva *paus-d'arco*, era o frumusețe.

Trei ani de căsnicie. Se împlinea exact un an de cînd începuse blestemata asta de gelozie.

La joagăr a fluierat ; favoriții domnului Ribeiro s-au ivit la fereastră ; Maria das Dores a deschis ușile ; Casimiro Lopes a apărut cu brațele încărcate de zarzavaturi.

Am coborît spre iaz. Eram obosit ; mă dureau șalele. Ce noapte ! M-am dezbrăcat printre banani, am intrat în apă, m-am bălăcit și am înotat.

Cînd am ajuns acasă, soarele era sus. Șira spinării mă mai durea. Ce noapte!

Urcînd treptele peronului, am auzit niște țipete îngrozitoare, care veneau din casă.

— Ce naiba o fi tevatura asta?

Am intrat în grabă, am străbătut coridorul din aripa dreaptă și am găsit în camera mea cîteva persoane care vociferau. Le-am dat deoparte și m-am oprit brusc: Madalena era întinsă în pat, albă la față, cu ochii sticloși, cu bale în colțurile gurii.

M-am apropiat, i-am luat mîinile în ale mele: erau tari și reci. I-am pus mîna pe inimă: nu bătea. Nu bătea.

Pe jos erau pete de lichid și cioburi de sticlă.

Dona Glória, trîntită pe covor, plîngea, zvîrcolindu-se. Dădaca, ținînd copilul în brațe, smiorcăia. Maria das Dores gemea.

Am început să fricționez mîinile Madalenei, încercînd s-o readuc la viață. Și am bolborosit:

— Dumnezeu poate orice.

Era o frază auzită la cîmp, cu vreo cîteva zile în urmă, și care îmi revenise în minte, dîndu-mi o speranță absurdă.

Am pus o oglindă în fața gurii Madalenei și i-am ridicat pleoapele. Și repetam mașinal:

— Dumnezeu poate orice.

— Ce nenorocire, domnule Paulo Honório, ce nenorocire ireparabilă! a mormăit domnu Ribeiro lîngă mine.

Iar Padilha, ghemuit în dosul lui:

— Într-o clipă ca asta, aveam îndatorirea să vin.

— Mulțumesc, mulțumesc din suflet.

Și m-am îndreptat spre birou, din obișnuință, murmurînd într-una:

— Dumnezeu poate orice.

Pe masa de scris a Madalenei se afla plicul despre care îmi vorbise. L-am deschis. Era o scrisoare lungă în care își lua rămas bun de la mine. Am citit-o, sărind pasaje întregi și, firește, înțelegînd-o numai pe jumătate, pentru că mă poticneam la fiecare pas de acele cuvinte ciudate, pe care neștiința mea le ocolește. Lipsea o filă: tocmai cea pe care o aveam eu în portofel, printre facturile de ciment și descîntecele primite de mine în dar de la Rosa cu ani în urmă.

32

Am înmormîntat-o sub mozaicul din capela principală. M-am îmbrăcat în negru; am comandat o piatră funerară; doctorul Magalhães, părintele Silvestre, João Nogueira, Azevedo Gondim, proprietarii vecini, au venit să-mi prezinte condoleanțe. Am părăsit patul conjugal și m-am mutat într-o odăiță, care avea, sub streașină, un cuib de sfredeluși. Dimineața, sfredelușii ciripeau de mama focului.

Pe noptieră s-a adunat un maldăr de telegrame şi de plicuri cu chenar negru.

Întrucît aveam nevoie de distracţie, m-am apucat, plin de nervi, să dobor copaci, în pădure. Apoi am pus să se repare zăgazul iazului, care scăpa apă.

Dar entuziasmul mi s-a stins repede. Toate acestea erau un mijloc de a trăi, nu erau un mijloc de a muri.

Şi mă gîndeam la Madalena. Cred că într-adevăr amintirea ei nu m-a părăsit niciodată. Numai că, în uluirea din primele zile, s-a amestecat cu tot felul de supărări. Cînd însă, în mintea mea, aceste supărări s-au aşezat la fund şi au devenit un simplu strat, amintirea a venit la suprafaţă. Arareori izbuteam să mă agit şi s-o spulber ; se făcea numaidecît la loc şi rămînea în suspensie. Iar subiectele cele mai atrăgătoare mă plictiseau şi mă făceau să casc.

Acum îmi petreceam timpul plimbîndu-mă prin hol, cu mîinile în buzunare şi cu pipa stinsă în gură. Mă duceam la birou, mă uitam în silă la registre, plecam, străbăteam coridoarele, treceam din cameră în cameră, şi iar începeam să mă plimb prin hol.

Într-o zi, în grădina de zarzavaturi, urmăream un furnicar, care făcea exerciţii, executînd marşuri şi contramarşuri dezordonate. Dezordonate pentru mine, care nu ştiam ce au de gînd furnicile. Vocea antipatică a donei Glória mi-a întrerupt studiul :

— Am venit să-mi iau rămas bun. Plec.

Am ridicat capul şi am văzut-o în faţa mea, ţeapănă, în rochia ei de doliu prost cusută, care se umfla la umeri cînd dona Glória se îndrepta din spate.

— Unde ?

Dona Glória a descris un arc de cerc, vag, cu degetul ei numai oase :

— Plec.

— N-ai unde să te duci.

Şi am căutat furnicarul, care însă dispăruse.

— Plec, mi-a răspuns cu hotărîre dona Glória.

Mi-am dat osteneala s-o conving să nu plece :

— N-are nici un rost, cucoană. Să pleci în lume, aşa, fără nici un ţel ! Bagă-ţi minţile în cap.

Dona Glória a continuat, dreaptă şi ţeapănă ca o coadă de mătură :

— N-am nevoie de sfaturi. Am venit să-mi iau rămas bun, ca să nu plec ca un negru evadat. Cu bine.

Am început una din nesfîrşitele mele plimbări, de la un capăt la celălalt :

— Bine. Fiecare e stăpîn pe faptele sale. Cînd te întorci ?

— Niciodată.

— Bine.

Mi-am iuţit pasul :

— Cu cine pleci ?

— Cu Dumnezeu.

— Mă rog. Maşina are benzină. Drum bun.

— Mulţumesc. Mă duc pe jos.

Mi-a sărit muştarul :

12 — c. 1241

— N-ai să pleci !

M-am oprit, gîfîind :

— Vrei să pleci în lumea largă, la noroc, și să spui că te-am dat afară din casă, că mori de foame, că te-am gonit numai cu ce aveai pe dumneata, nu-i așa ?

Dona Glória, din ce în ce mai intimidată, s-a cam speriat :

— Mă sechestrezi ? N-am ucis, n-am furat, n-am defăimat . . . Plec.

Iar eu :

— Cine vorbește de sechestrare ? Lasă prostiile. Vrei să-ți iei valea ? N-ai decît, nu te leg de picioare. Dacă vrei să rămîi, poți să-ți faci de cap aici toată viața și nimeni n-are să te calce pe bătătură. Dar dacă nu vrei, s-a mîntuit. Numai că n-are nici un rost s-o ștergi de parcă te-ar goni cineva. Zău nu. Așa, la ce-o da Dumnezeu, cu bocceaua pe băț . . . Pregătește-te, fă-ți bagajele.

— Mi le-am făcut.

— Atunci călătorește ca oamenii, nu așa. Trebuie să știm unde ai să locuiești și cît îți trebuie ca să trăiești.

— Nu-mi trebuie nimic. Unde am să locuiesc, nu știu. Știu numai atîta : că trebuie să plec azi.

— Nu fi copil, i-am spus eu, lungindu-mi cuvintele. Ești dumneata în stare să lupți cu greutățile ? Nu ești. Te-ai înfundat în romane, așa că acum chiar și certificatele de botez ți s-ar părea lucru anevoios.

Încet-încet, dona Glória s-a îmblînzit. Nu știu dacă așa îi era obiceiul, să se îmblînzească, sau dacă se hotărîse să se îmblînzească.

— Gîndește-te la chiriile de la oraș, gîndește-te la costul medicamentelor. E ușor să te îmbolnăvești, dona Glória, dar să scoți boala din trup e o treabă foarte grea. Gîndește-te la coșniță, la încasatorul de lumină, la problema apei. În ziua de azi viața e grea pretutindeni, dar la oraș e un chin, dona Glória.

Dona Glória mi-a mărturisit că viața la oraș e într-adevăr un chin. Vădise dezinteresarea și mîndria de rigoare. Nu era drept să-i cer mai mult.

I-am declarat că-i datoram Madalenei salariul pe trei ani. Dona Glória m-a crezut, sau s-a făcut că mă crede.

— E cuminte să primești banii ăștia.

Dona Glória a fost de acord.

I-am dat bani de drum, i-am fixat o pensie de două sute de *mil-réis* pe lună și am predat-o lui João Nogueira, care a găzduit-o o noapte și apoi a îmbarcat-o.

După cîteva zile, domnu Ribeiro și-a dat demisia.

— Vorbești serios, dom'le Ribeiro ?

— Casa asta îmi trezește amintiri foarte dureroase.

— Și mie, prietene. Ce dracu ! Dar plecarea dumitale e o prostie.

— Nu mă îndoiesc, domnule Paulo Honório, nu mă îndoiesc.

— Ți s-a oferit vreo slujbă ?

— Nici una.

— Atunci ! ? E o prostie. Şi ce e mai rău e că nu pot să-ţi dau o recomandaţie. Un om de vîrsta dumitale nu găseşte serviciu. Din fericire, eşti aici de ani de zile şi ai făcut economii. Ai de luat o avere. Oricum, de ajuns ca să poţi rezista.

— Plec cu multă părere de rău, domnule Paulo Honório, a gemut domnu Ribeiro, ştergîndu-şi ochii. O părere de rău sfîşietoare. Plec cu inima sfîrtecată.

— Atunci nu pleca, prietene. Toţi ţin la dumneata. Rămîi.

— Cu neputinţă, absolut cu neputinţă. Hotărîrea mea e nestrămutată.

— Bine.

Şi am privit cu tristeţe biroul, mai gol acum, de cînd masa de scris a Madalenei fusese împinsă într-un colţ.

Astfel, excelentul domnu Ribeiro, pe care nădăjduiam să-l îngrop la São Bernardo, s-a dus să-şi încheie prin cafenele şi pe băncile din parcuri bătrîneţea şi amintirile.

33

Padilha a început să umble prin curte, apropiindu-se de casă şi făcînd, de cîte ori mă vedea, temenele adînci. În cele din urmă a ajuns

la cerdac şi s-a oprit pe loc o clipă. M-am prefăcut că nu bag de seamă aceste manevre.

— Vino sus, Padilha.

Termenul de o lună, pe care i-l dădusem ca să se retragă, expirase. Padilha a intrat şi a rămas locului. L-am lăsat. Oricum, era un om lîngă mine, nu mai eram singur.

În timp ce eu, posac şi fără vlagă, priveam împrejmuirea moşiei São Bernardo şi mă gîndeam la cele două domnişoare Mendonça, care trăiau aproape în mizerie, Padilha îndruga verzi şi uscate. Eu nu dădeam nici o atenţie spuselor lui. Nici o atenţie. Dar, oricum, era un glas de om.

A plecat numaidecît.

Într-o zi, Azevedo Gondim a adus zvonuri de revoluţie. Sudul răsculat, centrul răsculat, nord-estul răsculat.

— E sfîrşitul lumii.

Padilha şi-a frecat mîinile.

— În sfîrşit, s-a spart buba, pe toţi dracii !

În aceeaşi seară, şeful politic mi-a scris, cerîndu-mi arme şi mulatri. În zori, i-am trimis un camion cu oameni şi carabine.

După aceea zvonurile s-au îngroşat şi au devenit fapte : batalioane care s-au alăturat răsculaţilor, regimente care s-au alăturat răsculaţilor, coloane care se organizează şi se deplasează cu repeziciune, steaguri roşii pretutindeni, guvernul republicii încercuit la Rio.

— Năvălirea barbarilor ! a strigat Azevedo Gondim. Sîntem pierduţi.

Padilha, într-o agitație neîntreruptă, înghițea pe nerăsuflate manifestele și își rodea unghiile. În sfîrșit, cînd valul roșu ne-a inundat Statul, Padilha a dispărut brusc. João Nogueira m-a lămurit :

— Padilha și părintele Silvestre s-au înrolat în trupele revoluționare și au obținut galoane.

34

La oraș, destrăbălarea devenise dezgustătoare. Iar eu, care n-am apreciat niciodată micile obscenități practicate în orășelele de provincie, m-am dat la fund.

Îmi părea rău, fără îndoială, că partidul meu se prăbușise la prima adiere. Ce să-i faci ?

— Acum trebuie să înghit hapul și să tac.

Alde Gama, Pereira, Fidélis, aveau să se țină de capul meu și să-mi facă mizerii. Mi-era silă de toate astea. Totuși, nu puteau să-mi facă mare lucru. Să taie sîrma împrejmuirii, să trimită polițaiul ca să-i ia unui mulatru cuțitul, la o petrecere, și să-i umfle gologanii. Ceva firesc.

Mai rău era că Padilha încîntase vreo zece sau doisprezece nătărăi de *caboclos*, care intraseră

cu el în armata revoluționară. Aveau să se întoarcă.

De ce ? Mai bine să rămînă în adunătura aia, la instrucție.

Am căscat. Căscam de mi se rupeau fălcile. Ce viață tîmpită ! Desigur, mai era piciul, dar mie nu-mi plăcea. Un copil atît de plăpînd, atît de gălbejit !

— Dacă se îndreaptă, îi dau pe seamă joagărul. Dacă însă crește și rămîne tot pipernicit, îl trimit la carte, să iasă doctor.

Atunci mi-au venit în cap planurile.

— Lua-le-ar naiba de planuri.

Lumea care mă înconjura devenea, pe zi ce trecea, o harababură îngrozitoare. Iar cealaltă, cea mare, era o învălmășeală și un talmeș-balmeș nemaipomenit, o harababură mult mai mare.

Prietenii și ziarele îmi aduceau știri despre revoluție.

— Ce porcărie ! a strigat Azevedo Gondim. A fost o cacealma. Amenințări prin telegraf și prin radio, buletine aruncate din avioane, ... toată lumea murea de frică. Ăsta e poporul cel mai laș din cîte a creat Dumnezeu.

— Exagerare, a fost de părere avocatul. S-au văzut și acte de bravură.

— Ce bravură ! a urlat Gondim. Oameni care ar fi trebuit să pună mîna pe armă s-au ascuns.

— Cei ai regimului trecut. Printre revoluționari e altfel ; există idealism, există curaj. Nu spun asta în public, dar există.

— Idealismul lor să-l ia dracu. Iar cît despre curaj...

— Să fim drepți, Gondim, am intervenit eu, împăciuitor și indispus. Lucrurile astea le avea poporul în sînge. Nu merita osteneala să lupte.

— Nu merita osteneala? Cum să nu merite osteneala? Toți gîndeau așa și uite-i: au venit. Și ce nerușinare! Grangurii din guvern s-au schimbat deodată la față.

— Asta a fost în Alagoas, a adăugat João Nogueira.

— A fost peste tot, măi omule. Și chiar acum, mulți nu se afișează pentru că nu sînt bine văzuți.

— Cît despre mine, a declarat Nogueira, mi-e totuna dacă stau sus sau jos, pentru că din politică n-am avut niciodată nici un folos. Sînt jos și n-am pretenția să urc sus. E adevărat că am fost întotdeauna de părere că democrația e o gogomănie. Ți-am spus asta de multe ori. Mi-e necaz că am votat lista guvernului. Dar, fie vorba între noi: dictatura nu face nici doi bani, numai pentru că sîntem la pămînt.

Gondim a protestat, indignat. Iar eu:

— Aș vrea numai să-l văd pe părintele Silvestre îmbrăcat locotenent.

— Ce interes are el să facă pe patriotul? a întrebat Nogueira.

— Un animal! a mormăit Azevedo Gondim.

Cruzeiro își pierduse subvenția.

Convorbirile de felul acesta se repetau; și mă distrau. O dată sau de două ori pe săptămînă luau amîndoi masa cu mine. Iar la oraș, niște indivizi exaltați au început să răspîndească vestea că São Bernardo e un cuib de reacționari.

— Cum merge?

— Prost.

Și veneau vești despre violențe inutile, răzbunări, comisii de anchetă care spălau rufele murdare.

Nogueira, moderat, dorea un acord între învingători și învinși.

Gondim nu putea să sufere acordurile:

— Dinte pentru dinte, înțelegeți?

Ne dădea sfaturi violente, mie, lui Nogueira, pomilor din livadă, și ne îndemna la o contrarevoluție (cu cît mai repede, cu atît mai bine), care să răstoarne de la putere șleahta aceea de flecari. Vroia un guvern energic — „da, domnilor!“ — un guvern dur — „da, domnilor!“ — dar cu scaun la cap, un guvern care să muncească, un guvern care să restabilească ordinea și încrederea creditorului și subvenția de o sută și cincizeci de *milréis* pe lună a ziarului *Cruzeiro*. Așa cum mergea treaba, nu se mai putea.

Ne spunea cuvinte tari; în ziar le folosea și cînd era și cînd nu era nevoie.

São Paulo avea să se răscoale, neînfricat; la São Paulo ardea focul sacru; din São Pau-

lo, țara bandeiranților[1], se vor ridica noi *bandeiras* ca să recucerească libertatea călcată în picioare.

— Vorbești frumos, Gondim, am murmurat eu, impresionat. Ai fi ajuns departe, Gondim, dacă partidul nostru nu s-ar fi dat peste cap.

João Nogueira a spus că scuipă pe alegeri și a recomandat consiliile tehnice. Gondim ținea la alegeri ca la un copil mic și nu admitea tehnicieni decît în comisiile camerei.

Casimiro Lopes, stînd deoparte, asculta mirat.

Eu priveam turla bisericii. Gîndul mi-a hoinărit pe cîmp, a venit înapoi, a coborît treptele, s-a dus în grădină, în livadă, a intrat în sacristie.

João Nogueira a condamnat literatura revoluționară și pedanteria patriotardă.

Masa din altar era plină cu sfinți; pe pereți erau atîrnate litografii; ușa se lovea de toc; s-a stins lumînarea; am aprins alta și am rămas cu chibritul între degete pînă m-am fript. Casele argaților erau umede și reci. Familia meșterului Caetano era atît de strîmtorată, că-ți făcea milă. Iar bietul Marciano era atît de muncit, atît de istovit, atît de prăpădit!

Azevedo Gondim a cerut libertate, în gura mare. Se mulțumește cu venitul amărît al ziarului, deși e dator vîndut. Se adaptează la a-

---

[1] Aventurieri care, în epoca numită „colonială", se grupau sub steagul (port.: *bandeira*, pl. *bandeiras*) unui șef și porneau să cucerească pămînturi noi, izgonindu-i sau chiar masacrîndu-i pe indieni. Aici, *bandeirant* este folosit într-un sens figurat, idealizat.

ceastă situație. Dorește însă să vadă gazeta cu mînecile suflecate, spumegînd, iar la biliardul lui Sousa, cînd dă greș carambolul, să-i înjure pe politicieni, care sînt niște cîrtițe.

Acum lumînarea se stinsese. Era tîrziu. Ușa gemea. Lumina lunii intra pe fereastră. Vîntul de nord-est împrăștia pe jos frunze veștede. Nu mai auzeam răcnetele lui Gondim.

35

Anul acesta l-am început călcînd cu stîngul. Diferiți clienți, care s-au comportat întotdeauna corect, au dat faliment pe neașteptate. S-a auzit despre fugi, despre sinucideri, *Buletinul Oficial* era plin cu falimente și concordate. Am fost nevoit să primesc lichidări în condiții cît se poate de proaste.

Drept urmare a dispărut avicultura, horticultura și pomicultura. Portocalele se coceau și putrezeau sub pomi. Le lăsam să putrezească. Mai bine, decît să cheltuiesc bani pe cules, pe ales, pe ambalaj, pe expediție, ca să le dau pe urmă pe degeaba.

O nenorocire nu vine niciodată singură. Fabricile de textile, care avansau bani pentru cumpărarea bumbacului, au părăsit brusc acest

bun obicei și au început să cumpere pe credit. Am vîndut o recoltă pe fus și m-au înșelat la sortare.

Aveam nevoie de mașini noi pentru egrenor și pentru joagăr, dar cînd să fac socotelile, am văzut că ar fi trebuit să cheltuiesc o avere : dolarul se urcase nebunește.

— Dă-le-ncolo de îmbunătățiri. Să mă jertfesc, pentru ca, pînă la urmă, să umblu cu săru-mîna pe la escrocii ăștia ca să-mi plasez marfa !

Colac peste pupăză, băncile mi-au închis ușile. Nu știu de ce, dar mi le-au închis. Și nu uitați că n-am întîrziat niciodată cu plățile. În sfîrșit, un șir de ghinioane. Am ajuns să-i spun vorbe urîte unui director :

— Dacă dumneavoastră nu vreți să cădeți la învoială, lăsați-vă de meserie. Hîrtiile, ori au valoare, ori n-au. Dacă au, numărați-mi gologanii. Dați-o dracului de treabă ! Eu am comandat revoluția ?

În șase luni au fost atîtea falimente, încît am vîndut turismul, ca să nu-mi protesteze o pîrlită de poliță de șase *contos*.

— Asta e refluxul. Acuma cîștigă trîntorii. Păcat că nu mai trăiește bătrînul Mendonça, care își lăsa moșia înțelenită și cazanul de zahăr cu focul stins. Să muncesc pentru alții ? Mai bine stau cu brațele încrucișate.

Și mi-am încrucișat brațele.

Într-o zi, în care, stînd așa, cu brațele încrucișate, contemplam melancolic egrenorul și joagărul, João Nogueira mi-a adus vestea că Fidélis și frații Gama vor să pună din nou

pe tapet problema hotarelor. Și ce era mai rău : doctorul Magalhães fusese mutat în altă circumscripție.

— Plăcerile revoluției, a comentat Nogueira. Un funcționar inamovibil ! Și un judecător corect, ca Magalhães ! Un judecător integru !

Am dat din umeri, descurajat. João Nogueira s-a descurajat și el. De !

Și mi-am reînceput plimbările mașinale prin casă. Uneori împingeam ușa biroului, ca să-i dau o dispoziție domnului Ribeiro. Mi se părea că o văd pe dona Glória trîndăvind în livadă, cu un roman.

Și pașii mă purtau prin camere, ca și cum aș fi căutat pe cineva.

36

S-au împlinit doi ani de cînd a murit Madalena ; doi ani grei. Iar cînd prietenii n-au mai venit pe la mine ca să discute politică, viața a devenit de nesuferit.

Atunci mi-a venit ideea ciudată să întocmesc această povestire, cu ajutorul unor persoane mai pricepute decît mine. Ideea a dat greș, cum am mai spus. Acum aproape patru

luni, însă, în timp ce-i scriam unuia din Minas, ca să refuz o afacere neclară, cu nişte porci şi cu nişte vite zebu, am auzit un ţipăt de bufniţă şi am tresărit.

Trebuia neapărat să-l trimit în ziua următoare pe Marciano în podul bisericii.

Deodată mi-a venit din nou în cap ideea de a întocmi cartea. Am iscălit scrisoarea către omul cu porcii şi, după ce am şovăit o clipă, pentru că nu ştiam cum să încep, am scris un capitol.

De atunci încerc să aleg faptele, şezînd aici, la masa din sufragerie, fumînd pipă şi bînd cafea, la ora în care ţîrîie greierii, iar frunzişul portocalilor se vopseşte în negru.

Uneori mă apucă noaptea şi petrec ore nesfîrşite trezind amintirile. Alteori nu mă las furat de această îndeletnicire nouă.

Alaltăieri şi ieri, de pildă, au fost zile pierdute. În zadar am încercat să amîn, pînă la o dată rezonabilă, această proză care se revarsă ca ploaia pe munte : am simţit un mare dezgust. M-am simţit dezgustat şi mi-am dat seama că încep să înţeleg, nelămurit încă, multe din lucrurile pe care le simt.

Sînt un om sfîrşit. O fi vreo boală la mijloc ? Nu. Sînt perfect sănătos. Atunci cînd Costa Brito, din pricina celor două sute de *mil-réis* pe care a vrut să mi-i ciupească, a vomitat cele două articole, a spus că sînt bolnav, sau nebun, făcînd aluzie la crimele ce mi se pun în spinare. Brito de la *Gazeta* era un prost. Pînă azi, mulţumită lui Dumnezeu,

nu mi-a intrat niciodată un medic în casă. N-am nici o boală.

Dar sînt bătrîn. Cincizeci de ani la Sînpetru. Cincizeci de ani pierduţi, cincizeci de ani irosiţi fără ţel, chinuindu-mă pe mine şi chinuindu-i şi pe ceilalţi. Rezultatul este că m-am înăsprit, că m-am bătătorit, aşa încît nici cea mai mică zgîrietură nu pătrunde prin coaja asta groasă ca să-mi rănească, înăuntru, simţirea amorţită.

Cincizeci de ani ! Cîte ore irosite ! Să se consume omul o viaţă întreagă fără să ştie pentru ce ! Să mănînce şi să doarmă ca un porc ! Ca un porc ! Să se scoale devreme în fiecare dimineaţă şi să plece în goana mare, ca să caute de mîncare ! Şi apoi să păstreze mîncare şi pentru copii, pentru nepoţi, pentru multe generaţii. Ce nerozie ! Ce porcărie ! Nu e mai bine să vină dracul şi să ia totul ?

Soare, ploaie, nopţi albe, socoteli, combinaţii, violenţe, primejdii — şi nu-mi rămîne nici măcar iluzia că am înfăptuit ceva folositor. Grădina de flori, grădina de zarzavaturi, livada — părăsite ; raţele pekineze — moarte ; plantaţia de bumbac, cea de ricin — pe cale să se usuce. Iar gardurile vecinilor, duşmani cumpliţi, înaintează.

Se înţelege că, dacă va trece criza asta, moşia se va putea reface, redevenind ceea ce a fost înainte. Oamenii de la cîmp ar trudi zi de zi, hrănindu-se cu făină de manioc şi cu aripioare de batog ; camioanele ar circula din nou, ducînd mărfurile spre staţia de cale fe-

rată ; moşia s-ar umple iarăşi de mişcare şi de freamăt.

Dar pentru ce? Pentru ce? Vreţi să-mi spuneţi? În această mişcare şi în acel freamăt ar fi mult plîns şi multe blesteme. Copilaşii, în colibele umede şi reci, s-ar umfla, roşi de viermi. Iar Madalena n-ar fi aici ca să le trimită medicamente şi lapte. Bărbaţii şi femeile ar fi nişte animale triste.

Nişte animale. Făpturile care m-au slujit timp de ani de zile au fost nişte animale. Unele au fost animale domestice, ca Padilha, altele animale de pădure, ca de pildă Casimiro Lopes, şi multe din ele animale pentru munca la cîmp, nişte boi blînzi. Grajdurile, care se înşiră unul după altul, colo jos, aveau lămpi electrice. Iar viţeluşii mai răsăriţi silabiseau abecedarul şi învăţau pe dinafară poruncile legii lui Dumnezeu.

Nişte animale. Unii din ei şi-au schimbat specia şi au intrat în armată, făcînd la stînga, făcînd la dreapta, făcînd de gardă. Alţii şi-au căutat păşuni noi.

Dacă aş popula grajdurile, aş avea recolte bune, aş depune bani la bănci, aş mai cumpăra pămînt şi aş zidi grajduri noi. Pentru ce? Nimic din toate acestea nu mi-ar aduce mulţumire.

M-am cocoţat mai presus de clasa mea; cred că m-am urcat destul de sus. După cum v-am spus, am fost călăuza unui orb, vînzător de acadele şi muncitor zilier. Sînt convins că nici una din aceste meserii nu mi-ar fi oferit mijloacele de trebuinţă ca să plăsmuiesc po-

vestirea de faţă. Slabă, de acord, dar în clipele de optimism presupun că se găsesc în ea bucăţi mai bune decît literatura lui Gondim. Sînt, aşadar, mai presus decît meşterul Caetano şi decît alţii asemenea lui. Considerînd, însă, că darurile mele spirituale se reduc la cîteva crîmpeie de cunoştinţe, ciugulite fără şcoală şi rău cusute, trebuie să mărturisesc fără înconjur că mîndria care mă cuprinde mi se pare foarte josnică.

În afară de asta, sînt sigur că manualele de agricultură şi de zootehnie şi contabilitatea comercială, care au alcătuit esenţa învăţăturii mele, nu m-au făcut mai bun decît eram cînd tîram buştenii de *peroba*[1]. Cel puţin, pe vremea aceea, nici nu visam că am să ajung exploatatorul crunt în care m-am prefăcut mai tîrziu.

Cît despre celelalte avantaje — case, pămînt, mobilă, vite, stima politicienilor etc. — trebuie să admit că sînt, toate, departe de mine.

Cred că m-am rătăcit pe un drum greşit.

Dacă aş fi continuat să frec cu nisip ceaunul de aramă al bătrînei Margarida, am fi avut, şi eu şi ea, o existenţă liniştită. Am fi vorbit puţin, am fi gîndit puţin, iar seara, pe rogojină, după cafeaua cu melasă, am fi spus rugăciuni africane, întru slava lui Dumnezeu.

Dacă nu l-aş fi rănit pe João Fagundes, dacă m-aş fi însurat cu Germana, aş fi avut acum cîţiva cai, o mică păşune pentru păscut,

---

[1] Copac brazilian; lemnul lui se foloseşte pentru construcţii.

13 — c. 1241

samare şi prelate, şi aş fi fost un bun conducător de animale de povară. Aş fi avut credit ca să cumpăr de o sută de *mil-réis* textile la prăvăliile de la oraş, iar de cele patru sărbători din timpul anului, nevasta şi copiii ar fi avut ţoale noi. Dorinţele mele ar fi parcurs o orbită limitată. N-aş fi fost chinuit de griji prea mari, n-aş fi jignit pe nimeni. Iar în dimineţile de iarnă, mînînd animalele de povară, pocnind din bici, cu sandale de rafie în picioare, cu o pălărie de *oricuri* pe cap şi cu cîţiva gologani în pungă, aş fi băut un gît de *cachaça*, ca să alung frigul şi aş fi cîntat pe drumurile acelea, vesel ca un oropsit al soartei.

Azi nici nu cînt, nici nu rîd. Cînd mă privesc în oglindă, asprimea gurii şi asprimea ochilor mă nemulţumesc.

Mă gîndesc la sătucul în care a locuit domnu Ribeiro, acum o jumătate de veac. Domnu Ribeiro punea la ciorap, fără îndoială, dar nu punea pentru el. Avea o casă, veşnic plină, bostanii putrezeau pe cîmp — şi prin partea locului nu era nimeni flămînd. Îmi închipui că trăiesc pe vremea monarhiei, la umbra domnului Ribeiro. Nu ştiu să citesc, nu cunosc lumina electrică, nici telefonul. Ca să mă exprim recurg la tot soiul de perifraze şi la multe gesturi. Am, ca toată lumea, un opaiţ cu ulei, care nu serveşte la nimic, pentru că noaptea oamenii dorm. Pot să izbucnească revoluţii cu sutele : nu aflu despre ele. Pesemne că sînt un individ fericit.

Cu un tremur, las în plata Domnului această fericire, care nu este a mea, şi mă pomenesc aci, la São Bernardo, scriind.

Ferestrele sînt închise. E miezul nopţii. Nici un zgomot în casa pustie.

Mă scol, caut o lumînare, pentru că lumina electrică se va stinge. Nu mi-e somn. Să mă întind, să mă rostogolesc pe saltea pînă-n zori, e un chin. Prefer să stau pe scaun şi să-mi termin cartea. Mîine n-o să am cu ce să-mi omor vremea.

Pun lumînarea în sfeşnic, frec un chibrit şi o aprind. Simt un fior. Mă urmăreşte amintirea Madalenei. Îmi dau osteneala s-o alung şi mă plimb în jurul mesei. Strîng mîinile atît de tare, încît unghiile îmi intră în carne, şi cînd îmi revin văd că-mi muşc buzele pînă la sînge.

Din cînd în cînd mă aşez, obosit, şi scriu un rînd. Spun pe şoptite :

— Mi-am irosit viaţa. Mi-am irosit-o prosteşte.

Agitaţia scade.

— Mi-am irosit viaţa prosteşte.

Mă gîndesc la Madalena, stăruitor. Dacă ar fi cu putinţă s-o luăm de la început... De ce să mă amăgesc ? Dacă ar fi cu putinţă s-o luăm de la început, totul s-ar petrece întocmai aşa cum s-a petrecut. Nu izbutesc să mă schimb şi asta mă mîhneşte.

Copiii meşterului Caetano umblă soioşi şi flămînzi. Rosa, cu pîntecul frînt de atîtea naşteri, munceşte în casă, munceşte la cîmp şi

muncește în pat. Bărbatul ei e din ce în ce mai neputincios. Iar argații care mi-au mai rămas sînt niște cîrpe ca și el.

Ca să fiu sincer : acești nenorociți nu-mi inspiră nici o simpatie. Deplîng situația în care se află, recunosc că am pus umărul la asta, dar nu merg mai departe. Sîntem atît de deosebiți ! La început eram toți o apă, dar meseria asta nenorocită ne-a depărtat.

Madalena a venit aici plină de cele mai frumoase sentimente și de cele mai bune gînduri. Sentimentele și gîndurile s-au izbit de brutalitatea și de egoismul meu.

Cred că n-am fost dintotdeauna egoist și brutal. Meseria mi-a dat însușiri atît de rele.

Și neîncrederea asta îngrozitoare, care mă face să văd dușmani în tot locul !

Neîncrederea e și ea urmarea meseriei.

Din pricina acestui fel de viață nu mai sînt bun de nimic. Sînt un infirm. Cred că am o inimă mică de tot, goluri în creier și altfel de nervi decît nervii celorlalți oameni. Și un nas uriaș, o gură uriașă, degete uriașe.

Dacă Madalena m-ar vedea așa, cu siguranță că m-ar găsi nemaipomenit de urît.

Închid ochii și scutur capul, ca să izgonesc vedenia care mă face să văd aceste deformări monstruoase.

Lumînarea e gata să se stingă.

Cred că am aiurat și am visat mlaștini, rîuri umflate și figura unui căpcăun.

Afară e o beznă totală și o liniște adîncă. După un timp, lumina lunii intră printr-o fereastră închisă, iar vîntul de nord-est împrăștie pe jos frunze veștede.

E groaznic ! Dacă s-ar ivi cineva... Toți dorm.

Dacă cel puțin ar plînge copilul... Nici măcar nu mi-e simpatic. Ce jale !

Casimiro Lopes doarme. Marciano doarme. Niște netrebnici !

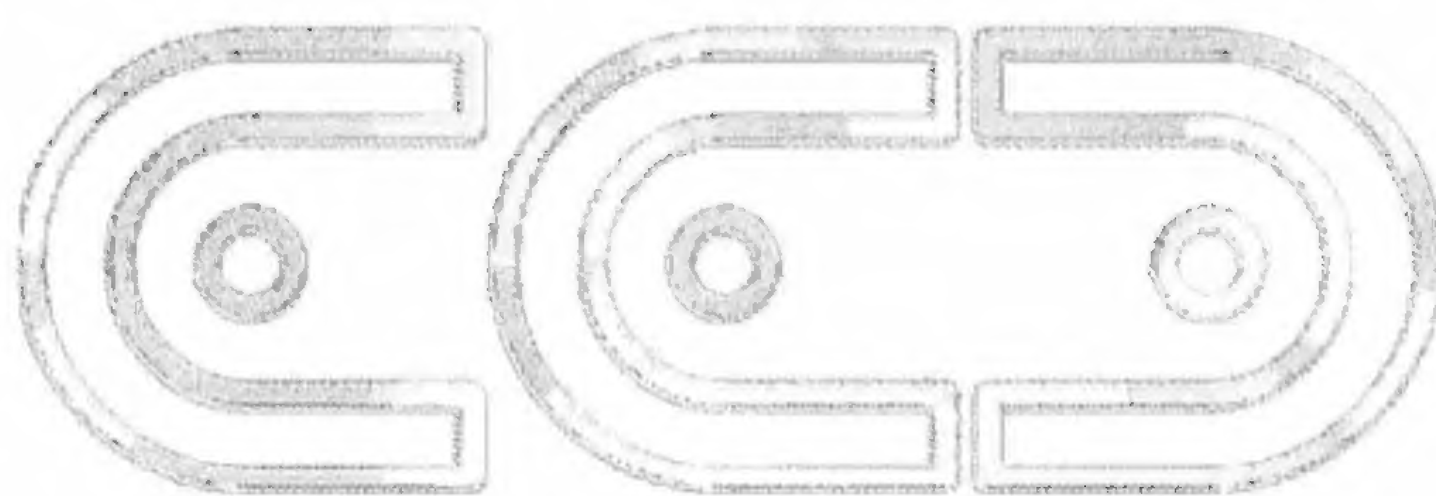
Și eu rămîn aici, pe întuneric, pînă la nu știu ce oră, pînă ce, mort de oboseală, îmi rezem capul pe masă și mă odihnesc cîteva minute.

Tiparul executat la: I. P. „Informația"

Coli tipar: 6,25 Com. 1241

Scanare și prelucrare digitală

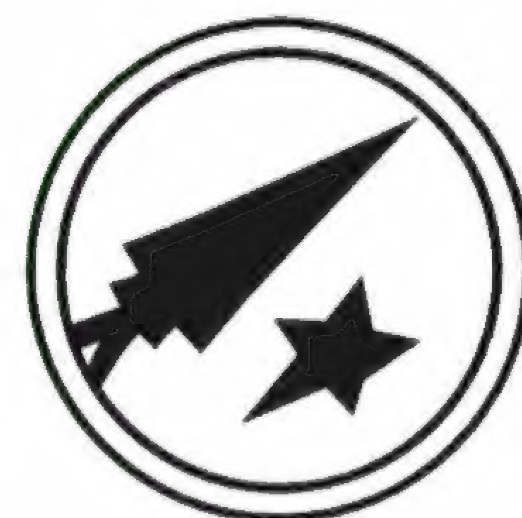
de

Anonim

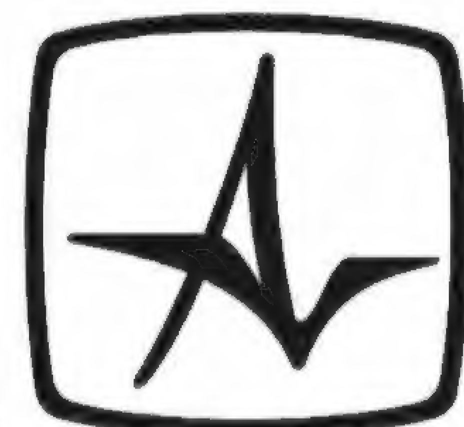

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

